

ELÄMÄÄ SÄÄNTÖVIIDAKOSSA

Etnografinen tutkimus lastensuojelulaitosten arjessa tapahtuvasta rajaamisesta

ANNA NURMELA

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Pori

Sosiaalityön pro gradu – tutkielma

Lokakuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

NURMELA, ANNA: ELÄMÄÄ SÄÄNTÖVIIDAKOSSA.

Etnografinen tutkimus lastensuojelulaitosten arjessa tapahtuvasta rajaamisesta.

Pro gradu – tutkielma, 81 s., 4 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Heli Valokivi

Lokakuu 2013

Tämä pro gradu – tutkielma on etnografinen tutkimus lastensuojelulaitosten arjessa tapahtuvasta rajaamisesta. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut saada selville, millaista rajaaminen on lastensuojelulaitosten arjessa. Tutkimusaineisto on koottu havainnoimalla kahden lastensuojelulaitoksen elämää. Tutkimusaineistoon kuuluvat havainnointiaineiston lisäksi laitosten asukkaiden ja henkilökunnan kanssa käydyt keskustelut, laitosten säännöt ja päiväjärjestykset sekä laitoksissa tehdyt rajoittamispäätökset, kiinnipitoraportit ja seuraamuspäätökset.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä toimii hallinnan analytiikka. Hallinnan analytiikka on Michel Foucault'n valta-analytiikasta ammentava yhteiskuntatutkimuksen suuntaus, jonka pyrkimyksenä on tarjota konkreettisia välineitä erilaisten vallankäytön ilmiöiden tarkastelemiseksi. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaa rajaamista eräänlaisena vallankäytön muotona. Aineiston analysoinnissa on käytetty apuna hallinnan analytiikasta valittuja keskeisimpiä käsitteitä.

Lastensuojelulaitoksissa tapahtuva rajaaminen näytti vaikuttavan lasten elämään hyvin kokonaisvaltaisesti. Laitoksissa oli paljon sopimuksia ja sääntöjä, joita kaikkien oli tarkoitus noudattaa. Sääntöjä ja sopimuksia oli sekä kirjallisessa että kirjaamattomassa muodossa. Sääntöjen ja sopimusten lisäksi, laitoksissa asuvien lasten elämää rajattiin erilaisilla päiväjärjestyksillä ja muilla aikatauluilla, tilaan ja paikkaan liittyvillä rajoitteilla sekä lastensuojelulain mukaisilla rajoituspäätöksillä.

Laitoksissa tapahtuva rajaaminen on osa kokonaisvaltaista lasten elämän ja käyttäytymisen hallintaa. Hallinta, vallan harjoittamisen muotona, näkyy laitosten päivittäisessä toiminnassa. Erilaisia hallinnan muotoja käyttäen, lasten elämää ja käyttäytymistä pyritään laitoksissa muokkaamaan haluttuun suuntaan.

Avainsanat: sijaishuolto, lastensuojelulaitos, rajaaminen, rajoitustoimenpide, hallinta, valta

UNIVERSITY OF TAMPERE

School of Social Sciences and Humanities

NURMELA, ANNA: LIVING IN THE RULE OF THE JUNGLE

Ethnographic survey of delimitation happening in child welfare institutions everyday life.

Master's thesis, 81 pages, 4 appendix pages

Social Work

Supervisor: Heli Valokivi

October 2013

This thesis is an ethnographic study about delimitation in child welfare institutions everyday life. The purpose of the study was to find out what kind of delimitation it can be found in child welfare institutions everyday life. The survey was conducted by observing living in two specific child welfare institutions. In addition of the observation material, the research consists of discussions with residents and staff, rules and daily routines of institutions together with restriction decisions made in institutions, holding reports and penalty decisions.

Management analytics works as a theoretical frame of reference in this survey. Management analytics is a social research trend by Michel Foucault's power of analytics which aim is to offer concrete tools to view different use of power effects. In this research, the delimitation in child welfare institutions is viewed as a form of exercise of power. The main concept of management analytics has been used as an aid to analyze the material.

The delimitation in child welfare institutions seemed to influence to children's life extremely comprehensively. Institutions had a plenty of contracts and rules which all had to comply. Rules and contracts were both in written and unwritten forms. In addition to contracts and rules, children living in institutions were restricted in different kind of daily routines and other schedules and also with different style of constraints related to place and child welfare law.

The delimitation happening in institutions is part of a comprehensive possession of children's life and behavior. Management as a form of the exercise of power can be seen in everyday life of institutions. Children's life and behavior is attempted to shape in the desired direction by using a variety of forms of the management.

Keywords: substitute care, child welfare institution, delimitation, restriction measure, the management, power

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	1
2	TEOREETTINEN JA KÄSITTEELLINEN VIIITEKEHYS	3
	2.1 Valta ja hallinta	4
	2.2 Lapsen perusoikeudet ja rajoittaminen.....	7
	2.3 Rajoittaminen	7
	2.4 Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa	10
3	RAJOITTAMINEN LASTENSUOJELULAITOSTEN ELÄMÄÄ KUUVA AVASSA KIRJALLISUUDESSA	18
	3.1 Kirjallisuuskatsauksen toteuttaminen.....	19
	3.2 Kirjallisuuskatsauksen tulokset	20
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA – MENETELMÄ.....	22
	4.1 Etnografia tutkimusmenetelmänä.....	22
	4.2 Aineisto	25
	4.2.1 Aineiston kerääminen	27
	4.2.2 Kentälle pääseminen	29
	4.2.3 Aineiston kerääminen laitoksista	32
	4.3 Aineiston analyysi	37
	4.4 Rationaalisuus, tekniikka ja subjekti käsitteinä.....	39
	4.5 Etiikka ja luotettavuus	41
5	LASTENSUOJELULAITOKSISSA TAPAHTUVA RAJAAMINEN	43
	5.1 Rajoitustoimenpiteet.....	43
	5.2 Säännöt ja seuraamukset	46
	5.3 Tilaan ja aikaan liittyvät rajoitukset.....	51
	5.4 Kotikasvatuksellinen ja sopimuksiin perustuva rajaaminen	54
6	KOKONAISVALTAISTA HALLINTAA	55
	6.1 Sääntö- ja sopimusviidakko	56
	6.2 Logiikka ja johdonmukaisuus	58
	6.3 Soveltamisen aikaansaama sekaannus	60
	6.4 Sääntöviidakkoon katoavat rajoitustoimenpiteet	63
	6.5 Valta ja vastuu	66
	6.6 Lasten ja aikuisten ajatuksia rajaamisesta	68

7	POHDINTA	72
	LÄHTEET	77
	LIITTEET.....	82
	Liite 1 Tutkimustiedote	82
	Liite 2 Lapsen suostumuslomake	83
	Liite 3 Alle 15-vuotiaan huoltajan suostumuslomake.....	84
	Liite 4 Työntekijän suostumuslomake	85

1 JOHDANTO

Lastensuojelun sijaishuollon laitoshuollossa käytettävät rajoitustoimenpiteet ja muu rajaaminen jakavat mielipiteitä. Kaikki asiaa tuntevat omaavat aiheesta monenlaisia näkemyksiä, kokemuksia ja tunteita. Nämä tunteet ja kokemukset vaihtelevat sen mukaan, onko rajaaminen tullut tutuksi rajoitteita käyttäneenä työntekijänä, niitä kokeneena lapsena, aiheesta kirjoittaneena tutkijana vai aiheeseen muuten tutustuneen näkökulmasta. Vaikka julkisuudessa keskustellaan vain harvoin rajaamisen syistä ja vaikutuksista tai rajoitusten tarpeellisuudesta, uskon tämän keskustelun olevan jokapäiväistä lastensuojelun sijaishuollossa.

Tutkimukseni aiheena ovat rajoitustoimenpiteet ja niiden käyttäminen sekä muu rajaaminen sijaishuollon laitoshuollossa. Kiinnostukseni aihetta kohtaan on herännyt työskennellessäni erilaisissa lastensuojelulaitoksissa. Myös tekemäni oletukset rajaamisesta kumpuavat työkokemuksestani. Olen valmistunut sosionomiksi (AMK) vuonna 2003 ja työskennellyt siitä lähtien erilaisissa lastensuojelun työtehtävissä. Pääasiallisesti olen työskennellyt eri lastensuojelulaitoksissa. Havaintoni mukaan rajoitustoimenpiteiden käytössä on laitosten välillä suuria eroja. Olen aina ihmetellyt, miksi näin on, vaikka laki on kaikille sama, ja näin ollen käytettyjen rajoitteiden ei pitäisi erota toisistaan suuresti. Tapa käyttää erilaisia rajoitteita vaihtelee kuitenkin käytännön työssä. Myös käytettyjen rajoitteiden määrässä on kokemukseni mukaan suuria eroja. Tutkimusasetelmassani kohtaavat siis lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimet ja rajaaminen käytännössä. Tarkoitin rajaamisella kaikkea lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaa rajoittamista. Rajaamisen kuuluvat sekä lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet että kotikasvatuksellinen rajoittaminen. Rajoitustoimenpiteillä viitataan aina lastensuojelulakiin ja rajoittamisella tarkoitan esimerkiksi laitosten sääntöjä, tiettyjä toimintatapoja, kotiintuloaikoja ja niin edelleen.

Työntekijät lastensuojelun laitoshuollossa tuntuvat kokevan, että heidän työtään hankaloitetaan uusien säännösten myötä. Työelämästä on jäänyt myös tuntuma, että vaikka tarve lasten pahoinvointiin ja rajattomuuteen puuttumisesta lisääntyy, lastensuojelulain tarkoittamia rajoitustoimenpiteitä käytetään aina vain vähemmän. Tarja Pösö (2004) kuvaa teoksessaan, miten nuorten rajattomuutta voi jo nykyään pitää sekä ammatillisen että nykykulttuurin kasvatuksen tilaa kuvaavana teemana. Pösön mukaan nykyiset kasvatuskäytännöt eivät opeta lapsille rajoja ja niiden merkitystä. (Pösö 2004, 101.)

Lastensuojelulaitoksissa lain mukaiset rajoitustoimet ovat konkreettinen työkalu laitosten työntekijöille. Yhä useammin laitosten arjessa kuitenkin kuulee puhuttavan, että rajoittaminen on tehty niin sanotusti kotikasvatuksellisista syistä.

Olen kandidaatintutkimuksessani (Nurmela 2012) käynyt systemaattisesti läpi lastensuojelulaitosten elämää kuvaavaa tieteellistä kirjallisuutta ja koonnut sekä kuvannut sitä, mitä kirjallisuudessa kerrotaan rajoittamisesta. Itseäni ovat kiinnostaneet paitsi rajoitustoimenpiteet, mutta myös niiden käytössä mahdollisesti esiintyvät erot ja niiden perusteet. Kandi – työni innoittamana, halusin jatkaa saman aihepiirin tutkimista myös pro gradu – työssäni. Kirjallisuuskatsaus on toiminut minulle suuntaviittana, aiheen syvällisempään tarkasteluun. Halusin kandi – työni tutkimustulosten vuoksi tietää ja varmistaa, voisiko rajoittaminen olla lastensuojelulaitoksissa sellaista kuin miten sitä oli kirjallisuuskatsaukseni aineistossa kuvattu. Kandi – työni on toiminut minulle niin sanottuna ”esitutkimuksena” aiheeseen ja peilaankin siinä saamiani tuloksia myös tämän työn tuloksiin.

Tutkimukseni tarkoituksena ei ole arvioida tai arvostella lastensuojelulakia tai lastensuojelulaitosten toimintatapoja, vaan haluan saada selville, miten ja millaisia rajoituksia käytetään käytännön työssä eli miten rajaaminen näkyy lastensuojelulaitosten arjessa. Tarkoitukseni ei ole tutkia lastensuojelulaitosten arkea vaan rajaamista, joka tapahtuu, näkyy ja vaikuttaa laitoksessa asuvien lasten jokapäiväisessä elämässä. Haluan tarkastella, onko rajaaminen käytännössä samankaltaista kuin miten sitä on lastensuojelulaitosten elämää kuvaavassa tutkimuskirjallisuudessa kuvattu. Mielenkiintoista on myös nähdä, onko laitosten rajaamiskäytännöissä eroja. Tutkimukseni pääkysymys on: millaista rajaaminen on lastensuojelulaitoksen arjessa?

2 TEOREETTINEN JA KÄSITTEELLINEN VIITEKEHYS

Tutkimukseni keskeisimmät käsitteet ovat rajoitukset, rajoittaminen, rajaaminen, rajoitustoimenpiteet, valta, hallinta, sijaishuolto, lastensuojelulaitos ja kotikasvatuksellinen rajoittaminen. Tässä tutkimuksessa lastensuojelulaitoksella tarkoitetaan lastensuojelulaissa määriteltyjä lastensuojelulaitoksia. Lastensuojelulaitoksilla tarkoitetaan lastenkoteja, koulukoteja sekä muita näihin rinnastettavia lastensuojelulaitoksia, joissa järjestetään lastensuojelulaissa tarkoitettua sijaishuoltoa sekä sijoituksia avohuollon tukitoimina (LSL 10 luku, 57§).

Tutkimuksessa käytän lastensuojelulaitoksissa asuvista asukkaista sanaa lapsi, en siis lapsi ja nuori. Lapsi sanan käyttö perustuu lastensuojelulain mukaiseen määrittelyyn. Lastensuojelulain mukaan lapsena pidetään alle 18-vuotiaita. (LSL 1 luku, 6§)

Sijaishuolto on määritelty lastensuojelulain 49 §:ssä. Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun tai kiireellisesti tai hallinto-oikeuden väliaikaisen määräyksen pohjalta sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuollon muotoja ovat muun muassa perhehoito, ammatillinen perhekoti, laitoshuolto tai jokin muu lapsen tarpeisiin vastaava sijoitusmuoto. Sijoittava kunta on aina vastuussa siitä, että sijaishuoltopaikka on sellainen, jossa pystytään tarjoamaan lapselle tarpeenmukainen hoito ja huolenpito. (Saastamoinen 2010, 4-7.)

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos lapsen huolenpidossa ja kasvuolosuhteissa vallitsevat puutteet uhkaavat vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä. Huostaan ottaminen pitää tapahtua myös, jos lapsi itse vaarantaa vakavasti omaa terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihitteitä, tekemällä vähäistä suuremman rikoksen tai vaarantaa itsensä muulla näihin rinnastettavalla käyttäytymisellä. Huostaanotto on kuitenkin aina viimesijainen toimenpide. Huostaanotto järjestetään vain silloin, kun avohuollon tukitoimia ei ole mahdollista tapauksen osalta järjestää tai kun ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Huostaanotto voidaan kuitenkin aina tehdä, jos laissa säädetty edellytykset huostaanottoon ovat olemassa eli jos lapsen etu sitä välittömästi vaatii. (Räty 2010, 295–296.)

Kati Saastamoinen (2010) toteaa, että lastensuojelulaki ei sisällä tarkkaa luetteloa laitoshuoltona järjestettävästä sijaishuollosta eikä myöskään lastensuojelulaitosten

nimikkeistä. Lastensuojelulaitoksia, joissa sijaishuoltoa voidaan järjestää, ovat lastenkodit, nuorisokodit, vastaanottokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulaitoksia pitävät yllä lähinnä valtio, kunnat tai yksityiset yhteisöt. (Emt., 89–90.)

Yleensä laitoshuoltoon sijoitetaan lapsia jotka ovat vaikeahoitoisia ja heidän hoitonsa ja kasvatuksensa edellyttää erityisosaamista. Sijaishuoltopaikkaa valittaessa on ratkaisevaa kuitenkin arvioida sijaishuoltopaikkaa lapsen omien tarpeiden kannalta. Kun lapsen sijoitus on väliaikainen, lapsen sijoittamista laitoshuoltoon on pidetty kuitenkin hyvin usein parhaana ratkaisuna. (Saastamoinen 2010, 10–11.)

Teoreettisena viitekehyksenä työssäni toimii foucault'lainen hallinnan analytiikka. Hallinnan analytiikka on ranskalaisen filosofin Michel Foucault'n valta-analytiikasta ammentava yhteiskuntatutkimuksen suuntaus. Hallinnan analytiikan pyrkimyksenä on tarjota konkreettisia välineitä erilaisten vallankäytön ilmiöiden tarkastelemiseksi. (Kaisto & Pyykkönen 2010,7.) Tarkoitukseni on tarkastella lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaa rajaamista hallinnan analytiikan näkökulmasta, sen keskeisimpiä käsitteitä hyväksikäyttäen ja sitä soveltaen. Käytän analyysini tukena rationaalisuuden, tekniikan ja subjektin käsitteitä. Esittelen nämä käsitteet tarkemmin luvussa neljä.

2.1 Valta ja hallinta

Hallinnan analytiikan perusteet ovat tulleet tutuiksi foucault'laisesta valta-analytiikasta. Valta käsitetään hajaantuneeksi ja se koostuu monista erilaisista suhteista, toimijoista ja subjekteista, joista yhdessä muodostuu vallan harjoittamisen järjestys tai tilanne. Valta viittaakin erilaisiin subjektuuden muotoihin ja toiminnan mahdollisuuksiin sekä esteisiin, jotka ovat tietyille, historiallisesti merkittävälle strategiselle sommitelmalle sisäisiä. (Helén 2010, 27–28.)

Ilpo Helénin (2010) mukaan, foucault'laisesta näkökulmasta valta on biovaltaa, joka kohdistuu ihmisyksilöihin ja – populaatioihin, ja sillä tarkoitetaan pyrkimystä muokata, hyödyntää, voimaperäistää ja ohjailla ihmisten kykyjä ja heidän ominaisuuksiaan, jotka voivat olla joko ruumiillisia, henkisiä, ajatuksellisia tai yhteisöllisiä. Ihmiselämään kohdistuva vallan

käyttö edellyttää yhteyttä empiirisiin ihmistieteisiin. Vallan ja tiedon sidosta pidetään vastavuoroisena. Yritykset hallita ihmisiä tai ihmisjoukkoja tarjoavat ihmistieteille syntysijan ja puitteet uudistumiselle. (Emt. 28.)

Hallinnalla tarkoitetaan tässä yhteydessä erityistä vallan harjoittamisen tapaa, jonka Foucault ymmärsi yleiseksi ihmisjoukkojen, -yhteisöjen ja – yksilöiden käyttäytymisen ja toiminnan ohjailuksi sekä johtamiseksi. Hallintaa voidaan harjoittaa monenlaisissa yhteyksissä, moniin erilaisiin kohteisiin ja eri subjektien toimesta. Pitää muistaa, että hallinta kohdistuu aina paitsi toisiin ihmisiin myös omaan itseensä. Hallintaan kuuluu siis myös itsehallinta, joka Foucault'n mielessä oli etiikka. (Helén 2010, 28–29.)

Hallinta (government) tarkoittaa laskelmoitua ja rationaalista aktiivisuutta, jota erilaiset auktoriteetit ja muut toimijat harjoittavat. Se käyttää hyväkseen monenlaisia tekniikoita ja tietomuotoja, joilla yritetään muovata käyttäytymistämme (conduct) muokkaamalla halujamme, pyrkimyksiämme, etujamme ja uskomuksiamme. Tällä muokkaamisella on selkeä päämäärä, joka voi muuttua, ja sen vaikutukset sekä seuraukset ovat ennakoimattomia. Hallinnan analytiikka ei ole kiinnostunut siitä, kuka pitää valtaa yllä, kuka harjoittaa ylivaltaa tai kenet vallan avulla on alistettu. Hän kiinnittää huomionsa siihen, miten valta toimii ja millaisia subjekteja, suhteita, tapoja ja pyrkimyksiä se saa aikaan ja tekee mahdolliseksi. (Helén 2010, 29.)

Merkittävimpiä hallinnan analytiikan kehittäjiä ovat brittisosialogit Peter Miller ja Nikolas Rose. Heidän mukaansa tutkimussuuntaus antaa mahdollisuuden tarkastella muun muassa hallinnaksi vakiintuneita vallankäytön keinoja sekä välineitä, ihmisten käyttäytymiseen vaikuttamisen yhteiskunnallisia tapoja ja ohjelmia, ihmisten elämään ulkoapäin puuttumisen tietoperustaa, ihmisille tarjottuja ja heidän soveltamiaan itsensä ymmärtämisen tapoja ja hallinnan kulloisiakin tavoitteita. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 7.)

Miten hallinnan analytiikkaa sitten tulisi harjoittaa? Tähän kysymykseen voidaan vastata niin, että luonnehditaan hallinnan analytiikan sisäistä eetosta eli sen harjoittamisen tapaa. Hallinnan analytiikka ei tarjoa valmista teoriaa vallasta tai yleisiä käsitteellisiä jäsennyksiä valtaa harjoittavista tahoista. Hallinnan analytiikka toimii Foucault'n tutkimusorientaatiota seuraten tutkimuksellisten käsitetyökalujen varantona. Erilaisten käsitteiden toimivuutta on kuitenkin koeteltava paikallisesti, jokaisen tutkimuskohteen yhteydessä erikseen. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 13.)

Mitchell Deanin (1999) mukaan hallinnan analytiikalle on ominaista keskittyä vastaamaan miten-kysymyksiin. Miten hallinnan kohde tuodaan esiin? Miten tieto ja totuus tuodaan osaksi hallintaa? Miten hallinta yhdistyy erilaisiin rationaalisuuksiin tai järkeilyn muotoihin? Miten hallitaan erilaisia tekniikoita käyttäen? Miten hallinta muodostaa ihmisistä subjekteja, minuuksia, persoonia sekä toimijoita? Näin pystytään tutkimaan erilaisia ilmiöitä kuten taloutta, väestöjä, yksilöiden elämää ja niin edelleen. (Emt. 23.)

Sakari Hänninen (2011) toteaa artikkelissaan, että jokaisen yhteiskunnan poliittisesta kulttuurista ja sen tilasta kertoo paljon se, miten lasten ja nuorten käyttäytymistä pyritään hallitsemaan. Hallinnassa tapahtuvat muutokset kertovat myös jonkinlaisesta yhteiskunnan muutoksesta. Hännisen (2011) mukaan, Suomessa on tapahtunut tässä suhteessa paljon muutoksia 1990-luvun jälkeen. Suomessa on alettu käyttää runsaasti erilaisia menetelmiä ja tekniikoita liittyen lasten ja nuorten käyttäytymisen hallintaan. Hallinnan menetelmistä on omaksuttu esimerkiksi varhainen puuttuminen, matala toleranssi poikkeavaan käytökseen, julkiset/yhteiset kotiintuloajat, erilaiset kasvatussuunnitelmat ja niin edelleen. (Emt., 391–392.)

Itse ajattelen lastensuojelun rajoitustoimenpiteiden ja lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan rajaamisen olevan myös jonkinlaista lasten ja nuorten käyttäytymisen hallintaa. Hallinnasta puhuttaessa ei voi sivuuttaa sanaa valta. Koen, että laitoksissa tapahtuva rajoittaminen on jonkinasteista vallankäyttöä, mutta esisijaisesti kuitenkin laitoksissa elävien lasten ja nuorten käyttäytymisen ja elämän hallintaa. Olen kiinnostunut vallan ja hallinnan asemasta suhteessa rajaamiseen, jota lastensuojelulaitoksissa tapahtuu.

Mia Hemming (2009) on haastatellut lehtiartikkeliaan varten sosiaalityön professori Tarja Pösöä. Pösön mielestä esimerkiksi rajoittamistoimenpiteet ovat aina vallankäyttöä, vaikeivät kuitenkin itsetarkoituksellisesti. Hemming (2009) toteaa artikkelissaan Lapsen maailma lehdessä, että lastensuojelulaitoksissa käytettävät rajoittamistoimenpiteet ovat hoidollisia ja kasvatuksellisia, mutta samalle myös kontrollin ja vallankäytön sävyttämiä.

2.2 Lapsen perusoikeudet ja rajoittaminen

Perusoikeuksilla tarkoitetaan perustuslaissa säädettyjä, jokaiselle ihmiselle turvattuja oikeuksia. Perusoikeudet ovat yleisiä, kaikille iästä riippumatta kuuluvia oikeuksia. Perusoikeudet edustavat yleisesti yhteiskunnan perusarvoja. Vuonna 2000 voimaan tulleeseen Suomen perustuslain toiseen lukuun sisältyvät kaikki perusoikeudet. Perusoikeuksilla sekä turvataan että oikeutetaan tiettyjä asioita. Perusoikeuksiimme kuuluvat muun muassa yhdenvertaisuus, oikeus elämään sekä oikeudet henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeuksilla turvataan ihmisten liikkumavapaus, yksityiselämän suoja, omaisuuden suoja ja oikeusturva. (Saastamoinen 2010, 151.)

Perustuslaista ei löydy säännöksiä siitä, miten perusoikeuksia voitaisiin rajoittaa. Perustuslaki edellyttää kuitenkin, että perustuslaissa säädetyn oikeuden rajoittamisesta pitää säätää lain tasoisesti ja tällöinkin perusoikeuksia voi rajoittaa vain tietyissä rajallisissa tarkoituksissa. (Saastamoinen 2010, 151.)

Lastensuojelulaissa olevien rajoitustoimivaltuuksien tärkeimpänä tavoitteena on turvata lapselle oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon (Perustuslaki, 19§). Kuitenkin aina kun käytetään lastensuojelulain mukaisia rajoittamistoimenpiteitä, puututaan johonkin lapsen perustuslailliseen perusoikeuteen. Tällaisia perusoikeuksia ovat esimerkiksi liikkumavapaus, perhe-elämän suoja, omaisuuden suoja, yksityisyys ja fyysinen koskemattomuus. Näistä syistä rajoitustoimenpiteiden käyttämistä pitää aina tarkoin harkita ja miettiä niiden välttämättömyyttä. Ensisijaisesti asiat pitäisi pystyä ratkaisemaan sosiaalityön muilla keinoilla. (Saastamoinen 2010, 151–152.)

2.3 Rajoittaminen

1.11.2006 tuli voimaan laki lastensuojelulain muuttamisesta. Tällä osittaisella lastensuojelulain uudistuksella muutettiin ja täydennettiin vuoden 1984 lastensuojelulain yhteydenpidon rajoittamista koskevia säännöksiä ja rajoittamistoimenpidesäännöksiä. 1.1.2008 voimaan tulleeseen lastensuojelulakiin nämä vuonna 2006 tehdyt rajoituksia ja rajoittamistoimenpiteitä koskevat uudet säännökset otettiin lähes sellaisenaan käytäntöön.

Lakia on täsmennetty vielä 1.3.2010 voimaan tulleilla muutoksilla, joista suuri osa oli luonteeltaan teknisiä muutoksia. (Saastamoinen 2010, 150.)

Lastensuojelulakiin tehdyllä osittaismuutoksella on ollut tarkoituksena muun muassa täsmentää rajoitustoimenpiteitä koskevia säännöksiä niin, että ne vastaisivat paremmin voimassa olevia ihmis- ja perusoikeuksia. Tämän lisäksi säännöksillä on ollut tarkoitus parantaa lapsen ja työntekijöiden oikeusturvaa ja selkeyttää keskustelua ja käytäntöjä siitä, mikä on lapsen kasvatukseen kuuluvaa rajoittamista ja mikä on lastensuojelulaissa säädettävää rajoittamista. Tarkoilla säännöksillä turvataan myös sijaishuoltoon sijoitettujen lasten asemaa riippumatta siitä, mihin he ovat sijoitettuina. (Saastamoinen 2010, 150.)

Tapio Rätty (2010) haluaa muistuttaa, että rajoittamistoimenpiteillä puututaan aina lapsen perusoikeuksiin. Hän toteaaakin, että aina kun rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä sovelletaan ja pannaan toimeen, on otettava huomioon perustuslain säännökset ja niiden tulkintakäytäntö. (Emt.,421.)

Jotta laissa säädettyä rajoittamista ja sen käytäntöjä voisi ymmärtää ja vertailla, on tärkeää tietää käytettävistä rajoitustoimenpiteistä perusasiat. Seuraavissa kappaleissa kerron kaikista 11 rajoitteesta. Esittelen rajoitteiden käyttämisen perusteita, käytäntöä ja edellytyksiä. Rajoitteet ovat hyvin eritasoisia ja syyt eri rajoitusten mahdolliseen käyttöön vaihtelevat. Säädettyjen rajoitusten ymmärtäminen auttaa myös hahmottamaan lainmukaisten rajoitusten ja kotikasvatuksellisen rajoittamisen eroja. Perustelen rajoitusten sisällön kuvaamista sillä, että tutkimukseni kohdistuu rajoitusten käyttämisen kuvaamiseen.

Lastensuojelulain rajoituksilla ja rajoitustoimilla tarkoitetaan laitoksessa olevaan lapseen kohdistettavia rajoitustoimenpiteitä ja sijaishuollossa olevan lapsen ja hänen läheisensä välisen yhteydenpidon rajoittamista. Lastensuojelulain tarkoittamia rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä ovat:

1. yhteydenpidon rajoittaminen
2. lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättäminen
3. aineiden ja esineiden haltuunotto
4. henkilöntarkastus
5. henkilönkatsaus

6. omaisuuden tai tilojen tarkastaminen
7. lähteyksen tarkastaminen ja luovuttamatta jättäminen
8. kiinnipitäminen
9. liikkumisvapauden rajoittaminen
10. eristäminen
11. erityinen huolenpito

Rajoitustoimenpiteiden käytön tarkoituksena on varmistaa huostaanoton tarkoituksen toteutuminen sekä suojata toisen henkilön omaisuutta. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena. (Saastamoinen 2010, 149–150.)

Silloin kun lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, sijoituspaikan on huolehdittava lapsen päivittäisestä hoidosta ja kasvatuksesta. Lapsen elämään kuuluvat myös erilaisten rajojen ja kieltojen asettaminen. Näillä rajoituksilla ja niihin liittyvillä sanktioilla pyritään tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä. Tällaiset lapselle normaalisti asetetut kasvatukselliset rajoitukset eivät ole lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Lastensuojelulain mukaisen rajoitustoimenpiteiden ja normaaliin kasvatukseen kuuluvan rajoittamisen raja on osittain häilyvä. Tästä syystä rajanvetoa lapsen normaaliin kasvatukseen kuuluvien rajojen ja lastensuojelulaissa säädettävien rajoitustoimenpiteiden välillä on koetettu selventää rajoitustoimenpidesäännöksillä. Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet ovat kuitenkin eri asia kuin kotikasvatukseen verrattavat ja rinnastettavat säännöt ja ohjeet. Rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen, toisen henkilön tai omaisuuden suojeleminen. Kotikasvatukseen kuuluu tiettyjen ohjeiden ja sääntöjen noudattamisen opettelu ja lapsen kasvattaminen vastuullisuuteen. Esimerkkejä tavanomaisista kodin säännöistä ja kotikasvatuksesta ovat kotiintulo-, nukkumaanmeno- ja ruoka-ajat, joita lapsen odotetaan noudattavan. (Saastamoinen 2010, 152–154.)

2.4 Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa

Lastensuojelulain rajoittamistoimenpiteitä voidaan käyttää pääasiallisesti ainoastaan laitoshuoltona järjestettävässä sijaishuollossa. Sijaishuollon asiakkuus merkitsee huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikais määräyksellä sijoitetun lapsen kasvatuksen ja huolenpidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolelle. (Saastamoinen 2010, 155.)

Yhteydenpidon rajoittaminen, LSL 62§

Lapsen ja hänen läheisensä välistä yhteydenpitoa voidaan rajoittaa, kun lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon (Saastamoinen 2010, 185–191). Yhteydenpidon rajoittamisen edellytyksenä on, ettei yhteydenpidosta ole voitu asiakassuunnitelmassa tai muutoin sopia lapsen ja hänen läheisensä kanssa. Yhteydenpidon rajoittamisesta pitää aina tehdä myös päätös. Tämän lisäksi yhden seuraavista edellytyksistä pitää täytyä: 1) yhteydenpito vaarantaa sijaishuollon tarkoituksen toteutumisen, ja rajoittaminen on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä, 2) yhteydenpidosta on vaaraa lapsen terveydelle, hengelle, kehitykselle tai turvallisuudelle, 3) rajoittaminen on välttämätöntä vanhempien tai sisarusten, laitoksen muiden lasten tai henkilökunnan turvallisuuden vuoksi, tai 4) jos 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa. Sama koskee myös alle 12-vuotiaasta lasta, jos hänen katsotaan olevan tarpeeksi kehittynyt. Yhteydenpidon rajoittamista voidaan käyttää aina vain niin kauan kuin se on tarkoituksen saavuttamiseksi välttämätöntä. (Saastamoinen 2010, 192–196.)

Lapsen ja hänen läheisensä yhteydenpitoa voidaan rajoittaa eri tavoilla. Yhtenä vaihtoehtona on rajoittaa lapsen oikeutta tavata läheisiään. Toinen vaihtoehto on rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä puhelimitse tai muita yhteydenpitovälineitä käyttäen. Kolmas vaihtoehto on lukea tai tarkastaa ja takavarikoida lapsen lähettämä tai hänelle tarkoitettu kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai lähetys. Viimeisenä vaihtoehtona on ottaa rajoituksen ajaksi lapsen hallussa olevat yhteydenpitovälineet sijaishuoltopaikan haltuun tai rajoittaa niiden käyttöä. (Saastamoinen 2010, 197–202.)

Lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättäminen, LSL 62§ 3 momentti

Lapsen olinpaikka voidaan jättää ilmoittamatta lapsen vanhemmille tai huoltajille, sijaishuollon aikana. Tämä on yhteydenpidon rajoittamista rajuimmillaan ja se vaatii toteutuakseen hyvin poikkeukselliset olosuhteet. Edellytykset olinpaikan ilmoittamatta jättämiselle ovat samat kuin yhteydenpidon rajoittamiselle, mutta tällöin tilanteessa edellytetään olevan sellaista uhkaa, joka vaarantaa sijaishuollon toteutumisen tai jonkun laitoksen lapsen tai henkilöstön turvallisuuden. Lapsen olinpaikka voidaan jättää ilmoittamatta esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, kun lapsen vanhempi on vakavasti psyykkisesti sairastunut ja siitä seuraa lapselle vakavaa uhkaa. Lapsen ja vanhemman tapaamisten totaalinen epääminen voi tulla kysymykseen vain, jos rajoituksen päämäärää ei ole mahdollista saavuttaa millään lievemällä toimenpiteellä. (Saastamoinen 2010, 203.)

Aineiden ja esineiden haltuunotto, LSL 65§

Lapselta voidaan ottaa haltuun aineet ja esineet, jotka voivat olla turvallisuutta vaarantavia joko niiden käyttötarkoituksen tai aineen tai esineen ominaisuuden perusteella. Jos haltuunoton edellytykset täyttyvät, vain sillä on väliä, että lapsella on kyseinen omaisuus hallussaan. Tällaisessa tilanteessa omaisuuden todellisella omistussuhteella ei ole mitään merkitystä. (Saastamoinen 2010, 209–210.)

Laitoksen on otettava lapselta haltuun päihtymistarkoituksessa käytettävät aineet, päihteiden käyttöön soveltuvat välineet ja lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseksi tarkoitetut aineet ja esineet. Käyttötarkoituksensa perusteella turvallisuutta vaarantavien aineiden ja esineiden lisäksi lapselta voidaan ottaa haltuun aineet ja esineet, jotka ominaisuuksiensa perusteella soveltuvat vaarantamaan lapsen tai toisen henkilön henkeä, turvallisuutta tai terveyttä tai ovat ominaisuuksiltaan sellaisia, että niillä pystytään vahingoittamaan omaisuutta. Lisäksi edellytyksenä on, että on todennäköistä, että lapsi käyttää ainetta tai esinettä edellä mainittuihin tarkoituksiin. (Saastamoinen 2010, 210.)

Laitoksen haltuun saadaan ottaa lisäksi lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muuta aineet

ja esineet. Tällaiset aineet ja esineet ovat muita kuin edellä mainitut, käyttötarkoituksen tai ominaisuuden perusteella turvallisuutta vaarantavat aineet ja esineet. Säännöstä laadittaessa on katsottu mahdottomaksi laatia yksityiskohtaisia luetteloita haltuun otettavista aineista ja esineistä. Haltuun otettavat aineet ja esineet on jaoteltu seuraavanlaisesti: 1. Käyttötarkoituksen perusteella turvallisuutta vaarantavat aineet ja esineet. 2. Ominaisuuksien perusteella turvallisuutta vaarantavat aineet ja esineet. 3. Sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat aineet ja esineet. (Saastamoinen 2010, 211–217.)

Henkilöntarkastus, LSL 66§ 1 ja 4 momentti

Kun tutkitaan sitä, mitä lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään tai vaatteiden ja ihon väliin mahdollisesti kätkeytyneenä, on kyse henkilöntarkastuksesta. Erilaisia henkilöntarkastuksen muotoja ovat esimerkiksi taskujen tarkastaminen ja tyhjentäminen sekä vaatteiden tutkiminen. Henkilöntarkastukseen kuuluvat myös esimerkiksi lompakon, laukun tai repun tarkistaminen. (Räty 2010, 464.)

Edellytyksenä henkilöntarkastukselle on, että laitoksen henkilökunnalla on perusteltu syy epäillä, että lapsella on hallussaan päihdyttäviä aineita, aineen käyttöön soveltuvia välineitä tai sellaisia välineitä, joilla on tarkoitus vahingoittaa joko itseä tai toista henkilöä. Säännös henkilöntarkastukselle ei anna lupaa säännöllisille tarkastuksille, vaan edellytyksenä on, että on epäily siitä, että lapsella on hallussaan säännöksen tarkoittamia aineita tai esineitä. Epäily voi syntyä esimerkiksi lapsen käyttäytymisestä johtuen. (Räty 2010, 465.)

Räty (2010, 465) painottaa teoksessaan, että henkilöntarkastusta tehtäessä on aina huomioitava lapsen ikä ja kehitystaso sekä se, miten ja missä tarkastus suoritetaan. Tarkastus on tehtävä aina hienovaraisesti, lapsen fyysistä koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä, ihmisarvoa ja yksityisyyttä kunnioittaen.

Henkilönkatsaus, LSL 66§ 2, 3 ja 4 momentti

Henkilönkatsauksella tarkoitetaan katsastettavan henkilön kehon tarkastamista, verinäytteen ottamista tai muuta kehoon kohdistuvaa tutkimusta. Katsauksessa puututaan aina lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. (Räty 2010, 466.)

Edellytyksenä sille, että katsaus voidaan suorittaa, on oltava laitoksen henkilökunnalla perusteltu syy epäillä, että lapsi on käyttänyt päihdyttäviä aineita, yleensä huumeaineita. Henkilönkatsaus voi olla esimerkiksi puhalluskoe, veri-, virtsa-, hius- tai sylkinäyte. Myös henkilönkatsauksen tekeminen edellyttää erityistä hienovaraisuutta ja tarkkuutta siinä, missä ja miten katsaus suoritetaan. (Räty 2010, 466–467.)

Henkilönkatsauksen keskeisenä tarkoituksena on päihteiden, erityisesti huumeiden käytön varhainen tunnistaminen ja puuttuminen asiaan ennen kuin tilanne pahenee. Tavoitteena on aina auttaa lasta ja tarjota tälle oikea-aikainen ja riittävä hoito ja huolenpito sekä hoitoonohjaus. (Räty 2010, 467.)

Omaisuuksien tai tilojen tarkastaminen, LSL 67§ 1 ja 3 momentti

Omaisuuksien tai tilojen tarkastamisen tarkoituksena on erityisesti mahdollisten lapsen hallussa olevien päihteiden ja niiden käyttöön soveltuvien välineiden löytäminen tai sellaisen tiedon löytäminen, jonka perusteella voidaan saada selville lapsen olinpaikka. Tarkoituksena voi olla myös turvallisuutta vaarantavien aineiden ja esineiden löytäminen ja haltuun ottaminen. Jos siis laitoksen henkilökunnalla on perusteltu epäily siitä, että lapsen käytössä olevista tiloista tai hänen halussaan olevasta omaisuudesta löytyy kiellettyjä aineita tai esineitä tai lapsen olinpaikan tietoja, voidaan suorittaa tarkastaminen. (Saastamoinen 2010, 238–239.)

Saastamoinen (2010) kertoo, että esimerkiksi lapsen repun tarkastamiseen voidaan soveltaa sekä henkilöntarkastuksen että omaisuuden tarkastamista koskevaa säännöstöä. Jos reppu on lapsella, kyse on henkilöntarkastuksesta ja tällöin sovelletaan sitä koskevaa säännöstöä. Jos taas reppu on lapsen huoneessa, on kyse omaisuuden tarkastamisesta ja tällöin sovelletaan omaisuuden tarkastamista koskevaa säännöstä. Olipa kyse sitten kummasta tarkastamisesta

hyvänsä, lapselle tulee aina selvittää tarkastamisen syy. Tämä olisi hyvä tehdä aina ennen tarkastusta, mikäli se on mahdollista. Lapsen ja työntekijän oikeusturvan vuoksi omaisuuden ja tilojen tarkastaminen on pääsääntöisesti tehtävä niin, että paikalla on myös lapsi ja toinen laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. (Emt., 240–241.)

Lähetyksen tarkastaminen ja luovuttamatta jättäminen, LSL 67§ 2, 3 ja 4 momentti

Saastamoisen (2010) mukaan, lapselle lähetetty luottamuksellinen kirje tai muu siihen rinnastettava lähetys voidaan joko tarkastaa tai tarkastaa ja jättää luovuttamatta lapselle. Näillä toimenpiteillä kajotaan hyvin syvälle lapsen perusoikeuksiin, sillä kaikille ihmisille on perusoikeutena turvattu luottamuksellinen viestin suoja. (Emt., 244–245.)

Lapselle osoitettu luottamuksellinen lähetys voidaan tarkastaa ja jättää luovuttamatta, jos on perusteltua syytä epäillä, että lähetys sisältää lastensuojelulain 65§:ssä tarkoitettuja haitallisia aineita tai esineitä. Lähetys saadaan tarkastaa sijaishuoltopaikassa niin, ettei mahdollista viestin sisältöä lueta. Luottamuksellisen lähetyksen tarkastamisen tarkoituksena on siis löytää asetuksessa määritellyt haitalliset ja vahingoittavat aineet ja esineet. Säännöksessä todetaan, että vain lapselle lähetetty lähetys voidaan tarkastaa ja jättää luovuttamatta. Tämä tarkoittaa, ettei lapsen itsensä lähettämää lähetystä saa tarkastaa. (Saastamoinen 2010, 245–246.)

Erityisestä syystä lapselle osoitettu henkilökohtainen lähetys voidaan jättää kokonaan tai osaksi toimittamatta tai luovuttamatta lapselle. Tällaisen toimenpiteen edellytyksenä on, että lähetyksen sisällön voidaan perusteellisesti katsoa vakavasti vaarantavan lapsen tai toisen henkilön terveyttä, henkeä, kehitystä tai muuta turvallisuutta. Kun arvioidaan lähetyksen sisältöä, tulisi aina ottaa huomioon olosuhteet kokonaisuutena sekä lapsen ikä ja kehitystaso. (Saastamoinen 2010, 249–250.)

Kiinnipitäminen, LSL 68§

Kiinnipitäminen on aina viimesijainen toimenpide ja siihen turvautumisen on oltava aina järkevässä ja kohtuullisessa suhteessa siihen lopputulokseen, jota kiinnipitämisellä

tavoitellaan. Kiinnipitämisellä tarkoitetaan vain lapsen fyysistä kiinnipitämistä. Kiinnipitämisen mahdollistamiseksi ei ole sallittua käyttää minkäänlaisia välineitä. Kiinnipitämisen mahdollisuus on tarkoitettu vain tilanteisiin, joissa esimerkiksi lapsen aggressiivisuudesta, sekavuudesta tai muusta syystä johtuvan uhkaavan tai tuskaisen käyttäytymisen pysäyttäminen ja lapsen rauhoittaminen vaativat välitöntä tilanteeseen puuttumista. Kiinnipitämisellä voidaan estää lapsen itsensä vahingoittaminen sekä suojella laitoksen muita lapsia ja henkilökuntaa. Jos toimenpiteen edellytyksenä on omaisuuden suojaaminen, tulee kyseessä olla vain merkittävät omaisuuden vahingoittamisriskit. (Räty 2010, 472–473.)

Räty (2010) korostaa teoksessaan, että kiinnipitämisen tulee aina olla luonteeltaan hoidollista ja huollollista. Kiinnipitämisen yhteydessä lapsi voidaan myös siirtää. Jos lapsen rauhoittamiseksi on välttämätöntä siirtää lapsi esimerkiksi omaan huoneeseensa tai muuhun tilaan, on kyseessä siirtäminen. Siirtämisellä lisätään yleensä lapsen yksityisyyden suojaa. Kiinnipitäminen tulee lopettaa välittömästi, kun se ei enää ole välttämätöntä lapsen rauhoittamiseksi. Kiinnipitämistä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena. (Emt., 472–473.)

Liikkumisvapauden rajoittaminen, LSL 69§

Lapsella voidaan asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyistä asuinyksiköistä, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja hänen etunsa mukaista. Lisäksi vaaditaan, että joku seuraavista lisäedellytyksistä täyttyy: 1) sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty sillä perusteella, että lapsi on vakavasti vaarantanut terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tehnyt jonkun vähäistä isomman rikollisen teon tai käyttäytynyt muulla niihin verrattavalla tavalla, 2) lapsi käyttäytyy laitoksessa edellä mainitulla tavalla, tai 3) lapsen hoidon ja huollon kannalta on muutoin tarpeen rajoittaa lasta, jotta häntä voitaisiin suojella häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä. (Saastamoinen 2010, 258–259.)

Lapsen liikkumisvapauden rajoittaminen tulee aina arvioida tapauskohtaisesti niin, että edellytykset varmasti täyttyvät. Mitkään laitoksen tavat tai säännöt eivät voi ohjata liikkumisvapauden rajoittamista. Liikkumisvapautta ei myöskään voi rajoittaa säännönmukaisesti. Lapselle voidaan asettaa kasvatukseen kuuluvia rajoituksia kuten

esimerkiksi kotiintuloajat ja rajoituksia siihen, missä lapsi voi vapaa-aikanaan liikkua. Liikkumisvapauden rajoittamisesta taas on kyse silloin, kun joudutaan rajoittamaan lapsen liikkumisvapautta niin, että hänellä ei ole mahdollista tehdä normaaleita hänen arkeensa kuuluvia asioita. Liikkumisvapauden rajoittamisesta on kyse, kun sijoituksen tarkoituksen ja tavoitteiden toteutumiseksi joudutaan rajoittamaan lapsen liikkumista enemmän kuin tavanomaisessa kasvatuskäytännössä yleensä lapsen ikä huomioon ottaen tehdään. (Saastamoinen 2010, 260–262.)

Laissa on määrätty liikkumisvapauden rajoittamiselle enimmäisajat, ja edellytysten täytyessä tulisi määrätä aina mahdollisimman lyhytkestoinen rajoitus. Yhtäjaksoisesti rajoittaminen voi kestää enintään 30 vuorokautta. Mikäli lapselle on tehty liikkumisvapauden rajoittamispäätös, hän saa poistua päätökseen määritellyltä alueelta vain yhdessä laitoksen työntekijän kanssa. Rajoitusta tehdessä tulisi aina huomioida lapsen tavanomaisen elämän toimintamahdollisuudet, kuten esimerkiksi koulunkäynti ja harrastaminen. (Saastamoinen 2010, 261–263.)

Eristäminen, LSL 70§

Eristämisen tarkoituksena on katkaista lapsen uhkaava käyttäytyminen, joka kohdistuu häneen itseensä tai muihin lapsiin tai laitoksen henkilökuntaan. Lapsen vaarallista käyttäytymistä voi ilmetä monella eri tavalla. Lapsi voi käyttäytyä itsetuhoisesti tai väkivaltaisesti niin, että väkivalta kohdistuu muihin lapsiin tai lapsi voi saada sellaisen reaktion, joka voi aiheuttaa vakavan lapsen oman turvallisuuden vaarantumisen tai merkittävän vaaran omaisuudelle. Eristäminen voi olla mahdollista myös silloin, kun uhka kohdistuu lapseen laitoksen muiden lasten taholta. (Räty 2010, 470–471.)

Räty (2010) painottaa kirjassaan, että eristäminen tapahtuu laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön huolenpidon alaisena. Kun tehdään päätös eristämisestä, on määrättävä myös siitä, kenen tehtävänä on huolehtia lapsen turvallisuudesta. Eristämisen aikana lapselle tulee järjestää riittävä hoito ja huolenpito sekä mahdollisuus keskustella henkilökunnan kanssa. Eristämiseen tarkoitettun tilan tulisi olla lapsen hoidon ja huolenpidon kannalta tarkoituksenmukainen. Tällainen tila voi olla esimerkiksi eristämishuone. Aina pitää kuitenkin muistaa, ettei eristämispaiikka saa antaa vaikutelmaa rangaistusluonteisuudesta,

koska eristäminen ei saa koskaan olla rangaistus. Eristämistä ei myöskään voida käyttää kasvatuksellisilla perusteilla. (Emt., 477–479.)

Erityinen huolenpito, LSL 71§

Sijaishuollon aikana lapselle voidaan, jos hänen tärkeä yksityinen etunsa sitä välttämättä vaatii, järjestää erityistä huolenpitoa, kun halutaan katkaista vakava päihde- tai rikoskierre tai jos lapsen oma käyttäytyminen muulla tavoin vaarantaa vakavasti hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään. Tämän lisäksi lapsen tulee olla täyttänyt 12 vuotta. Lisäedellytyksenä on myös, että huolenpidon tarve huomioon ottaen sijaishuoltoa ei ole mahdollista järjestää muutoin eivätkä terveydenhuollon tarjoamat palvelut sovellu käytettäväksi erityisen huolenpidon sijasta. Erityisessä huolenpidossa on aina kysymys kokonaisvaltaisesta lapsen elämäntilanteeseen vaikuttamisesta, eikä se saa koskaan olla säilyttävää tai rangaistusluonteista. (Saastamoinen 2010, 278–280.)

Saastamoinen (2010) kertoo teoksessaan, että erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä, kokonaisvaltaista, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana voidaan rajoittaa lapsen liikkumisvapautta hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa. Erityisen huolenpidon aikana pyritään tiiviillä työskentelyllä lapsen kohdennettuun hoitamiseen niin, että varsinkin lapsen psyykkisen hoidon tarve huomioidaan. Erityisessä huolenpidossa moniammatillinen yhteistyö korostuu. Tiivistä yhteistyötä tehdään muun muassa lasten- ja nuortenpsykiatrian kanssa. Erityinen huolenpito mahdollistaa tehokkaan ja yksilöllisen avun tarjoamisen erityisen voimakkaasti oireilevalle lapselle. (Emt., 276–277.)

Rädyn (2010) mukaan tarve erityiselle huolenpidolle voi ilmetä hyvin monella eri tavalla tai eri tilanteissa. Erityisellä huolenpidolla voidaan pyrkiä pysäyttämään akuutti päihde- tai rikoskierre tai puuttumaan siihen, kun lapsi muuten omalla käyttäytymisellään vakavasti vaarantaa itsensä, terveytensä tai kehityksensä. Tarve erityiselle huolenpidolle voi ilmetä jo varsinaista huostaanottopäätöstä tehtäessä. (Emt., 480–481.)

Kaikki laitokset eivät voi tarjota erityistä huolenpitoa. Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää vain sellaisissa lastensuojelulaitoksissa, joilla on käytössään riittävä kasvatuksellinen,

psykologinen, lääketieteellinen sekä sosiaalityön asiantuntemus. Tämä ei tarkoita sitä, että laitoksella pitäisi olla palveluksessaan edellä mainittujen asiantuntijaryhmien edustajia vaan, että he hankkivat erityisen huolenpidon toteuttamiseksi lain edellyttämän asiantuntemuksen. Tämän lisäksi lastensuojelulaitoksilla tulee olla käytössään riittävä henkilöstömäärä sekä erityisen huolenpidon järjestämiseksi soveltuvat, terveydellisiltä ja muilta ominaisuuksiltaan asianmukaiset tilat. Koska lasta voidaan erityisen huolenpidon ajan estää poistumasta laitoksen, siihen varatuista tiloista, tilojen tulee mahdollistaa muun muassa lapsen koulunkäynti ja mahdollinen harrastustoiminta. (Räty 2010, 485.)

3 RAJOITTAMINEN LASTENSUOJELULAITOSTEN ELÄMÄÄ KUVAAVASSA KIRJALLISUUDESSA

Tein kandidaatin tutkielmaani varten systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, jonka aiheena olivat rajoitustoimenpiteet ja niiden käyttäminen sijaishuollon laitoshuollossa. Halusin selvittää, miten rajoituksia käytetään käytännön työssä. Tarkoitukseni oli saada systemaattisen kirjallisuuskatsauksen avulla tietoa siitä, miten, mitä ja millä tavoin lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaa rajoittamista on kuvattu kirjallisuudessa. Pääkysymys oli: Mitä lastensuojelulaitosten elämää kuvaava kirjallisuus kertoo rajoittamisesta? Tähän kysymykseen hain vastauksia kysymällä kirjalliselta aineistoltani: miksi rajoitetaan (syyt), miten rajoitetaan (käytäntö) ja mitä vaikutuksia rajoittamisella nähdään tai toivotaan olevan.

Kirjallisuuskatsaus koostui seuraavista teoksista:

1. Bardy, Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) (toim.) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa.
2. Eronen, Tuija (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna.
3. Kekoni, Taru, Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) Erityinen huolenpito koulukodeissa.
4. Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä.
5. Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista.
6. Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia.

7. Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa.
8. Vehkalahti, Kaisa (2004) Kissanpäiviä ja koulunkäyntiä.

3.1 Kirjallisuuskatsauksen toteuttaminen

Rajasin kirjallisuuskatsauksen aineistoa niin, että kaikki käytettävä materiaali oli suomenkielistä tieteellistä tutkimusaineistoa. Tämän rajauksen tein, koska olin kiinnostunut juuri suomalaisista lastensuojelutyöstä ja lastensuojelulaitoksista sekä niissä tehtävästä työstä. Yhtenä rajaamiskriteerinä pidin sitä, että käytettävä teos kuvaa pääasiallisesti juuri laitoksen arkea ja sen toimintoja eikä ole iältään kovin vanha. Aineistoni vanhin teos oli vuodelta 1993. Teos oli jokseenkin vanha, jos ajatellaan lastensuojelulaissa tapahtuneita muutoksia esimerkiksi vuonna 2006 ja 2008. Aineistoa etsiessäni ja siihen tutustuttuani huomasin kuitenkin, ettei lastensuojelulaitosten elämää kuvaavaa kirjallisuutta ole juurikaan ilmestynyt lakiuudistuksien jälkeen.

Yksi hyvin tärkeä kirjallisuuskatsauksen aineiston rajaamiskriteeri oli se, että etsin tietoa vain sijaishuollon asiakkaina olevien lasten rajoittamisesta. Rajasin kirjallisuuskatsauksesta pois avohuollon tukitoimina sijoitettujen lasten ja perhehoidossa olevien lasten rajoittamisen, niin hyvin kuin se oli mahdollista. Tämä rajausta syntyi hyvin luontevasti, koska esimerkiksi avohuollon tukitoimina sijoitettua lasta ei voi rajoittaa samalla tavalla kuin sijaishuollon asiakkaana olevaa lasta.

Tein systemaattista kirjallisuuskatsausta soveltaen. Ensin suunnittelin aineiston hankkimisen. Tämän jälkeen lähdin etsimään sopivaa aineistoa erilaisia viitetietokantoja käyttäen. Samalla rajasin etsittävän ja mahdollisesti käytettävän aineiston tarkasti. Löysin paljon aiheeseen sopivaa aineistoa, mutta tarkempi aineistoon tutustuminen osoitti, että tästä määrästä aineistoa piti karsia teoksia pois. Tarkempaa rajausta piti tehdä lähinnä niiden teosten kohdalla, jossa lastensuojelulaitosten arkea ei ollut kuvattu juuri ollenkaan.

Valitsin kirjallisuuskatsauksen aineistoksi kahdeksan suomenkielistä teosta, joissa on erilaisia kuvauksia lastensuojelulaitosten arjesta ja siinä tapahtuvasta rajoittamisesta. Teoksista löytyi sekä arjen että rajoittamista koskevaa kuvailua. Aineiston valittuani, kävin sen systemaattisesti läpi. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki aineistoksi valitsemani teokset olen

lukenut niiltä osin, kun ne käsittelevät rajoittamista ja rajoitustoimenpiteitä sekä lastensuojelulaitosten perusarjen kuvailua. Olen aineistoa lukiessani etsinyt systemaattisesti vastauksia esittämiini tutkimuskysymyksiin. Näiden vastausten pohjalta aloitin aineiston teemoittelun.

Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena oli tarkastella lastensuojelulaitosten arkea kuvailevaa kirjallisuutta ja selvittää, mitä ja miten valittu kirjallisuus kertoo rajoittamisesta. Tarkastelun kohteena olivat pääasiallisesti lastensuojelulain tarkoittamat rajoitukset ja rajoitustoimenpiteet. Valitsin tutkimusaiheen, koska koin sen ajankohtaiseksi oman työni kautta. Kirjallisuuskatsaus loi pohjaa uudelle tutkimukselle ja auttoi jäsentämään laitosten arjessa tapahtuvaa rajaamista ja antoi suuntaviittoja sille, millaisessa asemassa lastensuojelulain mukaiset rajoitukset ovat lastensuojelulaitoksissa. Pro gradu – tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan laitosten arjessa tapahtuvaa rajaamista yleensä, en siis tutki vain lastensuojelulain mukaisia rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä.

3.2 Kirjallisuuskatsauksen tulokset

Aineistoni kuvaamissa laitoksissa oli paljon sääntöjä ja rajoja. Laitoksissa rajattiin normaalisti muun muassa ruokailuja, harrastustoimintaa, lomia, taloutta, heräämisiä, nukkumista, koulutyötä ja niin edelleen. Lapsen elämän rajaaminen koettiin laitoksista riippumatta tärkeäksi ja perustelluksi toiminnaksi. Pösö (2004) kertoo teoksessaan, miten tärkeäksi henkilökunta koki rajojen ja rajoitusten asettamisen. Hän kuvasi, miten henkilökunta korosti lapsen rauhoittumista paikoilleen. Niukkatapahtumaista ja rutiinien rytmittämää arkea tavoiteltiin laitoksissa poikkeuksetta aina. (Pösö 2004, 103.)

Itselleni kuvaukset arjen runsaasta rajaamisesta säännöillä nosti mieleen ajatuksen, jonka mukaan lastensuojelulain tarkoittamasta rajoitustoiminnasta ei ole puhuttu aineistoni kirjoittaneiden tutkijoiden ollessa kyseisissä laitoksissa. Tämä ajatus nousi esiin siitä vähäisestä rajoitustoimenpiteiden määrästä, jota kirjallisuuskatsauksen aineistossa käsiteltiin. Voi olla, että tutkijat eivät ole päässeet havainnoimaan tilanteita, joissa rajoituksia on käytetty ja näin ollen raportointi laissa säädettyjen rajoitusten osalta on jäänyt hyvin suppeaksi. Mietin systemaattista kirjallisuuskatsausta tehdessäni, jättääkö arjen runsas rajoittaminen todellisen lain säätämän rajoitustoiminnan jalkoihinsa? En voinut mitenkään uskoa, että laitoksissa,

joiden arkea aineistossani kuvattiin, käytetyt rajoitustoimenpiteet olisivat niin pienessä osassa kuin miltä ne vaikuttivat. Toinen näkökulma asiaan saattoi olla, että laitoksissa rajoitettiin niin sanotusti ”omiin nimiin” eli kotikasvatukseen vedoten. Tarkoitan tällä sitä, että laitoksissa varmasti rajattiin lasten elämää, mutta käytetyt rajoitukset eivät olleet lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä vaan henkilökunnan itsensä kehittämiä rajoituksia.

Lukemani perusteella syntyi tuntuma jonka mukaan, laitosten arkea yritetään rajoittaa mahdollisimman paljon valmiilla, arkea määräävillä säännöillä ja rajoitteilla. Ehkä näiden sääntöjen ja rajojen avulla pyritään välttämään rajoitustoimenpiteiden tekemistä. Saattaa olla, että laissa säädettyt rajoitukset koetaan laitoksissa täysin viimesijaisena puuttumismuotona.

Kirjallisuuskatsauksen perusteella ajattelen, että asenteissa ja henkilökunnan tietämyksessä rajoituksista saattaa olla puutteita. Rajoitusten pääasiallisena tavoitteena ei ole rauhoittaa laitosten arkea, helpottaa laitoksissa tehtävää työtä tai tehdä vaikeista tilanteista helposti ohitettavia, vaan niiden tarkoituksena on ensisijaisesti olla tukemassa lapsen hoitoa ja huoltoa ja rajoitusten tekemisellä tulisi aina tavoitella lapsen omaa etua.

Tärkeimmät systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tulokset olivat siis laissa säädettyjen rajoitustoimenpiteiden vähäinen käyttäminen ja runsas elämän rajaaminen kotikasvatuksen nimissä. Käyttämästäni aineistosta ei selviä, olivatko kaikki rajoitukset, joista aineistossa kerrottiin, laissa säädettyjä rajoituksia. Olen tulkinut aineistoa ja siinä olleita kuvauksia tilanteista, joissa on jouduttu turvautumaan rajoittamiseen. Kuvauksissa joissa oletin rajoittamista tapahtuvan, kuvattiin tilannetta tarkkaan ja osassa kuvauksista jopa puhuttiin suoraan jostakin tietystä lastensuojelun rajoitustoimenpiteestä, kuten esimerkiksi erityisestä huolenpidosta.

Yksi kirjallisuuskatsauksen tuloksista oli myös se, ettei aineistoni rajoituskuvauksissa kerrottu tarkemmin rajoitusten tekemisestä ja niiden perusteista ja tavoitteista. Tämä voi kertoa joko siitä, että aineistoni teoksien kirjoittajat ovat jättäneet nämä asiat raportoimatta tai siitä, että niitä ei vain yksinkertaisesti ole tehty tai edes ajateltu.

Pohdin kandi - työni aikana, ovatko vuoden 2008 lastensuojelulakiin tehdyt uudistukset saavuttaneet tavoittelemansa tarkoituksen. Uudistusten tarkoituksena oli parantaa lapsen ja työntekijöiden oikeusturvaa sekä selkeyttää sitä, mikä on lapsen tai nuoren normaaliin kasvatukseen kuuluvaa rajoittamista ja mikä lastensuojelulaissa säädettyä rajoittamista. (Saastamoinen 2010, 150.)

4 TUTKIMUTEHTÄVÄ JA -MENETELMÄ

Tutkimukseni on empiirinen tutkimus ja aineistoa käsittelen kvalitatiivisin tutkimusmenetelmin. Tutkimuksen aineistona toimivat tekemäni havainnot lastensuojelulaitoksissa, lastensuojelulaitoksissa käydyt keskustelut sekä laitosten rajoittamispäätökset, päiväohjelmat, säännöt, kiinnipitoraportit ja seuraamuspäätökset.

Tein etnografista tutkimusta ja aineistonkeruumenetelmänä olen käyttänyt osallistuvaa havainnointia. Aineiston analysoinnissa olen käyttänyt apuna hallinnan analytiikasta valitsemiani keskeisimpiä käsitteitä. Nämä käsitteet ovat rationaalisuus, tekniikat ja subjektit. Juuri nämä kolme käsitettä näyttäytyy suuressa osassa hallintaa käsittelevässä ja analysoivassa kirjallisuudessa. Koen, että nämä käsitteet sopivat hyvin lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan hallinnan analysoimiseen, koska niitä apuna käyttäen, laitoksissa vallitsevan hallinnan tavat ja ilmentyvät konkretisoituvat. Kerron näiden käsitteiden käytöstä tarkemmin tutkimukseni analyysiosuudessa. Olen peilannut saamiani tutkimustuloksia myös kirjallisuuskatsauksesta saamiini tuloksiin. Tutkimusaineiston avulla lähdän etsimään vastauksia tutkimuskysymykseeni, joka on: Millaista rajoittaminen on lastensuojelulaitoksen arjessa. Minua on kiinnostanut kaikki rajoittamiseen liittyvät asiat lastensuojelulaitoksissa. Tutkimukseni ei siis kohdistu vain lastensuojelulain mukaisiin rajoitustoimenpiteisiin, vaan myös laitoksissa tapahtuvaan kotikasvatukselliseen rajoittamiseen, sääntöihin ja muihin rajoitteisiin. Uskon, että havainnoimalla lastensuojelulaitosten elämää, saan parhaan käsityksen siitä, millaista rajoittaminen on laitoksissa.

4.1 Etnografia tutkimusmenetelmänä

Etnografiaa on määritelty hyvin monella eri tavalla. Sirpa Lappalaisen (2007) mukaan, etnografialla saatetaan tarkoittaa esimerkiksi tutkijan käyttämää menetelmien kirjoa, varsinkin jos tutkimukseen sisältyy läsnäoloa tutkimuksen kohteena olevassa yhteisössä. Tutkimus saatetaan ymmärtää etnografiseksi, kun sen tarkoituksena on tuottaa kuvauksia esimerkiksi

kansasta, kulttuurista tai yhteisöstä. Riippuen tieteenalasta, tutkijayhteisöistä ja yksittäisten tutkijoiden näkemyksistä, etnografian määritelmä vaihtelee. (Emt., 9.)

Etnografinen tutkimuksen sanotaan olevan kokemalla oppimista. Etnografialla viitataan antropologiseen tutkimusmenetelmään tai/ja tutkimustekstiin. Etnografinen tutkimus toteutetaan kenttätutkimuksena tutkimuskohteen luonnollisissa olosuhteissa eli siinä arjessa, mitä tutkittavatkin elävät. Tämä asia tekee jokaisesta tutkimustilanteesta täysin ainutkertaisen. Tutkija havainnoi tutkimuskohteen toimintaa ja siellä tapahtuvaa vuorovaikutusta, tarkoituksenaan oppia tutkittavan yhteisön kulttuuri, ja sen ajattelu- ja toimintatavat sisältäpäin. (Eskola & Suoranta 1999, 104–108.)

Etnografista tutkimusta tehdessään, tutkija osallistuu tutkimansa yhteisön arkeen oppiakseen näkemään tutkittavaa todellisuutta tutkimuskohteen tavalla ja ymmärtämään, miten ja miksi heidän arkensa muodostuu sellaiseksi kuin mitä se on. Tutkija kuuntelee tutkimuskohteensa jäseniä. Hän kyselee ja haastattelee sekä tarkkailee ja katselee tutkimuskohteensa jäseniä sekä heidän toimintaansa. (Vilka 2006, 48–49.)

Pertti Alasuutarin (2001) mukaan, etnografinen tutkimus on lähtökohdiltaan kahden erilaisen maailman vertailua keskenään. Liikkeelle lähdetään yksittäisistä, tutkittavien elämäntavoissa olevista ja tutkijan omaan elämänmuotoon verrattuna erilaisista piirteistä, jotka havahduttavat tutkijan kysymään itseltään omien, henkilökohtaisten malliensa perusteita. Näin se antaa vinkkejä kysymyksistä, joita on kiinnostavaa esittää tutkittaville, sekä niistä seikoista, joihin tutkijan kannattaisi kiinnittää huomionsa tutkittavan ryhmän toimintaa havainnoidessaan. Tutkittavan ryhmän kanssa käytyjen keskustelujen, havainnoinnin ja yhtenään tehtävien konstruktioyritysten tuloksena ymmärrys laajenee samanaikaisesti kahteen suuntaan. Tutkija tiedostaa ja ymmärtää enemmän sekä oman maailmankuvansa esioletuksia että tutkittavien elämänmuotoa. (Emt., 74–75.)

Yleensä etnografiselle tutkimukselle on ominaista kohtuullisen aikaa kestänyt kenttätyöjakso, aineistojen, menetelmien ja analyyttisten näkökulmien monipuolisuus sekä tutkimuksen suorittaminen olosuhteissa, joissa tutkimukseen osallistuvat ihmiset elävät. Keskeistä on myös osallistumisen, havainnoinnin ja kokemuksen keskeisyys tutkimusprosessissa. (Atkinson ym. 2001,4.)

Etnografista tutkimusta on tehty hyvin monissa yhteisöissä ja instituutioissa, kuten koulutus-, sosiaali- ja terveysalojen laitoksissa, työpaikoilla ja niin edelleen (Lappalainen 2007, 11).

Alasuutarin (1996) mukaan, etnografisen tutkimuksen ei aina tarvitse olla vieraan kulttuurin tutkimista. Tutkija voi kokemalla oppien tutkia myös omaa kulttuuriaan ja yhteiskuntaansa. Oman kulttuurin tutkimisessa korostuu aina teorian käyttö. Etnografisessa tutkimuksessa teoria toimii tutkimuskohteessa niin sanotusti kolmantena positiona. Teorian pohjalta luodusta kolmannesta positiosta tutkija voi tehdä oman elämänmuotonsa ja tutkimuskohteen jäsenten muodostamassa rajapinnassa. (Emt., 71–72.)

Etnografista tutkimusprosessia on kuvattu esimerkiksi syklin, kutomisen ja vyyhdin metaforilla. Näitä vertauskuvia käyttämällä on pyritty selvittämään, millainen etnografisen tutkimuksen kulku on. Tyypillistä on, että aineiston tuottaminen, analyysi, tulkinta tai teoretisointi kulkee etnografisessa tutkimuksessa limittäin. Tutkija tekee alustavaa analyysia jo kentällä. Tämä analyysi suuntaa ja tarkentaa tutkijan havainnointia ja ensimmäisiä tutkimusraportin luonnoksia saatetaan luonnostella jo kenttätöyövaiheen aikana. (Lappalainen 2007, 13.)

Oman tutkimustehtäväni toteuttamisessa käytän etnografisia menetelmiä, joka tarkoittaa esimerkiksi sitä, että käytän hyväkseni useampia tietolähteitä tutkimustehtävän selvittämisessä. Käytän tietolähteinäni laitoksista kokoamaani havainnointiaineistoa, laitoksissa käytyjä keskusteluja, laitosten sääntöjä ja sopimuksia sekä laitosten rajoituspäätöksiä ja muita rajaamisraportointeja. Etnografinen tutkimus sopii mielestäni hyvin tavoitteeseeni selvittää ja kuvata sitä, millaista rajoittaminen on lastensuojelulaitosten arjessa. Etnografisten menetelmien avulla voidaan lähteä erittelemään tutkittavien ja tutkimuskohteen arkitodellisuutta. Tarkoituksena on saada aikaan havainnoinnin ja muun aineiston avulla tarkka kuvaus siitä, miten lastensuojelulaitoksissa rajoitetaan siellä asuvia lapsia. Hannele Forsberg (1998) kuvaa, miten jonkin yhteisön elämään osallistuminen katselemalla, kuuntelemalla, lukemalla ja kokemalla on vain yksi etnografisen tutkimuksen puolista. Toinen puoli, joka liittyy edelliseen, on kirjoittaminen siitä mitä havaitsee. Nämä kaksi puolta, jotka ovat kietoutuneena toisiinsa, muodostavat etnografisen tutkimuksen ytimen. (Emt., 81–82.)

Anni Vanhalan (2005) mukaan, perinteinen etnografia on pohjautunut tutkijan intuitiiviseen käsitykseen jostakin asiasta, jonka hän on havainnoinut. Tutkijan tehtäväksi on tullut vakuuttaa lukija näkemyksestään, esittämälle tälle uskottava kertomus kokemastaan. Vakuuttelu perustuu yleensä siihen tosiasiaan, että tutkija on ollut tutkimuskohteessa ja nähnyt mitä siellä on ja mitä siellä tapahtuu. (Emt., 38–39.) Oma tutkimukseni on perinteistä

etnografiaa. Tutkimukseni perimmäisenä tarkoituksena on tuoda esiin ja kuvata sitä, miten lastensuojelulaitoksien arjessa rajoitetaan lapsia eli millaista rajoittaminen on käytännössä.

Institutionaalisessa etnografiassa ollaan kiinnostuneita tutkimaan esimerkiksi tutkimuskohteen sisäistä vuorovaikutusta, erilaisten tulkintojen rakentumista ja sosiaalisen järjestyksen muotoutumista (Vanhala 2005, 38–39). Etnografisesta tutkimuksesta löytyy paljon muitakin mielenkiintoisia tutkimussuuntauksia, mutta perustelen omaa valintaani tehdä perinteistä etnografiaa juuri tutkimuksen tarkoituksella eli lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan rajaamisen kuvaamisella.

4.2 Aineisto

Aineistoni koostuu havainnointiaineistosta, jonka olen koonnut tekemällä osallistuvaa havainnointia kahdessa lastensuojelulaitoksessa. Olen viettänyt molemmissa laitoksissa yhteensä seitsemän päivää ja tehnyt laitoksissa päivittäin kymmenen tunnin havainnointijakson. Yhteensä havainnointiaineistoa on kertynyt 140 tunnin ajalta. Tämän lisäksi aineistooni kuuluvat keskustelut, joita olen käynyt havainnointijaksojen aikana laitoksissa. Puhtaaksi kirjoitettua havainnointiaineistoa on noin 40 sivua. Tähän aineistoon sisältyvät tekemäni havainnot, muutamat suorat lainaukset, joita ehdin havainnoinnin lomassa kirjoittaa, sekä muistiinpanot keskusteluista ohjaajien ja lasten kanssa. Tämän lisäksi kirjoitin kenttäpäiväkirjaa, jota on yhteensä noin 20 sivua.

Olen koonnut aineistoni kahdesta lastensuojelulaitoksesta, jotka sijaitsevat keskisuuressa suomalaisessa kaupungissa. Toinen laitoksista oli kunnallinen ja toinen yksityinen lastensuojelulaitos. Näiden kahden laitoksen valikoituminen tutkimukseeni oli hyvin sattumanvaraista. Toivoin kuitenkin jo yhteistyökumppaneita etsiessäni, että laitokset olisivat henkilökunnaltaan ja asiakasrakenteeltaan hyvin lähellä toisiaan. Sainkin tutkimukseeni laitokset, joissa molemmissa asui seitsemän, yli 10-vuotiasta lasta ja he kaikki olivat huostaan otettuja.

Kirjoittaessani laitoksista, kutsun niitä laitos A:ksi ja B:ksi. Laitoksessa A on 14 asiakaspaikkaa ja kaksi erillistä osastoa. Toisella osastolla lapset ovat avohuollon sijoituksessa ja toisella osastolla asuvat lapset, jotka ovat huostaan otettuja. Oma tutkimukseni

kohdistui osastolle, jossa asuivat huostaan otetut lapset. Osastolla asuneista lapsista viisi oli poikaa ja kaksi tyttöä. Lapset olivat iältään 11–15-vuotiaita. Henkilökuntaan kuului seitsemän ohjaaja ja vastaava ohjaaja. Kaikki ohjaajat olivat koulutukseltaan sosionomeja (AMK).

Laitos B:ssä oli seitsemän asiakaspaikkaa. Lapset olivat iältään 14–16-vuotiaita. Heistä neljä oli tyttöä ja kolme poikaa. Henkilökuntaan kuuluivat kuusi ohjaajaa ja laitoksen esimies. Esimies oli koulutukseltaan sairaanhoitaja ja ohjaajista kolme oli sosionomeja (AMK), kaksi lähihoitajaa ja yksi perushoitaja.

Molemmista laitoksista sain käyttööni heidän sääntönsä sekä päiväohjelmansa. Sääntöjä ja päiväohjelmia oli laitoksissa yhteensä 15 sivua. Olin päättänyt jo tutkimukseni alussa, että aineistooni kuuluisivat sääntöjen lisäksi myös vuoden 2013 aikana tehtyt lastensuojelulain mukaiset rajoituspäätökset. Halusin nähdä, käytetäänkö laitoksissa lastensuojelulain mukaisia rajoittamistoimenpiteitä ja jos käytetään, mitä, miksi ja kuinka paljon. Laitoksessa A, päätöksiä ei ollut tehty yhtään alkuvuoden 2013 aikana. Laitoksessa B oli ehditty jo alkuvuoden 2013 aikana tehdä 14 rajoituspäätöstä. Sain laitoksessa B tehtyt päätökset aineistokseni.

Laitos B:ssä on käytössä selkeä seuraamuskäytäntö. Jos nuori käyttäytyi asiattomasti tai rikkoi esimerkiksi sääntöjä, hän saattoi saada rikkomuksestaan tai epäasiallisesta käytöksestään seuraamuksen. Seuraamukset olivat lähinnä kotikasvatuksellisia, mutta liittyivät lähes aina laitokset perussääntöihin. Esimerkkinä seuraamuksesta voisi mainita tapauksen, jossa yksi laitoksen lapsista oli polttanut huoneessaan tupakkaa. Tupakointi ja tupakointivälineiden hallussapito on laitoksen säännöissä kiellettyä. Lapsi sai tupakoinnin vuoksi seuraamuksia. Seuraamukset olivat seuraavanlaisia: hän ei saanut käydä internetissä viikkoon ja hänen ”kaupunkipäivänsä” evättiin viikon ajaksi. ”Kaupunkipäivä” oli päivä, jolloin lapset saivat poistua laitoksen läheisyydestä kaupungin keskustaan. Seuraamuksista tehtiin laitoksessa aina myös selvitys, erillisellä kaavakkeella. Alkuvuoden 2013 aikana tehtyt 42 ”seuraamuspäätöstä” kuuluvat myös aineistooni. Laitoksessa A ei ollut käytössä vastaavanlaista seuraamuskäytäntöä, jossa seuraamukset olisi esimerkiksi kirjattu tarkasti ylös. Laitoksen A säännöissä mainitaan seuraamukset ja niitä lapsille myös annettiin, mutta heidän seuraamusjärjestelmänsä ei ollut samalla tavalla tarkasti järjestettyä ja suunniteltua kuin laitoksessa B. Tämän lisäksi aineistooni kuuluvat laitoksessa B, vuoden 2013 aikana tehtyt kiinnipitoraportit, joita oli kaksi kappaletta.

4.2.1 Aineiston kerääminen

Osallistuvalla havainnoinnilla on pitkät perinteet antropologiassa, mutta myös kasvatus- ja yhteiskuntatieteissä. Osallistuvasta havainnoinnista alettiin puhua 1920-luvulla, kun Bronislaw Malinowski loi suuntaviivat etnografiselle tutkimukselle. (Vilkka 2006, 37.)

Osallistuva havainnointi tarkoittaa aineiston keruutapaa, jossa tutkija osallistuu jotenkin tutkimansa yhteisön toimintaan (Eskola & Suoranta 1999, 99). Tutkija osallistuu tutkimuskohteensa toimintaan ja arkeen, tutkimuskohteen ehdoilla, yhdessä sen jäsenten kanssa, etukäteen sovitun ajanjakson. Usein osallistuva havainnointi tapahtuu jonkin etukäteen valitun teoreettisen näkökulman valossa. Yleensä havainnointi on myös suunniteltu jonkin ennalta valitun näkökulman mukaan. (Vilkka 2006, 44.)

Tutkijan rooli vaihtelee havainnoitavassa yhteisössä. Tutkija saattaa osallistua toimivana yksilönä luonnollisiin kenttätilanteisiin, mutta hän saattaa myös olla tilanteita ulkopuolisena seuraava havainnoija. Havainnoinnista joko kerrotaan tutkittaville tai jätetään kertomatta. Tällöin pitää kuitenkin aina pohtia menettelyyn liittyviä eettisiä ongelmia. Asiaa voi pohtia esimerkiksi vertaamalla osallistuvaa havainnointia ja vakoilua keskenään. (Eskola & Suoranta 1999, 100–101.)

Halusin alusta asti varmistaa, että kaikki havainnoitavat tietäisivät kuka olen ja miksi olen laitokseen tullut. Osallistuin laitosten arjen toimintoihin jonkin verran. Osallistuin esimerkiksi ruokailuihin, katselin lasten kanssa tv:tä, avasin heille ovia, autoin heitä läksyissä ja niin edelleen. Kuitenkin suurimman osan ajasta seurasin laitosten arkea sivusta. Olin laitoksissa ulkopuolinen ja yritin olla laitoksissa niin, että havainnointini häiritsisi mahdollisimman vähän lasten ja työntekijöiden olemista ja tekemisiä. Tämän valinnan tein tietoisesti siitä syystä, että tiedän aikaisemman työkokemukseni kautta, että laitoksissa elävät lapset joutuvat tottumaan suureen määrään vieraita aikuisia eikä heihin tutustuminen ja totuttelu ole aina kaikille mieluisaa. Yritin ensin saada lapset ja työntekijät tottumaan läsnäolooni osallistumalla laitosten arkeen enemmän. Alun jälkeen vetäydyin havainnoimaan laitoksissa tapahtuvaa rajaamista taustalta. Oletan, että näin toimimalla, pääsin seuraamaan rajaamista mahdollisimman totuudenmukaisesti.

Vuorovaikutus tapahtuu osallistuvassa havainnoinnissa pitkälti havainnoitavien henkilöiden ehdoilla. Tutkijan tulisi vaikuttua mahdollisimman vähän tutkittavan yhteisön elämään ja

tapahtumien kulkuun. Toivottavaa olisi, ettei hän vaikuttaisi tutkittavaan yhteisöön mitenkään, mutta tämä on lähes täydellinen mahdottomuus. Tutkijalle asetetaan tutkimuskohteen taholta jokin rooli, kun hän saapuu kentälle. Häneen kohdistuu myös erilaisia rooliodotuksia. Rooli saattaa muodostua esimerkiksi hänen koulutuksensa vuoksi ja tästä syystä tutkimukseen osallistuvat henkilöt saattavat esimerkiksi yrittää hyötyä tutkijan ammatista tai koulutuksesta. Ajan mittaan tutkija kuitenkin ”sulautuu” tutkimaansa yhteisöön ja hänen olemassaolonsa totutaan. (Eskola & Suoranta 1999, 101–102.)

Osallistuvaa havainnointia tehtäessä, erilaiset eettiset kysymykset korostuvat. Ensimmäinen huomioon otettava seikka on, ettei havainnointia pitäisi tehdä ilman havainnoitavan suostumusta. Se, että tutkija voittaa puolelleen tutkittavien luottamuksen ja hyväksynnän ja että hän voi toimia toisten mukana, samalla havainnoiden ja haastatelle, vaatii tutkijalta paljon aikaa ja vaivannäköä. Aina ei kuitenkaan ole huono asia, että havainnoija on yhteisössä ulkopuolisena. Usein nimittäin vieraalle henkilölle kerrotaan arkaluontoisista asioista herkemmin kuin tutulle. (Eskola & Suoranta 1999, 102–103.)

Osallistuva havainnointi on aina Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1999) mukaan, hyvin subjektiivista ja inhimillistä toimintaa. Se saattaa olla luonteeltaan valikoivaa, jolloin ennakko-odotukset suuntaavat havainnointia tiettyyn suuntaan. Havaintoja tehdään tutuista, käsitteellisistä asioista. Tutkija vaikuttaa havainnoitavaan ilmiöön ja sen toimintaan. Tutkija havainnoi asioita valikoidusti, eikä kaikkea edes pysty havaitsemaan. Myös tutkijan elämäkokemus ja hänen kykynsä tehdä oikeita havaintoja vaikuttavat havainnoinnin tulokseen. Jos kaksi ihmistä havainnoi samaa asiaa, he varmasti kiinnittävät huomiotaan erilaisiin asioihin. Silti molempien tekemät raportit saattavat olla mielenkiintoisia asiaeroista huolimatta. (Emt., 103–104.)

Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt kaikessa siihen, että jokaista havainnoitavaa henkilöä informoidaan tutkimukseni tarkoituksesta ja toteuttamisesta niin hyvin kuin se on mahdollista. Olen pyytänyt kaikilta tutkimukseen osallistuneilta kirjallisen suostumuksen tutkimukseni tekemiseen. Omaa havainnointiani lastensuojelulaitoksissa helpotti varmasti se, että olen vuosia työskennellyt vastaavanlaisissa laitoksissa ja tiesin miten arki toimii laitoksissa. Tieto siitä, että tunsin lastensuojelulaitosten toimintaa ennen tutkittaviin laitoksiin menemistä, tuntui helpottavan myös tutkimukseen osallistuneita. Koin, että varsinkin lapset helpottuivat ja rentoutuivat kuullessaan, että olin aikaisemmin työskennellyt lastensuojelulaitoksissa.

Esimerkiksi Roger Smith (2009, 113) painottaa sitä, miten tärkeää tutkijan on luoda hyvä suhde havainnoitaviin, jotta tutkimusaineisto olisi mahdollisemman totuudenmukaista. Omalla käyttäytymisellä pystyy vaikuttamaan siihen, että havainnoitava tilanne pysyisi mahdollisimman ”normaalina” ja luonnollisena. Itse yritin panostaa tähän asiaan enemmän huomattuani, että osallistumiseni laitosten arjen toimintoihin, teki havainnoitavien käyttäytymisen luonnollisemmaksi. Aikaisempi työkokemukseni auttoi minua myös keskittymään olennaiseen ja havainnoimaan juuri tutkimukseni kannalta tärkeitä asioita. Osasin ennakoida ja etsiä tilanteita, joissa aavistin ja tiesin rajaamista tapahtuvan. Esimerkiksi illalla, peseytymisen ja nukkumaanmenon yhteydessä on yleensä tilanteita, jolloin lasten olemista joudutaan rajaamaan. Lähes kaikki lapset tahtoisivat yleensä valvoa pidempään, mutta laitosten säännöt määräävät nukkumaanmenoajat aikaisemmaksi, mihin lapset ovat tottuneet. Tästä syystä huoneisiin rauhoittuminen ja nukkumisen aloittaminen on laitoksissa vaikeaa tai ainakin ajoittain aikaa ja energiaa vievää. Toisena esimerkkinä mainitsen tilanteen, jossa jouduttiin turvautumaan kiinnipitämiseen. Seurasin tilanteen kehittymistä ja työntekijöiden reagointia lapsen asiattomaan käytökseen. Kaikki viittasi siihen, että tilanne ei ratkeaisi ilman jonkinlaista rajaamista. Hetken kuluttua työntekijä joutui pitämään kiinni lapsesta, joka rikkoi laitoksen omaisuutta ja vahingoitti itseään.

4.2.2 Kentälle pääseminen

Aloitin tutkimuksen yhteistyökumppaneiden kartoittamisen hyvissä ajoin lokakuussa 2012. Kyselin entisiltä kollegoiltani, tietäisivätkö he lastensuojelulaitoksia, joissa voitaisiin olla kiinnostuneita lähtemään mukaan tutkimukseeni. Kaikki tuntuivat olevan tutkimuksesta innoissaan ja arvelivat vapaaehtoisia ja potentiaalisia laitoksia löytyvän paljon.

Koska olin jo päättänyt, että valitsen tutkimukseeni kaksi laitosta, joista toinen olisi yksityinen ja toinen kunnallinen lastensuojelulaitos, olin ensin yhteydessä kunnalliseen puoleen. Jo ensimmäisessä yhteydenotossa valitsemaani kuntaan selvisi, että he lähtisivät tutkimukseeni mukaan hyvin mielellään. Tutkimukseni aihe koettiin kunnassa tärkeäksi ja he arvioivat tutkimustani heti niin, että he voivat saada tutkimukseni myötä itselleen uusia ideoita, toimintamalleja ja saada selvyyttä omista rajoittamiskäytännöistään, oppia uutta ja tätä kautta myös kehittää omia palveluitaan.

Olin seuraavaksi yhteydessä yksityiseen lastensuojelulaitokseen. Hekin olivat hyvin kiinnostuneita tutkimuksestani ja halusivat ehdottomasti kuulla asiasta lisää. Samalla laitoksen esimies antoi myös ymmärtää, että hän ei näe mitään estettä sille, ettenkö pääsisitekemään tutkimustani myös heidän laitokseensa.

Tein laitoksia varten esittelytekstin tutkimuksestani. Kokosin tekstiin pääkohtia tutkimussuunnitelmastani ja yritin tehdä siitä niin selvän ja käytännönläheisen kuin suinkin osasin. Sovin tapaamisen yksityiseen lastensuojelulaitokseen ja lähdin esittelemään sekä itseni että tutkimukseni heille. Tutkimuksestani keskusteltiin perusteellisesti ja annoin heille myös tekemäni esittelytekstit. Keskustelun aikana laitoksen omistaja toi esiin huolensa siitä, miten laitoksessa asuvat lapset suhtautuisivat tutkijaan. Asiaa puntaroitiin yhdessä pitkään ja lopulta omistaja ja muu johto ilmoittivat, että miettivät tutkimukseeni osallistumista vielä hetken ja ilmoittavat päätöksestään minulle myöhemmin. Vielä saman päivän aikana sain sähköpostiini viestin, jossa laitoksen johtaja ilmoitti, että he eivät valitettavasti voi osallistua tutkimukseen, koska kokevat, että laitoksessa asuvat lapset häiriintyvät siitä liikaa.

Olin tietysti pettynyt laitoksen tekemään päätökseen, mutta ajattelin jatkaa sitkeästi uuden yksityisen laitoksen hankkimista yhteistyökumppanikseni. Oli marraskuu 2012 ja tein seuraavan yhteydenoton uuteen laitokseen. Lähetin tällä kertaa heti alussa laitokselle tutkimukseni esittelytekstin. Jäin odottamaan vastausta laitokselta. Odotin yhteydenottoa muutaman viikon ja aloin kysellä heidän mielipidettään uudelleen. Tässä vaiheessa laitoksesta ilmoitettiin, että he ovat kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseeni, mutta tarvitsevat ennen yhteistyön aloittamista jonkinlaisen lausunnon tutkimukseni eettisyydestä. Tuli joulukuun uusi vuosi ja kaikki olivat lomalla. Kun ohjaava opettajani palasi joululomaltaan, hän teki tutkimukseni eettisyydestä lausunnon, jonka lähetin kyseisiin laitokseen välittömästi. Elettiin jo tammikuuta 2013.

Samaan aikaan, kun odotin vastausta yksityisen laitoksen mukaan lähtemisestä tutkimukseeni, yritin saada sovittua tutkimukseni aloittamisesta kunnallisessa laitoksessa. Tämän laitoksen esimies oli tutkimukseni soveltuvuudesta kyseiseen laitokseen ensin hyvinkin epäileväinen. Soveltuvuuden epäileminen johtui ehkä siitä, että laitoksen esimies koki, että koska heillä tehdään hyvin vähän rajoitustoimenpiteitä, minulla ei olisi laitoksessa mitään tutkittavaa. Erilaisten yhteydenottojen, asioiden selittämisen ja esittelyiden myötä yhteistyön aloittamisesta päästiin kuitenkin sopimaan. Yhdessä laitoksen esimiehen ja työntekijöiden kanssa sovittiin, että menisin tekemään havainnointijakson heidän laitokseensa viikolla viisi.

Sovimme, että olen laitoksessa seitsemän päivää, päivittäin kello 7.00–10.00 ja kello 15.00–22.00 välisen ajan, yhteensä 70 tuntia.

Tammikuun 2013 lopulla varmistui myös se, että voisin aloittaa yhteistyön yksityisen lastensuojelulaitoksen kanssa, johon olin ollut viimeksi yhteydessä. Tämän tiedon saatuani olin hyvin helpottunut. Ajoittain tuntui siltä, että kukaan ei tahdo tai uskalla lähteä mukaan tutkimukseeni. Kaikki tuntuivat olevan aiheesta kiinnostuneita, mutta käytännössä tutkimuksen aloittaminen tuntui erittäin tahmealta.

Olen koko tutkimusprosessin ajan pohtinut paljon sitä, mikä sai lastensuojelulaitokset epäröimään tutkimukseeni osallistumista. Toisaalta laitoksista viestitettiin, että tutkimusaiheeni on tärkeä ja että siitä on hyvä keskustella, mutta toisaalta keskustelun avaajia oli vaikea houkutella esiin. Lastensuojelulaitosten esimiehet tuntuivat olevan aiheesta enemmän innostuneita kuin laitosten työntekijät. Tällainen kuva itselleni ainakin muodostui siinä vaiheessa, kun olin hankkimassa itselleni yhteistyökumppaneita. Se sai minut miettimään, mitä laitosten henkilökunta tutkimuksessani pelkäisi tai mitä he haluaisivat salata. Tuskin kyse oli kuitenkaan näistä asioista. Olen pohtinut, miten itse olisin työntekijänä suhtautunut työpaikalleni tulevaan, ulkopuoliseen tutkijaan, joka havainnoisi työskentelyäni. Tiedän, että lähes jokainen lastensuojelulaitoksessa työskentelevä ihminen, uskoo ja haluaa toimia työssään parhaalla mahdollisella tavalla, mutta tästäkin huolimatta, jokin heidän mieltään tuntui askarruttavan. Olen miettinyt, että itse olisin laitoksen työntekijänä varmasti arvioinut omaa rajaamiseen liittyvää työskentelyäni tarkemmin kuin aikaisemmin. Olisin varmasti voinut myös kokea, että tutkijan saamista havainnoista saattaisi olla myös työni kannalta haittaa, koska oletettavasti ajattelisin työskenteleväni juuri oikealla tavalla ja uskoisin, ettei työtapojani tarvitsisi muuttaa. Saattaa siis olla, että työntekijät kokivat tutkimukseni myös niin, että se valmistuttuaan saattaisi muuttaa heidän työtään ei-toivottuun suuntaan.

Vuosien työkokemus erilaisissa lastensuojelulaitoksissa antaa minulle varman tiedon siitä, että rajaamiskäytännöt ovat laitosten välillä hyvinkin kirjavina. Olen saanut työskennellä laitoksissa, joissa rajaaminen hoidetaan asiallisesti, perustellusti, lapsen etua ajatellen, kasvatuksellisesti ja tarkoin harkiten. Olen kuitenkin joutunut kohtaamaan myös laitoksissa tapahtuvan rajaamisen ääripään eli epäjohtamukaisuuden, mielivaltaisuuden, suunnittelemattomuuden ja kykenemättömyyden. Olenkin ajatellut, että ehkä kaikki laitosten työntekijät eivät olekaan niin tyytyväisiä vallalla olevaan rajaamiskäytäntöön, kuin mitä

luullaan, mutta he eivät halua tuoda sitä julki, syystä tai toisesta. Tiedän, että laitoksissa mietitään ja kehitetään toimintaohjeita ja sääntöjä säännöllisesti, mutta ovatko kaikki työntekijät kuitenkin tyytyväisiä sovittuihin käytäntöihin. Ehkä heidän joukossaan on joku, joka ajattelee, ettei laitoksessa pitäisi toimia niin tai näin, mutta ei vain saa asiaansa työpaikallaan esille ja käytäntöön. Saattaa myös olla, että työntekijät tietävät toimintatapojen rajaamisen suhteen olevan hieman ”kyseenalaisia”, mutta koska työt saadaan sujumaan ja laitoksessa vallitsee rauha ja järjestys, toimintatapoja ei ole syytä muuttaa.

Kun yhteistyötahot olivat lopulta löytyneet, alkoi suostumusten kerääminen tutkimukseen osallistujilta. Pyysin kirjallisen suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta organisaatioiden johdolta, kaikilta työntekijöiltä, lastensuojelulaitosten lapsilta ja alle 15-vuotiaiden lasten huoltajilta. Suostumusten keräämisestä kuuluu iso kiitos laitosten henkilökunnalle. He kokosivat minulle suostumuslomakkeet sekä lapsilta että heidän vanhemmiltaan.

Mietin vielä tutkimusluvat saatuanikin, mistä jonkinlainen yhteistyöhaluttomuus tutkimukseen mahtoi johtua. Itse olen koko prosessin ajan kokenut, että laitokset saattaisivat saada itselleen tutkimukseni myötä uutta ja tärkeää tietoa toiminnastaan. Ymmärrän, että aihe saattaa tuntua kovin aralta tutkia, mutta tätä ajatusta minun on ollut hyvin vaikea kuitenkin sisäistää. Lastensuojelulaki tarjoaa välineitä puuttua lasten ongelmakäyttäytymiseen ja on täysin ymmärrettävää, että kaikissa laitoksissa noudatetaan jonkinlaisia kotikasvatuksellisia sääntöjä. Kun lapsia on paljon, he ovat toisilleen outoja ja tulevat laitokseen erilaisista lähtökohdista, on täysin selvää, että tälle joukolle on säädettävä yhteiset pelisäännöt. Jos laitoksissa noudatetaan lastensuojelulakia ja kotikasvatukselliset säännöt on mietitty tarkkaan, niin etteivät ne loukkaa lapsen perusoikeuksia, ei laitoksilla pitäisi olla mitään syytä olla kertomatta käytännöistään ja toiminnastaan yleensä. Olenkin miettinyt usein tämän prosessin aikana, miten tärkeää olisi, että lastensuojelulaitosten arjesta kerrottaisiin ihmisille avoimesti ja enemmän.

4.2.3 Aineiston kerääminen laitoksista

Aloitin aineistoni keräämisen tammikuun lopulla 2013. Aloitin havainnoinnin laitoksesta A. Olin sopinut etukäteen, että menen laitokseen aamuisin kello 7.00, olen siellä aamun ja kun lapset ovat lähteneet kouluun, lähdän itsekkin hetkeksi kotiin. Palasin laitokseen uudelleen

kello 15.00 ja kotiin lähdin kello 22.00, kun lapset olivat menneet nukkumaan. Kellonajat perusteltiin laitoksessa sillä, että tuolloin lapset ovat laitoksessa paikalla ja näin ollen saan havainnoinnista mahdollisimman paljon ”irti”.

Olin siis paikalla heti kun lapset heräsivät ja olin talossa edelleen, kun he menivät nukkumaan. Lapsista ja varmasti myös henkilökunnasta tuntui, että olisin ollut laitoksessa ympäri vuorokauden. Eräs laitoksen lapsista totesikin, nähtyään minut taas heti aamulla, että *”Etkö sää lähde täältä lainkaan kotiin?”*. Itse ajattelen, että juuri se, mihin aikaan olin laitoksessa havainnoimassa, vaikutti siihen, että minuun totuttiin laitoksessa melko nopeasti.

Ensimmäiset kaksi päivää havainnoin laitoksen elämää ”etäältä”, enkä ottanut juuri omatoimisesti kontaktia esimerkiksi lapsiin. Osallistuin vain vähän laitoksen arjen toimintoihin. Annoin lasten tottua itseeni ja odotin, että he tulevat itse kysymään, kuka minä olen. Yksi lapsista kysyi minulta heti minut nähtyään, että *”Ook sää nyt se tutkija?”*. Kerroin että olen ja olin tyytyväinen huomattessani, että lapsia oli informoitu tulostani ja he todella tiesivät miksi olin tullut laitokseen ”istuskelemaan”. Lapset lähestyivät minua varovasti, mutta jo toisena päivänä tämä edellä mainittu lapsi totesi minulle, kuin ohi mennessä, että *”Se on hyvä että joku tutkii näitä laitoksia.”*. Tämän kommentin kuultuani ajattelin, että läsnäolonni tuskin ainakaan ahdistaa tai pelottaa lapsia.

Henkilökunta otti minut laitoksessa A vastaan todella iloisesti ja mielissään. Kaikki olivat yhteistyöhaluisia, he halusivat auttaa, selittivät minulle asioita, esittelivät minulle laitoksen toimintaa ja saivat minut tuntemaan itseni hyvin tervetulleeksi. Sain kulkea vapaasti heidän mukanaan ja he eivät tuntuneet häiriintyvän siitä, että olin paikalla myös silloin, kun lasten kanssa oli vaikeaa. Tällaisten vaikeiden tilanteiden jälkeen koin, että oli hyvä, että joku oli heti tilanteen rauettua keskustelemassa tapahtuneesta kyseisen työntekijän kanssa. Hyvin helposti ja itsestään nämä keskustelutilanteet ja mielipiteiden vaihtamiset ainakin syntyivät. Nämä olivat usein myös niitä tilanteita, joissa lapsia jouduttiin jotenkin rajaamaan. Pääsinkin yleensä melkein heti rajaamisen tapahduttua keskustelemaan tapahtuneesta työntekijöiden kanssa. Vaihdoin myös lasten kanssa ajatuksia tapahtuneesta rajaamisesta. Oli siis tilanteita, joissa lapsi tuli kommentoimaan minulle kohtaamaansa rajoitetta. Yleensä he olivat sitä mieltä, että rajoitus oli huono, väärä tai jotakin muuta negatiivista. Rajaamista kommentoidessaan, he saattoivat ehkä myös kokeilla, voisinko minä vaikuttaa asioiden kulkuun jollakin tavalla.

Sekä henkilökunnan että lasten kanssa käydyt keskustelut tapahtuneista rajaamisista, olivat hyvin mielenkiintoisia ja antoivat minulle suorinta tutkimusaineistoa siitä, miten laitoksissa asuvat lapset ja niissä työskentelevä henkilökunta kokee rajaamisen. Keskusteluista ja kommenteista nousi esiin paljon tunteita sekä selityksiä omalle toiminnalle. Se sai aikaan keskustelua ja pohdintaa oikeasta ja väärästä sekä siitä, mitä on ja mitä ei ole pakko tehdä.

Välillä henkilökunta tuntui olevan huolissaan siitä, saanko itselleni riittävästi tutkimusmateriaalia. He tuntuivat ajattelevan, että kun tutkimuksen aiheena on rajoittaminen lastensuojelulaitoksissa, se tarkoittaa vain sitä, että olen tutkimassa heidän tekemiään rajoituspäätöksiä. Kävin henkilökunnan kanssa keskusteluja siitä, mitä kaikkea rajoittaminen laitoksessa voisi olla. Asiaa pohdittuaan, he ymmärsivät minun havainnoivan myös kotikasvatuksellista rajoittamista, sääntöjä, kirjoitettuja ja kirjoittamattomia sopimuksia siitä, miten tulisi toimia, laitokseen tilaan liittyviä rajaamisia ja niin edelleen. Käytyjen keskustelujen myötä, laitoksen A henkilökunta alkoi ajatella rajaamisesta mielestäni eritavalla kuin ennen. Tämä ilmeni varsinkin keskusteluissa, joita kävin henkilökunnan kanssa. Henkilökunta pohti esimerkiksi laitoksen sääntöjä, niiden noudattamista, niiden tarpeellisuutta ja perusteita syvällisemmin.

Käytännössä havainnointini tapahtui siten, että istuin laitoksen yhteisessä oleskelutilassa tai kuljin ohjaajien mukana lasten huoneissa, keittiössä ja muissa tiloissa. Koska lastensuojelulaitosten arki oli minulle entuudestaan tuttua, tiesin millaisissa tilanteissa rajaamista yleensä tapahtuu ja vaihtelinkin omaa olinpaikkaani laitoksessa sen mukaan, mitä milloinkin tapahtui. Ruokailujen aikana olin ruokailutiloissa, kouluun lähtemistä seurasin eteisessä, illalla havainnoin oleskelutiloissa/olohuoneessa ja niin edelleen. Pyrin siis aina olemaan siellä missä ”tapahtuu”.

Kirjasin havaintoni pääasiallisesti paperille. Kirjoitin osan muistiinpanoistani myös suoraan tietokoneelle, mutta tietokoneen käyttäminen loi liikaa ”hämminkiä” varsinkin lasten suhteen. Kun otin koneeni esille, lapset tulivat heti luokseni ja alkoivat kysellä, mitä kirjoitan, olenko internetissä, mitä koneella on ja niin edelleen. Tietokoneelle kirjaaminen vei havainnointitilanteesta luonnollisuuden, joten luovuin koneen käyttämisestä melko pian. Myös nauhurin tai kameran käyttämisen ajattelin vaikuttavan liikaa varsinkin lasten normaaliin olemiseen, joten päätin jo heti tutkimuksen alussa, että en käyttäisi nauhuria. Hannele Forsberg (1998,94) kuvaa kirjassaan, miten ääninauhurin käyttäminen tai videointi olisi hänen tutkimuksessaan saanut aikaan sen, että havainnoitavan tilanteen luonnollisuus

olisi kärsinyt. Itse ajattelen omasta tutkimuksestani aivan samoin. Tutkimusaiheeni kannalta koin nauhurin käyttämisen tai videoinnin turhaksi, koska olin tutkimassa laitoksissa tapahtuvaa rajaamista, enkä aikonut esimerkiksi haastatella lastensuojelulaitosten henkilökuntaa tai lapsia.

Kirjoitin laitoksessa ollessani havaintoni ja käydyt keskustelut muistiinpanoihini. Kotona kirjoitin vielä kenttäpäiväkirjaa, johon purin päivän aikana kokemaani ja näkemääni. Kentällä ei ollut aina mahdollista kirjata havaintojaan heti ylös, joten täydensin muistiinpanojani aina kun minulla oli siihen aikaa ja mahdollisuus. Joskus myös koin, että muistiinpanojen tekeminen ”reaaliajassa” olisi saattanut provosoida joitakin tilanteita lisää. Esimerkiksi laitoksessa B tapahtui eräänä iltana kiinnipito. Ohjaajan oli otettava kiinni lapsesta, joka alkoi suututtuaan, nyrkein rikkoa laitoksen omaisuutta. Olin näkemässä tilanteen, mutta olin aivan varma, että jos olisin alkanut kirjoittamaan muistiinpanoja juuri sillä hetkellä, lapsen nähden, tilanne olisi voinut pitkittyä tai jopa muuttua pahemmaksi. Hieman vastaavanlaisissa tilanteissa, koin myös parhaaksi poistua jossakin vaiheessa paikalta, koska lapsille tuli valtava tarve ”näyttää voimansa” sekä minulle että laitoksen henkilökunnalle. Tiesin kokemuksesta, että ”yleisön” paikalla oleminen ei tekisi muuta, kuin pitkittäisi ja vaikeuttaisi jo valmiiksi hankalaa tilannetta. Hankalien tilanteiden rauettua, keskustelin niistä henkilökunnan kanssa.

Laitoksessa B aloitin havainnoinnin maaliskuun alussa 2013. Tässä laitoksessa tein havainnointia myös viikon ajan, pääsääntöisesti kello 12.00–22.00 välisenä aikana. Heti kun menin laitokseen B, ymmärsin, ettei tulostani oltu puhuttu lasten kanssa kovinkaan paljon tai juuri ollenkaan. Myös osa henkilökunnasta tuntui olevan melko tietämätöntä siitä, miksi olin laitokseen tullut. Henkilökunta tiesi tulostani, mutta esimerkiksi tutkimukseni aihe ei ollut kaikille täysin selvä. Olin toimittanut heillä samalla tavalla esittelymateriaalia kuin laitokselle A, mutta ilmeisesti laitoksen B esimies, ei ollut informoinut alaisiaan tulostani yhtä hyvin kuin laitoksen A esimies. Laitoksessa B työskentelyni siis alkoi siitä, että kerroin henkilökunnalle ja lapsille siitä, miksi olen tullut laitokseen, kuka olen, mitä tutkin, miten tutkin ja niin edelleen. Tässä laitoksessa lapset ja henkilökunta allekirjoittivat suostumuslomakkeensa vasta, kun olin konkreettisesti laitoksessa paikalla.

Laitoksessa B lapset tottuivat minuun vieläkin nopeammin kuin laitoksessa A. Ajattelen, että siihen saattoi vaikuttaa se, että tuloni laitokseen tuli heille niin yllättäen ja he olivat hieman ”pakotettuja” ymmärtämään sekä sisäistämään tutkimukseni ja laitoksessa olemiseni nopeammin kuin lasten laitoksessa A. Asiaan saattaa vaikuttaa myös se, että lapset olivat

laitoksessa B vanhempia kuin laitoksessa A. Myös tässä laitoksessa sain kuulla useasti lapsilta, miten hyvä asia on, että joku tutkii laitosten elämää ja niissä tapahtuvaa rajaamista.

Tässäkin laitoksessa henkilökunta otti minut hyvin vastaan. Heillä oli ensimmäisen laitoksen työntekijöihin nähden selvemmät ajatukset siitä, mitä kaikkea rajoittaminen on. Myös lastensuojelulain mukaisen rajoitustoiminnan ja kotikasvatuksellisen rajoittamisen ero oli heille selvempää kuin laitoksen A henkilökunnalle. Henkilökunta työskenteli minusta huolimatta hyvin normaalisti, eivätkä he halunneet keskustella ja kehittää omaa toimintaansa rajaamisen suhteen samanlaisella intensiteetillä kuin laitoksen A henkilökunta. Ajattelen tämän johtuvan siitä, että laitoksessa B rajoittaminen oli enemmän esillä arjessa ja siitä oli selvästi puhuttu henkilökunnan kesken ja asiaa oli kehitetty yhdessä. Henkilökunta varmasti koki, että heillä on toimiva ”rajaamisjärjestelmä” eikä sitä tarvitse muuttaa tai edes välttämättä kehittää.

Myös tässä laitoksessa istuin pääsääntöisesti yhteisissä oleskelutiloissa tai toimistossa, joka oli hyvin keskeisellä paikalla laitoksessa. Kuljin ohjaajien mukana myös enemmän talon ulkopuolella. Olin mukana, kun laitoksen henkilökunta ja lapset olivat keilaamassa, kaupassa ja ravintolassa syömässä. Tämä oli hyvä, sillä näin pääsin havainnoimaan lastensuojelulaitoksen arkea joka laajeni laitoksen seinien ulkopuolelle. Oli mielenkiintoista huomata, mistä säännöistä ja tavoista pidettiin kiinni ja mikä olemisessa muuttui, kun ei oltu konkreettisesti laitoksen tiloissa. Havahduin huomaamaan, miten rajaaminen on ”rajoja ylittävää”, eli se liittyy laitoksessa olemiseen ja kasvatukseen, eikä vain konkreettisesti laitoksessa elämiseen.

Kokeilin muistiinpanojen tekemistä tietokoneelle myös laitoksessa B. Koneen käyttö ei tuntunut tässäkään laitoksessa luonnolliselta ja järkevältä, vaikkeivät lapset tällä kertaa kiinnittäneet koneeseeni paljoa huomiota. Tein muistiinpanot kirjoittamalla ja kotona kirjoitin kenttäpäiväkirjaa. Koska lapset olivat vanhempia laitoksessa B, he olivat enemmän poissa laitoksesta ja tästä syystä minulle jäi enemmän aikaa täydentää muistiinpanojani ja keskustella henkilökunnan kanssa tässä laitoksessa. Kirjaamista oli myös paljon enemmän, koska laitoksessa B oli tehty useita lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä ja heillä oli käytössään myös oma seuraamuskäytäntönsä.

4.3 Aineiston analyysi

Etnografisen tutkimuksen analyysi alkaa Martin Hammersleyn ja Paul Atkinsonin (2005) mukaan, jo ennen kenttätöväiheen alkamista, tutkimusongelman rajaamisella. Analyysi jatkuu koko kenttätöväiheen läpi. Tällöin havaintoja ja aineiston keräämistä kohdistetaan jo tiettyyn, ennalta valittuun suuntaan. Myös kenttämuistiinpanoja kirjoittaessaan, tutkija tekee oivalluksia ja käsittelee mielessään saamiaan havaintoja. (Emt., 205.)

Kentältä palattuaan, tutkijan tulee järjestää monimuotoinen aineisto analyysia varten. Aineiston järjestämisen ja analysoinnin ero on vain hiuksenhieno, sillä aineiston järjestäminen on jo osa analyysia ja varsin huomattava osa sitä. (Grönfors 1985, 155-156.)

Kenttämuistiinpanot ovat usein sellaisessa muodossa, ettei niitä pysty kirjoittamaan puhtaaksi kuin tutkija itse. Samalla kun tutkija kirjoittaa muistiinpanojaan puhtaaksi, hän voi palautta mieleensä kenttäkokemuksiaan, kerrata niitä ja tehdä alustavaa analyysia aineiston pohjalta. Aineiston järjestämiselle taas on hyvin vaikea löytää systemaattista mallia ja siksi monet tutkijat ovatkin itse kehittäneet menetelmän aineiston järjestämiseksi. (Grönfors 1985, 156.)

Olen aloittanut oman aineistoni analysoimisen lukemalla aineistoani läpi ja kirjoittamalla sitä puhtaaksi. Samalla olen järjestellyt sitä alustavasti niin, että olen siirtänyt muistiinpanoistani selvät keskustelumerkinnät eri tiedostoon kuin muistiinpanot käytännön rajaamiseen liittyvistä asioista. Olen myös erotellut muistiinpanoistani laitosten säännöt, päiväohjelmat, rajoituspäätökset, kiinnipitoraportit sekä seuraamusmerkinnät erilleen toisistaan. Lisäksi olen lajitellut erilaisista säännöistä, sopimuksista ja käytännöistä tekemäni havainnot tiettyjen teemojen mukaan, mutta kuitenkin niin, että tiedän, kummasta laitoksesta kyseinen muistiinpano on. Teemoja ovat olleet tekemiseen, olemiseen ja tilaan liittyvät säännöt sekä sopimukset ja kotikasvatukselliset tavat. Tämän järjestelyn avulla olen koettanut selventää laitosten rajoittamista itselleni. Erilaisten sääntöteemojen alle kuuluvat kaikki, sääntöpapereissa mainitut asiat. Sopimuksia ovat asiat, joista laitoksissa on yhteisesti neuvoteltu ja sovittu, mutta niitä ei välttämättä ole kirjoitettu mihinkään ylös. Kotikasvatuksellisiin tapoihin olen koonnut asioita, jotka ovat eniten alttiita muutoksille. Tarkoitin tällä rajaamista ja tapoja, joihin vaikutti esimerkiksi se, kuka työntekijöistä oli työvuorossa.

Teemoja eli keskeisiä aiheita muodostetaan useimmiten aineistolähtöisesti. Teemoittelun voi aloittaa esimerkiksi sillä, että nostaa aineistosta esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Näin mahdollistuu erilaisten teemojen esiintymisen ja ilmenemisen vertailu. Tutkimusaineistosta on kuitenkin ensin pyrittävä erottelamaan tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. Onnistunut teemoittelu vaatii teorian ja empirian vuorovaikutusta, joka näkyy tutkimustekstissä niiden lomittumisena toisiinsa. (Eskola & Suoranta 2001, 174–175.)

Eskolan ja Suorannan (2001) mukaan teemoittelu on suositeltava aineiston analysointitapa jonkin käytännöllisen ongelman ratkaisemiseksi. Teemoittelun avulla aineistosta voi poimia kätevästi käytännöllisen tutkimusongelman kannalta olennaista tietoa. (Emt., 178–179.)

Vaarana on, että kvalitatiivisen aineiston analysointi jätetään teemoittelun nimissä tapahtuneeksi sitaattikokoelmaksi. Teemoittain järjestetyt sitaatit ovat usein hyvin mielenkiintoisia, mutta pelkkä sitaattien esittäminen ei vielä tarkoita kovin pitkälle menevää analyysia ja johtopäätöksiä. Tärkeää on muistaa, että tutkimuksen tulisi aina kertoa enemmän itse tutkittavasta ilmiöstä kuin tutkijasta itsestään. (Eskola & Suoranta 2001, 180.)

Nostin aineistostani esiin neljä rajaamisen pääteemaa. Olen aloittanut aineistoni teemoittelun nostamalla siitä esiin tutkimusongelman kannalta tärkeitä asioita. Tämän jälkeen olen lukenut ja tutkinut tätä tiivistettyä aineistoa ja etsinyt siitä merkittävimmät asiat ja teemoitellut ne itselleni. Erilaisten pääteemojen alle olen koonnut aineistosta asiat, jotka olen katsonut kuuluvan tietyn pääteeman alle. Olen teemoitellut lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan rajaamiseen lastensuojelulain mukaisiin rajoitustoimenpiteisiin, sääntöihin ja seuraamuksiin, tilaan ja aikaan liittyviin rajoituksiin sekä kotikasvatukselliseen ja sopimukseen perustuviin rajaamisiin. Näitä pääteemoja analysoin käyttämällä hyväkseni hallinnan analytiikan käsitteitä rationaalisuus, tekniikka ja subjekti.

Aineistostani voi löytää paljon erilaisia rajaamisen muotoja. Rajaamisella tarkoitan sitä, että lapsen elämää pyritään ohjailemaan tai hallitsemaan jollakin tavalla. Rajaamisen pääteemat ovat syntyneet kokoamalla, luokittelemalla ja jakamalla aineiston pienempiä osia eli yksittäisiä havaintoja rajoittamisesta yhteen ja teemoittelemalla ne isommiksi kokonaisuuksiksi. Esimerkiksi tilaan ja aikaan liittyviin rajoituksiin olen koonnut havaintoni siitä, ovatko laitoksen ovet lukittuina vai auki, miten lapset voivat liikkua laitoksen sisällä ja ulkona, määrätäänkö heidän istumapaikkansa ruokapöydässä, koska televisiota voi katsoa, koska tietokoneen, kännykän ja pelikoneiden käyttäminen on sallittua sekä päiväohjelmat.

Tutkimustuloksissa kerron ensin, millaista rajaaminen on laitoksissa konkreettisesti ollut. Kerron miten lapsia on rajattu, kuinka paljon olen havainnut rajaamista, rajaamisen perusteita ja niin edelleen. Analysoinnissa olen pyrkinyt hahmottamaan hallinnan analytiikasta tuttujen käsitteiden avulla vallan ja hallinnan suhdetta laitoksissa tapahtuvaan rajoittamiseen ja rajaamiseen.

4.4 Rationaalisuus, tekniikka ja subjekti käsitteinä

Rationaalisuudet, tekniikat ja subjektit ovat keskeisiä käsitteitä hallintaa analysoitaessa. Rationaalisuus on ajattelutapa, jonka tarkoituksena on olla mahdollisimman selkeä, systemaattinen ja ilmeinen suhteessa siihen, kuinka asiat ovat ja kuinka niiden tulisi olla. Rationaalisuutta voi kutsua tietynlaiseksi järkeilyn tavaksi, joka koskee sitä kuinka hallintaa tulisi harjoittaa tietyssä paikassa ja ajassa. (Dean 1999,11.)

Nikolas Rosen (1999) mukaan rationaalisuuksilla on neljä peruspiirrettä, joiden avulla niitä voidaan tutkimuksellisesti lähestyä. Rationaalisuuksilla on tietty moraalinen muoto. Tämä tarkoittaa, että tietyn instituution, ryhmän tai yksilön toisiinsa sekä itseensä kohdistamia hallintakäytäntöjä ohjaavat moraaliset periaatteet. (26–28, 48–51.)

Rationaalisuudet ovat luonteeltaan myös episteemisiä. Ne saavat ilmauksensa suhteessa siihen, miten hallintaa vaativat tilat, henkilöt, ongelmat ja muut hallinnan kohteet ymmärretään, tieteelliseen tietoon tai muuhun asiantuntijatietoon perustuen. (Rose 1999, 26–28, 48–51.)

Yksi rationaalisuuksien peruspiirteistä on idiomaattisuus, eli niillä on oma kielensä tai slanginsa. Rationaalisuuksia voidaankin tarkastella niiden käyttämien sanastojen avulla. Sanastoihin kuuluvat esimerkiksi metaforat, metonymiat ja muu retorinen aines. Rationaalisuudet ovat myös käännettävissä, eli ne voivat toimia eri yhteyksissä ja saada monenlaisia teknisiä ilmenemismuotoja. (Rose 1999, 26–28, 48–51.)

Hallinnalla on myös tekninen ulottuvuus. Hallintatekniikat ovat hallinnan välineinä hyvin järjestelmällisiä toimintatapoja, joilla yksilöt, erilaiset instituutiot ja muut organisoituneet valtajärjestelmän muodot yrittävät vaikuttaa toisiin yksilöihin ja tahoihin. Jani Kaisto ja Miikka Pyykkönen (2010) kirjoittavat, miten Mitchell Deanin (1999) mukaan tekniikat

määrittyvät erilaisiksi taidoiksi, kyvyiksi ja keinoiksi, joilla hallinnan kohteita on mahdollista hallita erityisen päämäärän kehyksessä. Hallinnan kohteiden käyttäytymistä pystytään ohjaamaan suurella joukolla erilaisia teknisiä sovelluksia, kuten tiedon keräämisen ja esittämisen menetelmin, arkkitehtonisin ratkaisuin sekä kehon kykyjä ja toimintataipumuksia muokkaavin käytännöin. Tänä päivänä hallinnan tekniikat vaikuttavat ihmisten elämään yleensä välimatkan päästä, esimerkiksi taloudellisen tuen muodossa ja erilaisin sopimuksin. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 15–16.)

Hallintatekniikat ovat rationaalisuuksien tavoin käännettävissä. Tämä tarkoittaa, että käyttökelpoisiksi osoittautuneet tekniikat ovat ajallisesti ja paikallisesti siirrettävissä yhteiskunnallisen hallinnan tilanteista ja pyrkimyksistä toiseen. Samalla tavalla yksilöiden ja erilaisten yhteisöjen käyttäytymistä ohjaava tekninen sovellus voi ilmetä useiden erilaisten rationaalisuuksien yhteydessä. Michel Foucault (1980) on analysoinut teoksessaan Tarkkailla ja rangaista vankilainstituutiossa sovellettuja hallintatekniikoita, jotka mahdollistavat yksilöiden tarkkailun, analysoinnin ja kouluttamisen. Samat hallintatekniikat saavat ilmenemismuotoja monissa käyttöyhteyksissä kuten kouluissa, sairaaloissa, erilaisissa laitoksissa ja tehtaissa. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 16–17.)

Myös subjektin käsite on tärkeä hallinnan tutkimisen apuväline. Kaiston ja Pyykkösen (2010) mukaan subjektilla tarkoitetaan mitä erilaisimpia minuuksia, persoonia, toimijoita, agentteja ja identiteettejä, jotka synnyttävät ja vetävät puoleensa hallinnallisia toimia ja toisaalta taas muotoutuvat niiden yhteydessä (Emt., 17).

Subjekti on varsin avoin ja neutraali käsite, jonka ominaisuuksien määrittelyä pyritään hallinnan analytiikassa välttämään. Tämä siksi, ettei historiallisesti ja kulttuurisesti tärkeitä, subjektiin erilaisin käytännöin kiinnitettyjä ominaisuuksia edes vahingossa tarkasteltaisi subjektille sisäisinä ominaisuuksina. Näin ollen subjektiä ei voi pitää substanssina vaan muotona tai keskuksena, jonka ympärille käyttäytymisen tavat ja ominaisuudet erilaisten tilanteiden mukaan jäsentyvät. Erilaiset hallintarationaalisuudet konkretisoituvat hallintatekniikkoina, jotka ohjaavat subjektin ajattelua ja toimintaa suhteessa omaan itseensä. Tällaisten tekniikoiden tarkoituksena on hyödyntää subjektille tietyssä historiallisessa ja kulttuurisessa tilanteessa ominaisia refleksiivisyyden muotoja. (Dean 1995, 562–563.)

Mitchell Deanin (1999) mukaan hallinnan analytiikan harjoittajat pohtivat, millaisia esioletuksia subjektiuden muodoista hallinta kulloinkin sisältää ja millaisia subjektiuden muutoksia hallinnan välinein tavoitellaan. Tällöin huomio kiinnitetään valtaa harjoittavien

auktoriteettien sekä hallinnan kohteiden oletettuihin asemiin, kykyihin, ominaisuuksiin ja pyrkimyksiin. Tutkimuksissa pyritään selvittämään esimerkiksi sitä, millaista käyttäytymistä subjekteilta odotetaan, millaisia ovat heidän velvollisuutensa ja oikeutensa, miten subjektille oletettuja kykyjä ja ominaisuuksia vaalitaan, miten tietyt subjektin käyttäytymisen muodot problematisoidaan ja miten niitä yritetään oikaista. (Emt., 32–33.)

Analyysissani tulen käyttämään hallinnan analytiikasta valitsemiani käsitteitä rationaalisuus, tekniikka ja subjekti siten, että pyrin nostamaan esiin erilaisista rajaamisen tavoista ja muodoista näitä hallinnan piirteitä ja tuomaan tätä kautta esiin rajaamisen hallinnallisen ulottuvuuden. Lastensuojelulaitoksissa rajaamisesta ei tunnuta ajattelevan niin, että sillä olisi mitään tekemistä hallinnan kanssa, mutta kun rajaamista tarkastelee läheltä tarkemmin, huomaa rajaamisen olevan yksi hallinnan muoto.

4.5 Etiikka ja luotettavuus

Erilaiset eettiset kysymykset ovat esillä tutkimusten tekemisen kaikissa vaiheissa. Tutkimuseettisten kysymysten tuleekin olla tutkimuksen tekijälleen selvillä jo ennen tutkimuksen aloittamista. Asiat, joita tulee etukäteen pohtia, liittyvät muun muassa tutkijan ammattitaitoon, analyysin tekemiseen ja raportointiin liittyvät kysymykset. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 19–20.)

Valmiit tutkimukset muodostuvat monista eri kysymyksistä ja sisältävät lukuisia päätöksiä. Tästä syystä tutkijan etiikka joutuu koetukselle lukemattomia kertoja tutkimustyön aikana. Kysymykset tutkimuksen eettisyydestä voidaan jakaa tiedon hankinnan ja tiedon käytön välillä. Esimerkkejä tutkimuseettisistä kysymyksistä ovat muun muassa tutkimuslupaan liittyvät kysymykset, aineiston keruuseen liittyvät asiat, tutkimuskohteen hyväksikäytön kysymykset, osallistumiseen liittyvät kysymykset sekä aiheet tutkimuksen tiedottamisesta. (Eskola & Suoranta 2001, 52–54.)

Eskolan ja Suorannan (2001) mukaan yhteiskuntatieteiden alalla on erilaisia ohjeistuksia siitä, miten tutkijan pitäisi toimia, jotta hän ottaisi tutkimuksessaan huomioon erilaiset eettiset periaatteet. Erilaiset ohjeistukset ovat vain suosituksia, joten tutkija itse on suurimmassa eettisessä vastuussa tutkimuksestaan. (Emt., 55.)

Laadullisen tutkimuksen arvioiminen perustuu kysymykseen tutkimusprosessin luotettavuudesta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija on oman työnsä tärkein tutkimusväline ja tätä kautta luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. (Eskola & Suoranta 2001, 210–211.)

On olemassa monia kriteereitä ja tapoja arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Eskola ja Suoranta (2011) arvioivat tutkimuksen luotettavuutta uskottavuuden, varmuuden, vahvistavuuden ja siirrettävyyden näkökulmista. Esimerkiksi uskottavuus luotettavuuden kriteerinä tarkoittaa, että tutkijan on varmistettava, vastaavatko hänen omat käsitteellistyksensä ja tulkintansa tutkittavien käsityksiä. Yhtenä luotettavuuden kriteerinä on tutkimustulosten siirrettävyys. Varmuutta omaan tutkimukseensa voi lisätä pyrkimällä ottamaan huomioon omat ennakko-oletukset. Vahvistuvuus kriteerinä taas tarkoittaa, että tutkijan tekemät tulkinnat saisivat tukea toisista vastaavanlaisista tutkimuksista. (Eskola & Suoranta 2001, 211–212.)

Olen koko tutkimusprosessin ajan korostanut tutkimukseeni osallistujille, että pyrin tutkimuksessani säilyttämään heidän anonymiteettinsä. Olen pyrkinyt myös laitosten kuvailujen kohdalla siihen, ettei niitä pystyttäisi tunnistamaan. Koska tutkimukseni kohteena ovat rajaaminen ja rajoitukset laitoksissa, eivätkä laitoksessa asuvat lapset tai niissä työskentelevä henkilökunta, en ole tutkimukseni kuvailuissa kertonut henkilöistä muuta kuin sen, ovatko he henkilökuntaa vai lapsia. Olen kokenut, että edes lasten sukupuolella tai heidän iällään ei ole merkitystä arjessa tapahtuvan rajoittamisen kuvaamisessa.

Olen pyytänyt kaikilta, joita tutkimukseni koskee, kirjalliset tutkimusluvut. Olen pyrkinyt alusta asti kertomaan hyvin avoimesti siitä, mistä tutkimuksessani on kyse ja kertonut myös, että siihen osallistumisesta voi kieltäytyä. Olen jakanut kaikille tutkimukseen osallistuville kirjallisen selvityksen siitä, mitä, miksi, miten ja milloin olen tutkimassa. Kaikilla joita tutkimus on koskenut, on ollut myös mahdollisuus kysyä minulta lisää tutkimuksestani.

Tutkimukseni luotettavuutta olen pyrkinyt lisäämään sillä, että olen kuvannut tutkimusprosessia ja aineistoa mahdollisemman tarkasti. Suvi Raitakari (2006) kirjoittaa, että tutkijan on vältettävä tutkimukseen osallistuneiden näkökulmien vääristämistä ja pyrittävä perusteltuun lopputulokseen. Omien näkökulmavalintojen tekeminen näkyväksi on hyvin tärkeää. Riippuen siitä, mitä näkökulmaa tutkija käyttää tutkimuksessaan, hän voi päätyä hyvin monenlaisiin tulkintoihin. Tutkimukseen ovat vaikuttamassa myös tutkijan omat opinnot, työkokemus, ihmiskuva, arvot, taustaoletukset ja niin edelleen. (Emt., 82.)

Tekemäni kenttäjaksot olivat verraten lyhytkestoisia, mutta uskon niiden antaneen minulle hyvin totuudenmukaisen kuvan siitä, millaista rajoittaminen on lastensuojelulaitosten arjessa. En usko, että tutkimustulokseni olisivat paljoakaan muuttuneet, vaikka olisin kiertänyt useammassa laitoksessa ja viettänyt niissä enemmän aikaa. Tutkimukseni kahdessa lastensuojelulaitoksessa ja niiden rajaamiskäytännöissä sekä suhtautumisessa rajoittamiseen ja rajaamiseen oli paljon samaa. Laitoksissa oli hyvin samanlainen käsitys siitä, mikä on väärin ja oikein, miten missäkin tapauksessa tulisi toimia, mikä on hyvää käyttäytymistä ja mikä huonoa, mitä saa ja ei saa tehdä ja niin edelleen. Jokainen laitos on tietysti erilainen ja omaa omat erityispiirteensä, mutta ainakin tutkimukseni laitoksissa, säännöillä ja muulla rajaamisella tahdottiin vaikuttaa hyvin samoihin asioihin laitoksesta riippumatta. Myös työskentelyyn, lastenkasvatukseen ja laitospelämään liittyvät arvot sekä muut arvostukset laitosten välillä olivat lähes identtiset.

5 LASTENSUOJELULAITOKSISSA TAPAHTUVA RAJAAMINEN

Seuraavissa kappaleissa kerron konkreettisia esimerkkejä rajaamisesta, jota havainnoin lastensuojelulaitoksissa. Olen teemoittanut rajoitteet neljään eri ryhmään. Rajoittamistoimenpiteistä kertovassa kappaleessa, kerron miten lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä käytettiin tutkimukseni laitoksissa. Säännöt ja seuraamukset kappaleessa, kerron laitoksien yleisistä säännöistä ja siitä, mitä seurasi, jos sääntöjä ei noudattanut. Tilaan ja aikaan liittyvissä rajoitteissa on kyse rajaamisesta, joka liittyy esimerkiksi lasten liikkumiseen ja vuorokausirytmiin. Viimeinen kappale käsittelee rajoittamista, joka laitoksissa katsotaan tapahtuvaksi kotikasvatuksellisin perustein sekä sopimuksia, jotka omalta osaltaan rajaavat lasten arkea jollakin tavalla.

5.1 Rajoitustoimenpiteet

Laitoksessa A ei ollut tehty yhtään lastensuojelulain mukaista rajoittamispäätöstä tammikuun 2013 aikana. Kyseisellä osastolla ei ollut tehty yhtään päätöstä myöskään vuoden 2012 aikana. Ihmettelin asiaa, mutta sekä laitoksen esimies että työntekijät olivat sitä mieltä, että

lainmukaisille rajoituspäätöksille ei ole ollut heidän laitoksessaan minkäänlaista tarvetta. He perustelivat asiaa sillä, että kyseisellä osastolla asuvat lapset ovat nuoria ja ”helppoja”. Henkilökunta koki, että he ovat ”päjänneet” lasten kanssa ilman rajoittamispäätösten tekemistä.

Keskustelin rajoituspäätösten tekemisestä paljon sekä laitoksen esimiehen että muun henkilökunnan kanssa. Henkilökunta tuntui olevan lainmukaisten rajoittamispäätösten tekemisestä hieman tietämätöntä. Eräs henkilökunnan jäsen kertoi, että hänen mielestään henkilökunnan tietämyksessä ja osaamisessa on asian suhteen puutteita. Hänen mukaansa asiasta puhutaan liian vähän. Kaikilla työntekijöillä ei ollut esimerkiksi tietoa siitä, onko päätöksiä varten olemassa joitakin valmiita lomakepohjia tai ohjeita päätösten tekemisestä.

Yksi työntekijöistä kertoi, että aikaisemmin laitoksessa on tehty rajoittamispäätöksiä ja niitä ovat tehneet esimiehen lisäksi myös ohjaajat. Hänen mukaansa nykyinen tilanne ja tietämättömyys asian suhteen johtuvat siitä, että koska rajoittamispäätöksiä on tehty vain hyvin harvoin viimeisten vuosien aikana, asian on hoitanut aina laitoksen esimies ja siksi koko asia ja sen hoitaminen on jäänyt muulta henkilökunnalta unohduksiin. Toinen työntekijä oli kuitenkin sitä mieltä, että ohjaajille ei ole edes lupaa tehdä rajoitustoimenpidepäätöksiä. Hänen mukaansa, päätökset tekee tässä laitoksessa aina esimies.

Työntekijät korostivat, että heitä ei ole kielletty tekemästä rajoittamispäätöksiä. Heillä tuntui olevan kuitenkin sellainen käsitys, että he saavat tehdä lainmukaisten rajoittamistoimenpiteiden kaltaisia rajoituksia, ilman päätöstä, jos rajaaminen tapahtuu lapsen kanssa yhteistyössä. Tästä he esittivät usein esimerkiksi lapsen puhalluttamisen. Puhalluttaminen on kuitenkin mainittu selvästi henkilönkatsastusta koskevassa, lastensuojelulain 66§:n 2., 3. ja 4. momentissa.

Henkilökunta kertoi yhdestä laitoksessa asuvasta lapsesta, joka ”hatkailee” aina toisinaan. Hatkailulla tarkoitetaan lapsen luvaton poistumista laitoksesta eli karkaamista. Lapsi siis lähtee laitoksesta, omin lupineen, omille teilleen eli hän hatkaa. Koska laitosten henkilökunnalla ei ole tietoa siitä, missä lapsi on ollut ja mitä hän on tehnyt, on yleisessä käytännössä rajata lapsen liikkumista hatkan jälkeen. Tällöin kyseeseen tulee liikkumisvapauden rajoittaminen. Liikkumisvapauden rajoittamisesta puhutaan, kun lapsen liikkumisvapautta joudutaan rajoittamaan niin, että hänellä ei ole mahdollista tehdä normaaleita hänen arkeensa kuuluvia asioita. Liikkumisvapauden rajoittamisesta on kyse, kun sijoituksen tarkoituksen ja tavoitteiden toteutumiseksi joudutaan rajoittamaan lapsen

liikkumista enemmän kuin tavanomaisessa kasvatuskäytännössä yleensä lapsen ikä huomioon ottaen tehdään. (Saastamoinen 2010, 260–262.)

Kun lapsi on palannut hatkoiltaan, on laitoksessa A keskusteltu hänen kanssaan. Johtajan mukaan, lapsi on määrännyt itse itselleen ”liikkumisvapauden rajoittamista”, sanktioimalla itselleen kotiaarestia tietyksi ajaksi. Näin laitoksessa on välttytty liikkumisvapauden rajoittamista koskevilta päätöksiltä.

Ohjaajat pohtivat ääneen rajoittamistoimenpiteiden tekemistä ja niiden tarpeellisuutta. Hyvin moni oli sitä mieltä, että osaamista asian suhteen tulisi lisätä ja että asiasta pitäisi keskustella yhdessä enemmän. Moni pohti myös sitä, poistaako arjen runsas rajoittaminen säännöillä, tarvetta tehdä lainmukaisia rajoittamispäätöksiä. Rajoittamispäätösten tekeminen koettiin totaalisen viimesijaiseksi toimenpiteeksi puuttua esimerkiksi lapsen rajattomaan käyttäytymiseen. Lasten rajoittaminen päätöksillä tunnuttiin kokevan myös pelottavaksi ja loukkaavaksi tavaksi puuttua asioiden kulkuun. Tähän saattoi vaikuttaa kodinomaisuuden korostaminen laitoksessa. Henkilökunta tuntui ajattelevan, että kirjalliset, lainmukaiset päätökset eivät kuulu kotiympäristöön.

Laitoksessa B oli maaliskuun alkuun 2013 mennessä tehty 14 lastensuojelulain mukaista rajoituspäätöstä. Päätöksiä oli tehty kahdeksalle henkilölle, kahdeksaan eri tapaukseen liittyen. 14 päätöstä tulee määrällisesti siitä, että lapsi on saattanut saada samalla kertaa useamman kuin yhden rajoituspäätöksen.

Laitoksessa B oli tehty kuusi liikkumisvapauden rajoittamista koskevaa päätöstä, yksi omaisuuden ja tilojen tarkistamista koskeva päätös, yksi aineiden ja esineiden haltuunoton päätös, kaksi eristämistä koskevaa päätöstä sekä neljä henkilönkatsastuspäätöstä. Laitoksessa tehtiin kaikille lapsille liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös, kun he muuttivat taloon. Näistä kuudesta tehdystä päätöksestä, kolme oli tehty juuri lapsen muuton vuoksi. Henkilönkatsastuksista kolme oli koskenut lapsen puhalluttamista ja yksi huumeseuilaa.

Tässä laitoksessa oli tehty ennen tuloani myös yksi kiinnipitoraportti. Lapsen kiinnipidosta ei tehdä päätöstä vaan siitä kirjoitetaan erillinen raportti. Havainnointijaksosi aikana laitoksessa oli toinen kiinnipitotilanne, josta myös kirjattiin raportti. Olin seuraamassa, miten kiinnipitotilanne syntyi, eteni ja miten se hoidettiin. Oman työkokemukseni kautta tiesin, ettei kukaan tahdo joutua kiinnipitotilanteisiin ja että ohjaajat tekisivät kaikkensa, että kärjistynyt tilanne laukeisi ennen kuin jouduttaisiin turvautumaan kiinnipitoon. Näin oli myös tässä

tilanteessa, jossa lapsi ei ohjaajien puheista ja rauhoitteluyrityksistä huolimatta suostunut lopettamaan tavaroiden hajottamista ja samalla myös itsensä vahingoittamista ennen kuin ohjaaja otti hänestä kiinnipito-otteen ja rauhoitti hänet.

Rajoittamispäätökset oli kirjattu erittäin hyvin ja niistä pystyi lukemaan, ettei rajoittamista ollut käytetty turhaan tai harkitsematta. Jokaisesta päätöksestä löytyi kunnon selitys tilanteen kulusta ja perustelut tapahtuneelle rajoittamiselle. Toki joissakin päätöksissä selityksiä olisi voinut olla enemmänkin, mutta kaikista päätöksistä löytyi kuitenkin hyvät perustelut ja niistä näki, että rajoituspäätöksen tekemistä oli harkittu huolella.

Laitoksessa B henkilökunnan asenne ja tietämys rajoittamistoimenpiteistä oli esimerkillistä. Henkilökunnan toiminnasta näki ja heidän puheistaan kävi ilmi se, että asiasta oli puhuttu ja sitä oli joukolla myös pohdittu ja että henkilökunta tiesi mitä teki ja miksi. Heille oli kehittynyt selvä käytäntö, jonka mukaan esimerkiksi henkilönkatsastuksesta tehdään aina kirjallinen päätös. Olipa sitten kyseessä puhalluskoe tai verinäyte, niistä tehtiin aina päätös. Päätöksen tekeminen nähtiin tässä laitoksessa sekä asiakkaan että henkilökunnan oikeusturvan mukaiseksi.

Tässä laitoksessa henkilökunnan ei tarvinnut edes neuvotella rajoitustoimenpiteiden tekemisestä. Lainmukaisten rajoittamistoimien käyttäminen kuului laitoksen arkeen ja normaaliin käytäntöön. Päätös tehtiin, jos se koettiin tarpeelliseksi. Täällä rajoittamista ei koettu ”möröksi”, vaan työvälineeksi, jonka avulla joihinkin asiakastilanteisiin on pakko puuttua.

Päätösten tekeminen ei aiheuttanut havainnointijaksoni aikana keskusteluavauksia henkilökunnan ja minun välilläni. Kun kyselin asiasta, he pitivät rajoittamispäätösten tekemistä niin normaalina työkäytäntönä, etteivät osanneet ottaa asiaa edes puheeksi. He kertoivat lainmukaisten rajoituspäätösten tekemisen olevan kyseisissä tapauksissa lapsen edun mukaista ja aina viimesijainen tapa puuttua lapsen olemiseen ja tekemisiin.

5.2 Säännöt ja seuraamukset

Kirjattuja sääntöjä oli molemmissa laitoksissa valtava määrä. Ajattelin molemmissa laitoksissa ollessani, miten on edes mahdollista muistaa kaikki säännöt, päiväohjelmat ja

niiden rikkomisesta johtuvat seuraamukset. Koska olen itsekin työskennellyt vuosia erilaisissa lastensuojelulaitoksissa, osasin odottaa näkeväni suuren määrän sääntöjä, mutta silti hämmästyin sääntöjen määrästä. Ymmärrän hyvin miksi lähes jokaisesta asiasta on tehty kirjallinen sääntö, mutta monisivuiset sääntölehtiset eivät ainakaan tue laitosten paljon mainostamaa kodinomaisuutta. Ymmärrän, että kun laitoksessa asuu monta toisilleen tuntematonta, eri-ikäistä ja eri lähtökohdat omaavaa lasta, on tälle monenkirjavalle joukolle pakko yrittää kehittää yhteiset ”pelisäännöt”.

Säännöt olivat laitoksesta riippumatta hyvin samantyyppisiä. Säännöistä voi kuitenkin huomata sen, että laitosten asiakaskunta on jossakin määrin erilaista ja siksi laitoksesta riippuen, on pakko laatia sääntöjä erilaisia tilanteita silmälläpitäen ja niitä varten. Esimerkiksi lasten väliseen seurusteluun oli sääntö vain laitoksessa B. Uskon tämän johtuvan siitä, että laitoksen B lapset olivat iältään hieman vanhempia kuin laitoksessa A. Laitos A:ssa seurusteluasia ei tuntunut olevan ajankohtainen ja ehkä juuri sen vuoksi, seurustelua koskevaa sääntöä ei siellä ollut. Erilaisiin sääntösisältöihin vaikuttivat nähdäkseni ainakin lasten ikä, heidän henkilökohtainen problematiikkansa sekä heidän taustansa. Säännöt poikkesivat myös sen mukaan, mitkä asiat olivat laitoksessa sallittuja. Esimerkiksi laitoksessa B, lapsilla oli lupa pitää televisiota omissa huoneissaan ja myös lupa katsoa sitä siellä. Tästä syystä myös tälle käytännölle oli määrättävä jotkin yhteiset säännöt.

Mietin sääntöjä lukiessani, ketä varten ne oli tehty. Molemmissa laitoksissa minulle kerrottiin, että säännöt jaetaan lapsille heidän muuttaessaan taloon. Sitä en tiedä, käydäänkö monisivuiset sääntölehtiset lasten kanssa läpi. En kuitenkaan usko, että kukaan lapsista osaisi laitosten sääntöluetteloja ulkoa. Voin myös varmuudella sanoa, ettei laitosten henkilökuntakaan kaikkia sääntöjä osanneet. Molemmissa laitoksissa oli työntekijöitä, jotka itse kertoivat minulle, miten vaikeaa on aina muistaa ja noudattaa kirjattuja sääntöjä. Molemmissa laitoksissa myös kerrottiin, että hyvin monella työntekijällä on oma tapansa ”soveltaa” kirjattuja sääntöjä ja se taas saa aikaan eripuraa, sekaannusta ja tietämättömyyttä sekä lasten että työntekijöiden keskuudessa. Eräs työntekijä sanoi minulle laitoksessa B, että henkilökunnan on ehkä helpompaa työskennellä, kun he hieman soveltavat sääntöjä, koska niiden ulkoa muistaminen on kovin työlästä, eivätkä säännöt sellaisinaan aina sovi joka tilanteeseen.

Laitoksessa A oli sääntöjä koskien ruokailuja ja keittiötä, ulkoilua, hiljaista tuntia, siivousta, puheluita, omaa kännykän käyttämistä ja tietokonetta, raha-asioita, nuorten kokousta, koti-

iltoja, käyttäytymistä, hygieniää, omia ja laitoksen tavaroita, polkupyöriä ja tupakointia. Nämä edellä luetellut asiat ovat siis vain sääntöjen yläotsikoita. Lähes jokaisen yläotsikon alle kuuluu monta erillistä sääntökohtaa ja tarkennusta. Tämän lisäksi sääntöjä oli vielä aikaan, esimerkiksi kotiintulo- ja nukkumaanmenoajoja koskien, mutta kerron niistä enemmän vasta seuraavassa kappaleessa.

Laitoksella B oli sääntöjä koskien lapsen muutttoa laitokseen, omien, toisten lasten ja laitoksen omaisuutta, käyttäytymistä, siivoamista, hygieniää, keittiötä ja ruokailuja, koulua, hiljaista tuntia, tv:n ja stereoiden käyttämistä, laitoksen järjestämää ohjelmaa, harrastustoimintaa, päihteitä, lääkkeitä, teräaseiden ja muiden vastaavanlaisten esineiden hallussapitoa, kiellettyjen aineiden ja esineiden haltuunottoa, seurustelua, raha-asioita, puhelimen käyttämistä, vierailuja ja lasten liikkumista. Näiden sääntöjen lisäksi, tässäkin laitoksessa on sääntöjä koskien aikaa.

Molemmissa laitoksissa esimerkiksi siivousta koskevista säännöistä mainitaan, että jokainen lapsi siivoaa oman huoneensa ja osallistuu laitoksen yleisten tilojen siivoamiseen. Molemmissa laitoksissa oli käytäntönä viettää myös hiljainen tunti. Tämä tarkoittaa sitä, että lapset viettävät tunnin päivästä huoneissaan esimerkiksi lukien läksyjä. Myös käyttäytymiseen liittyvät säännöt olivat laitoksissa hyvin samansuuntaiset. Säännöissä korostettiin toisten kunnioittamista, asiallista kielenkäyttöä, väkivallattomuutta ja niin edelleen. Säännöt velvoittivat myös siihen, että lapset käyvät pesulla ja että lasten on osallistuttava laitoksesta järjestettäviin aktiviteetteihin.

Molemmissa laitoksissa kännykän käyttämistä ja lasten yhteydenpitoa rajattiin säännöillä. Laitoksen A säännöissä sanottiin, että lapsi saa olla laitoksen puhelimella ilmaiseksi yhteydessä perheeseensä ja sukulaisiin. Lapsilla on myös lupa soittaa minuutin mittainen, ilmainen puhelu päivittäin esimerkiksi ystävilleen. Ilmaisen ”kaveripuhelun” jälkeen lapset maksavat puhelusta 20 senttiä puhelulta. Puhelut tuli olla hoidettuna kello 20.30 mennessä. Lapsen tuli soittaa puhelut työntekijän läsnä ollessa, heidän toimistostaan. Laitos ei vastaa lasten kännyköistä eikä niiden laskuista. Nuorella sai olla laitoksessa oma kännykkä, mutta sitä säilytetään öisin työntekijöiden toimistossa. Kännykän sai käyttöönsä aamuisin ja se piti palauttaa viimeistään kello 20.30. Omaa kännykkää sai käyttää sisätiloissa vain omassa huoneessa.

Laitoksen B säännöissä puhelimen käyttämisestä mainittiin vain sen verran, että lapset saavat soittaa puheluita esimerkiksi perheelleen tiistaisin ja torstaisin kello 17.30–20.30 välisenä

aikana. Lapset saivat ottaa vastaan puheluita päivittäin. Lapsilla ei ollut mahdollisuutta käyttää omaa kännykkää kuin kotilomillaan ja kaupunkipäivinä eli kahtena päivänä viikossa, rajatun ajan. Lasten kännykät säilytettiin työntekijöiden toimistossa.

Laitosten säännöissä oli sisällöllisesti vain vähän eroavaisuuksia. Laitoksen B säännöissä oli lasten välinen seurustelu kielletty, kielletty kaikkien päihdyttävien aineiden käyttö ja hallussapito, määrätty lasten lääkkeiden säilytyspaikaksi työntekijöiden toimisto ja mainittu siitä, että lapsella pitää laitoksessa asuessaan olla jokin harrastus. Laitoksen A säännöissä taas mainittiin, että perjantaisin laitoksessa vietetään koti-iltaa, joka tarkoittaa, että koulusta palattuaan lapsi ei enää ulkoile, kutsu ystäviä tai sukulaisiaan kylään eikä sovi menoja perjantai-illoiksi. Laitoksen A säännöissä oli myös mainittu, koska lapsi voi lainata itselleen polkupyörää.

Laitosten sääntöjä perusteltiin arjen sujumisella ja helpottamisella, tasapuolisuudella ja sillä, että suurelle joukolle lapsia on pakko laatia yhteiset säännöt. Kysyin molemmissa laitoksissa ohjaajilta talojen säännöistä ja miten vaikeaa tai helppoa niitä on noudattaa. Molemmissa laitoksissa pieni osa henkilökunnasta oli sitä mieltä, että heillä on hyvät säännöt ja niitä myös noudatetaan. Osa työntekijöistä oli taas selvästi sitä mieltä, että sääntöjä on varsin paljon ja että niiden noudattaminen vaihtelee ohjaajakohtaisesti, paljonkin. Mielenkiintoista oli myös se, että molemmissa laitoksissa työskentelevät sijaiset tuntuivat olevan sääntöjen ja niiden noudattamisen suhteen todella ”hukassa”. Sijaisten mukaan heille oli kerrottu säännöt, mutta koska niiden noudattamisessa oli suuria eroja työntekijöiden välillä, sijaisten oli hyvin vaikea tietää, miten heidän tulisi käytännössä toimia. Eräs sijainen totesi minulle, että *”Sillä työntekijällä on aina vaikeinta, joka yrittää niistä säännöistä pitää kiinni”*. Hän tarkoitti kommentillaan sitä, että koska laitoksen vakituinen henkilökunta ”soveltaa” sovittuja sääntöjä, lapset ovat tottuneet ”pelaamaan” säännöillä, ohjaajien kanssa. Kun laitokseen sitten tulee sijainen, joka olettaa, että sovituista säännöistä pidetään kiinni, on nuorten vastarinta häntä kohtaan joskus hyvinkin voimakasta.

Mietin laitoksissa ollessani, onko kaikki laitoksissa tapahtuvat toiminnot pakko kirjata sääntöihin. Eikö esimerkiksi siivoukseen liittyvistä asioista voisi kertoa muulla tavalla kuin kirjaamalla siihen liittyvät käytännöt sääntöluetteloon? Eikö olisi helpompaa opettaa uudelle lapselle käytäntö, jonka mukaan laitoksessa on esimerkiksi joka tiistai siivouspäivä ja että tuolloin jokainen lapsi siivoaa oman huoneensa ja joka toinen tiistai hän vaihtaa sänkyynsä puhtaat lakanat. Ajattelen asiaa lapsen kannalta. Kun lapsi muuttaa uuteen ympäristöön ja

hänelle heti laitokseen saapumisen jälkeen annetaan monen sivun mittainen sääntö-luettelo opeteltavaksi, ei epätoivo ole varmasti kovin kaukaa haettu tuntemus, joka lapsen valtaa. Itse ajattelen, että monen asian voisi lapselle opettaa ilman, että niistä tehtäisiin sääntöjen myötä ”pakko” ja ”velvollisuus”. Esimerkiksi siivoaminen on täysin normaali käytäntö kodeissa ja laitoksissa tätä käytäntöä olisi helppo opettaa lapsille ilman, että siitä säännöillä tehdään ”pakkopullaa”.

Molemmissa laitoksissa oli käytössä myös seuraamuskäytäntö. Laitoksen A sääntöihin oli kirjattu, mitä seuraamukset olisivat, jos lapsi toimisi kielletyllä tavalla, sääntöjen vastaisesti. Mainittuja seuraamuksia olivat viikkorahavähennykset, jonka voi saada esimerkiksi kiroilusta, ulkoilun menettäminen, ylimääräinen siivoaminen, rajoitteet kännykän käytössä, polkupyörän lainaamiskielto sekä tahallaan rikotun omaisuuden korvaaminen rahalla tai työllä. Ulkoilun voi menettää esimerkiksi myöhästymällä kotiintuloajoista ja polkupyörän käyttökiellon viikon ajaksi saa, jos kuljettaa toista lasta polkupyörän tarakalla. Havainnointijaksone aikana en huomioinut muita seuraamuksia kuin viikkorahanvähennyksiä, joita annettiin lapsille melko paljon sekä yhden aikaistetun huoneeseen menemisen illalla. Viikkorahavähennykset tehtiin yleensä asiattoman kielenkäytön ja kiroilun vuoksi. Viikkorahavähennys tarkoittaa, että lapsi ei saa koko viikkorahaansa käyttöönsä vaan se laitetaan häntä varte säästöön. Seuraamuksia ei annettu lapsille kovin helposti, vaan lapsen piti ensin käyttäytyä todella asiattomasti. Sääntöihin kirjattujen seuraamusten lisäksi havainnoin laitoksessa muita seuraamuksia, jotka tuntuivat olevan aivan normaalissa ja jopa lähes päivittäisessä käytössä. Yksi tällainen seuraamus oli esimerkiksi pelikoneella vietetyn peliajan lyhentäminen tai peliajan epääminen kokonaan. Peliajan saattoi menettää, ellei noudattanut peliaikaa jonka oli saanut tai jos pelaamisesta syntyi riitaa.

Laitoksessa B oli mahdollisina seuraamuksina huonearesti, viikkorahavähennys, viikkorahan menettäminen, ylimääräisten kotitöiden tekeminen, puhelimen käyttökielto, henkilöntarkastus, vierailujen siirtäminen tai poistaminen sekä nettikielto. Kuten olen jo aikaisemmin maininnut, laitoksessa B seuraamukset merkittiin tarkkaan ylös ja annetut ”seuraamuspäätökset” arkistoitii. Maaliskuun alkuun mennessä, laitoksessa B oli annettu lapsille 42 seuraamusta. Lapset olivat saaneet seurauksia hyvin tasaisesti ja niitä oli annettu yhteensä 30 erilaisessa tapauksessa. Sama lapsi oli siis voinut saada kerralla useamman kuin yhden seuraamuksen. Lapset olivat menettäneet kaupunkipäivänsä 20 kertaa, vierailu kotiin oli peruttu kaksi kertaa, nettiaika oli menetetty 14 kertaa, kerran oli lapsen ulkoilu evätty

ilman ohjaajan seuraa, kerran lapsi oli tehnyt laitoksen lumityöt ja kolme kertaa lapsi oli laitettu aikaistetusti omaan huoneeseensa illalla.

Laitoksessa B oli tupakointi kielletty. Jos lapsi kuitenkin ”jäi kiinni” tupakoinnista, hän sai seuraamuksena viikon ajaksi nettikieltoa ja menetti kaupunkipäivänsä viikon ajaksi. Samat seuraamukset saattoi saada myös siksi, että oli käyttäytynyt koulussa asiattomasti. Nämä olivat siis vain kaksi esimerkkiä havainnointijaksoltani. Seuraamukset annettiin tapauskohtaisesti. Tietystä rikkomuksesta ei siis seurannut jotakin tiettyä seuraamusta, vaan se riippui mielestäni täysin siitä, kuka seuraamusta oli juuri sillä hetkellä lapselle antamassa. Luin seuraamuslomakkeista, miten tupakoinnista oli saanut seuraamukseksi viikon nettikiellon ja menettänyt viikon ajaksi kaupunkipäivänsä. Havainnointijaksoni aikana yksi lapsista jäi kiinni tupakoinnista. Hän sai seuraamukseksi edellä mainitut asiat, mutta myöhemmin nämä seuraamukset tuplattiin. Tuplaaminen tapahtui ehkä siksi, että lapsella oli tupakointivälineet huoneessaan. Kuitenkin joku lapsista oli saanut puolet vähemmän seuraamuksia samasta rikkomuksesta kuin toinen.

5.3 Tilaan ja aikaan liittyvät rajoitukset

Tilaan ja aikaan liittyviin rajoituksiin olen koonnut ja havainnut laitosten päiväjärjestykset, lasten mahdollisuudet liikkua laitoksen sisällä ja ulkopuolella sekä muut rajoitukset, jotka koskevat aikaa, paikkaa tai lapsen tekemistä. Lasten tekemistä koskevat rajoitukset niiltä osin, kun ne liittyvät heidän tekemisiinsä laitoksessa. Molemmista laitoksista löytyi päiväjärjestykset sekä arkeen, viikonloppuihin että loma-aikoihin sovellettuina. Laitoksissa noudatettiin päiväjärjestyksen mukaisia aikatauluja melko tarkasti. Varsinkin ruoka-, kotiintulo- ja nukkumaanmenoajoja noudatettiin tarkasti. Päiväjärjestyksistä löytyvät ajat heräyksille, aamupalalle, lounaalle, välipalalle, hiljaiselle tunnille, päivälliselle, iltapalalle, laitokseen palaamiselle, huoneisiin menemiselle ja nukkumisen aloittamiselle. Laitoksessa A kotiintuloajat olivat tiukemmat kuin laitoksessa B. Alle 11-vuotiaiden kotiintuloaika oli kello 19.00, 11–15-vuotiaiden kello 19.30 ja yli 15-vuotiaiden kello 20.00. Kotiintuloajat olivat samat riippumatta siitä, oliko arki vain viikonloppu. Laitoksessa B kotiintuloaika oli kaikilla arkisin kello 20.30 ja viikonloppuisin yli 15-vuotiailla kello 23.00 ja alle 15-vuotiailla kello 22.00.

Erilaiset toiminnot olivat myös sidottuja päiväjärjestyksiin. Lapset eivät esimerkiksi saaneet kummassakaan laitoksessa lähteä ulkoilemaan tai muihin menoihinsa, ennen kuin olivat koulusta palattuaan hoitaneet sovitut kotityöt. Myös television katselemiselle ja pelikoneiden/tietokoneen käyttämiselle oli sovitut ajat eikä esimerkiksi televisiota ollut lupa avata aamuisin.

Ulko-ovet olivat lukittuina laitoksessa A. Lapset pääsivät laitoksesta ulos vain niin, että ohjaajat avasivat heille avaimilla oven. Kuitenkaan lasten liikkumista ei valvottu laitoksen ulkopuolella kovinkaan tarkasti. Lapset saivat kulkea harrastuksiinsa tai kavereidensa luo vapaasti, ilman ohjaajien valvontaa. Näissä asioissa heihin luotettiin ja siksi ihmettelinkin, miksi ulko-ovia pidettiin lukittuina. Eikö olisi ollut luonnollista luottaa siihen, etteivät he lähde mihinkään ilman lupaa tai ilmoittamattaan? Kysyin asiasta, mutta en saanut koskaan kuulla perusteluja sille, miksi ovet pidettiin lukittuina.

Laitoksessa B taas pidettiin ulko-ovi auki, mutta lasten liikkuminen ulkona oli hyvin rajattua. Lapset saivat poistua laitoksen määrittelemältä, rajatulta alueelta vain kahtena päivänä viikosta. Omiin harrastuksiinsa he saivat kuitenkin kulkea itsenäisesti. Kysyin melkein jokaiselta työntekijältä, missä lasten rajat ulkona kulkevat. Jokainen työntekijä yritti sanoa rajoista jotakin, mutta vain kahden ohjaajan käsitys rajoista oli samanlainen. Työntekijät pohtivatkin, että heidän pitäisi yhdessä kulkea laitoksen naapurustossa sijaitsevat rajat ympäri, jotta jokaisella olisi samanlainen käsitys asiasta. Minua kummastutti epäselvä rajakäytäntö enkä ymmärtänyt, miksi laitoksessa pidetään kiinni rajoista, joista kenelläkään ei tuntunut olevan selvää käsitystä. Molemmissa laitoksissa lapset saivat kulkea koulumatkansa itsenäisesti, mutta toisessa laitoksista oli määrätty, että kouluun lähdetään aikaisintaan 15 minuuttia yli tasatunnin.

Laitosten sisällä lapset saivat liikkua melko vapaasti. Henkilökunnan toimisto oli lukittuna molemmissa laitoksissa. Lasten huoneiden ovet eivät olleet lukossa. Laitoksessa B pidettiin sekä siivouskomeron että pyykkihuoneen ovea yleensä lukittuna. Laitoksessa A, lapset pääsivät vapaasti pyykkihuoneeseen, mutteivät siivouskomeroon. Myös varastotilojen ovet pidettiin laitoksissa lukittuina.

Laitoksen A sisällä oli lukollinen väliovi, joka erotti lasten omat huoneet ja oleskelutilat sekä keittiön. Tätä ovea pidettiin aina ajoittain lukittuna. Havainnointijaksoni aikana oli useampi tilanne, jossa lapsi kieltäytyi menemästä iltapesulle tai tekemään muita sovittuja asioita ja pyrki sitkeästi laitoksen yleisiin tiloihin esimerkiksi iltapalalle. Näissä tilanteissa ohjaajat

lukitsivat välioven useasti niin, ettei lapsi päässyt olohuoneeseen tai keittiöön ennen kuin hän oli hoitanut sovitut asiat. Oli esimerkiksi tilanne, jossa lapsi ei suostunut menemään iltapesulle vaan pyrki kielloista huolimatta iltapalalle, vaikka on sovittu, että urheiluharrastuksen jälkeen käydään ensin suihkussa ja vasta sitten tullaan iltapalalle. Ohjaajat pyysivät ja käskivät poikaa pois pöydästä ja hoitamaan peseytymisen ennen ruokailua. Pojan mennessä kerran oven toiselle puolelle, ohjaaja laittoi oven lukkoon niin, ettei poika päässyt ruokailutilaan, ennen kuin hänet sinne päästettiin. Ohjaajat perustelivat tätä käytäntöä sillä, että sovituista asioista on pidettävä kiinni ja että oven lukitsemisella taataan muille lapsille ruokarauha, koska ohjaajat voivat jatkaa neuvottelujaan hankalasti käyttäytyvän lapsen kanssa toisessa tilassa.

Laitoksissa oli myös ruoka-ajat, joita oli tarkoitus noudattaa. Laitoksessa B ei ruokailu ollut pakollista ja osa lapsista saapui ruokapöytään vasta jonkin aikaa ruokailun aloittamisen jälkeen eli päiväjärjestykseen kirjatut ruoka-ajat kertoivat vain siitä, koska ruoka on valmista eikä siitä, koska ruokailu aloitettaisiin. Lapset saivat hoitaa ruokailunsa melkein miten tahansa. En ymmärtänyt, miksi laitoksessa oli ruoka-ajat ellei niitä pitänyt noudattaa. Laitoksen päiväjärjestyksessä on aika välipalalle, mutta käytännössä välipalaa sai heti kun saapui koulusta. Yhtenä päivänä kaksi lasta palasi koulusta noin kello 14.30 ja he söivät hieman reilun tunnin aikana kolme eri kertaa ”välipalaa”. Kun ruoka oli valmista kello 17.00, ei kumpikaan lapsista syönyt. Toisella kerralla kaksi lasta jätti syömättä ruokailussa kello 17.00, mutta kello 18.30 he halusivat jo syödä muroja. He saivat syödä muroja, jonka jälkeen he leipoivat itselleen vielä muffinsseja. Kun iltapala oli tarjolla kello 20.30, ei lapsilla enää ollut nälkä.

Päiväjärjestyksen pääasiallisena tarkoituksena on varmasti laitoksen arjen ja lapsen elämän rytmittäminen. Se luo omalta osaltaan myös rajoja ja turvallisuutta lapselle. Ei olisi kuitenkaan ollenkaan huono asia, jos laitosten henkilökunta kokoontuisi aina aika-ajoin miettimään omia käytäntöjään aikataulujen suhteen, niiden perusteluja ja sopivuutta lapsille. Mielestäni olisi hyvä, että esimerkiksi nukkumaanmenoajoja pohdittaisiin enemmän niin, että lapsen ikä ja kehitys otettaisiin tarkemmin niiden suhteen huomioon. Mielestäni on täysin luonnollista ajatella, että esimerkiksi 12- ja 17-vuotias lapsi menee nukkumaan eri aikaan. Päiväjärjestyksiä ja niihin liittyviä käytäntöjä ja sääntöjä tutkiessani ajattelin, että niiden perimmäistä tarkoitusta ja olemassaoloa tulisi miettiä tarkemmin. Jos päiväjärjestyksiä ja niihin liittyviä sääntöjä tehdään, niitä tulisi myös noudattaa. Muuten ne ovat laitoksissa aivan

turhaan, menettäen merkityksensä ja saavat aikaan vain samaa epävarmuutta ja ristiriitoja kuin se, ettei sovituista säännöistä pidetä kiinni.

5.4 Kotikasvatuksellinen ja sopimukseen perustuva rajaaminen

Sen lisäksi, että laitoksissa on suuri määrä kirjattuja sääntöjä, niissä on käytössä myös muita erinäisiä sopimuksia tai vallitsevia käytäntöjä, jotka sekä lasten että työntekijöiden tulisi muistaa ja niitä myös noudattaa. Osaa sopimuksista ei ole kirjattu mihinkään ylös, vaan ne ovat ”vain olemassa”. Todennäköisesti henkilökunta on niistä jossakin, joskus sopinut, mutta esimerkiksi sijaisten on lähes mahdotonta noudattaa sopimuksia, joita ei ole kirjattu mihinkään ylös. Tästä aiheesta sijaiset puhuivat minulle molemmissa laitoksissa, useita eri kertoja.

Laitoksissa oli käytössä erilaisia kirjattuja käytäntöjä ja sopimuksia. Esimerkiksi laitoksessa A, lasten kanssa tehtiin kirjallinen sopimus kännykän käyttämisestä. Sopimuksessa lapsi sitoutui siihen, ettei hän käytä laitoksessa ollessaan puhelimensa kameraa, hän lataa puhelimensa huoneessaan, ei käytä puhelintaan ruokailuiden aikana, hän ei anna puhelimen häiritä kotitöiden tekemistä, puhelimesta on vain ”sopivia” soittoääniä, hän saa puhelimensa aamuisin ja palauttaa sen työntekijöille kello 20.30 ja sitoutuu käyttämään puhelintaan vain omassa huoneessaan. Tämän lisäksi muidenkin sääntöjen noudattamisen mainittiin vaikuttavan kännykän käyttämiseen.

Muita kirjattuja sopimuksia olivat esimerkiksi kokeita edeltävän illan viettäminen kotona, kokeisiin lukien ja että viikkorahat maksetaan lapsille perjantaisin ja lauantaisin. Tarkoitan kirjatulla sopimuksella sitä, että näistä sopimuksista pystyy lukemaan ja ottamaan selvää jotenkin muuten, kuin etsimällä niistä tietoa esimerkiksi työpaikkakokousten pöytäkirjoista, jotka on tallennettu tietokoneelle. Näistä asioista löytyy siis maininta jostakin muusta, yleisessä käytössä olevasta paperista.

Laitoksissa oli myös niin sanottuja kirjaamattomia sopimuksia. Toisessa laitoksessa oli tupakan ja tulentekovälineiden säilyttäminen lapsella itsellään säännöissä kielletty, mutta toisessa laitoksessa oli henkilökunnan kesken sovittu, että yli 16-vuotias lapsi saa pitää tupakat ja tulentekovälineet itsellään. Tupakkaa ja tulentekovälineitä ei siis etsitty lapselta,

mutta jos niihin ”törmättiin” sattumalta, ne otettiin talteen. Toisessa laitoksessa oli säännöissä maininta, että laitoksessa noudatetaan ikärajoja esimerkiksi elokuvien suhteen, mutta toisessa laitoksessa tämä oli vain muuten sovittu asia. Toisessa laitoksessa oli myös sovittu, että jokaisella lapsella on määrätty paikat ruokapöydässä, lapsi saa pelata pelikonetta 30 minuuttia päivässä, lapsen sairastuttua hän viettää päivänsä pääsääntöisesti huoneessaan, kahvia saa ruokailun yhteydessä vain jos syö tarpeeksi ja ellei syö tarjottua ruokaa, syö sitä seuraavassa ruokailussa. Eräänä kirjaamattomana sopimuksena oli toisessa laitoksessa se, että lapsien laukut tarkistettiin aina kotilomien jälkeen, mutta päätöksiä näistä tarkistuksista ei tehty. Henkilökunnan mukaan, lapset näyttivät heille laukkujensa sisällön vapaaehtoisesti eikä tarkistuksista siksi tarvinnut tehdä erillisiä päätöksiä.

Laitoksissa tuntuu olevan vallitsevana ajatuksena, että lapsen elämää ja olemista saa rajoittaa melko paljon, jos perustelee rajaamisen kotikasvatuksellisin perustein. Olen jo aikaisemmin kirjoittanut, että Saastamoisen (2010, 152–154.) mukaan, kotikasvatukseen kuuluu tiettyjen ohjeiden ja sääntöjen noudattamisen opettelu. Tavanomaisina kodin sääntöinä ja kotikasvatuksena voidaan pitää esimerkiksi kotiintulo-, nukkumaanmeno- ja ruoka-aikoja. On selvää, että kotikasvatuksessa on paljon eroavaisuuksia, kodeista riippuen ja sama asia pätee myös laitosten kotikasvatuksellisten toimintaperiaatteiden kanssa. Kaikkea rajaamista ei voi kuitenkaan perustella kotikasvatuksellisesti. Uskallan väittää, ettei suurinta osaa lapsista koske kotonaan monisivuinen sääntölehtinen. Varmasti lapsilla on kodeissaan joitakin sääntöjä, osalla enemmän ja osalla vähemmän ja osa niistä voi olla jopa kirjallisessa muodossa, mutta laitoksissa käytettävien sääntölehtisten kaltaisia, sääntökoelmia on varmasti vain hyvin harvassa kodissa.

6 KOKONAISVALTAISTA HALLINTAA

Seuraavissa kappaleissa analysoin tarkemmin tekemiäni havaintoja rajaamisesta. Käytän analysoinnissa apuna hallinnan analytiikasta tuttuja käsitteitä tekniikka, subjekti ja rationaalisuus. Analyysini avulla pyrin muodostamaan käsitystä siitä, millainen asema vallalla, hallinnalla ja niiden eri muodoilla on lastensuojelulaitosten arjessa. Tarkoitukseni on selvittää rajaamisen hallinnallista ulottuvuutta eli millaisia hallinnan muotoja ja käytäntöjä laitoksissa käytetään sekä mitkä ovat hallinnan perusteet ja tavoitteet. Kokemani ja näkemäni

perusteella ajattelen, että laitoksissa tapahtuva rajaaminen on osa kokonaisvaltaista lasten elämän ja käyttäytymisen hallintaa. Ajattelen erilaisten rajoitusten ja rajaamisen tapojen olevan hallinnan välineitä. En halua ottaa kantaa hallinnan suunnitelmallisuuteen, vääryyteen, oikeuteen tai tarkoitukseen. Haluan kuitenkin nostaa esiin lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan rajaamisen hallinnallisen luonteen.

6.1 Sääntö- ja sopimusviidakko

Kuten olen jo aikaisemmin todennut, laitoksissa oli käytössä runsas määrä sääntöjä, joita sekä lasten että työntekijöiden tuli noudattaa. Sääntöjä oli paljon kirjallisessa muodossa, mutta niiden lisäksi laitoksissa noudatettiin myös niin sanottuja kirjoittamattomia sääntöjä. Kirjaamattomat säännöt olivat syntyneet ajan kuluessa ja ne oli otettu käytäntöön ehkä siksi, että ne tuntuivat sopivan laitoksen toimintaan hyvin. Tulin siihen käsitykseen, että näiden sääntöjen katsottiin ”tuottavan toivottua tulosta”.

Mitcell Dean (1999) käyttää nimitystä hallinnan regiimit, kun hän puhuu rutiininomaisista tavoista tehdä asioita jollakin tietyllä tavalla. Hänen mukaansa regiimit ovat löyhiä järjestelmiä, jotka lainaavat toisiltaan, kilpailevat keskenään, asettuvat päällekkäin ja jopa valtaavat toisiaan (Emt., 22–29). Omasta mielestäni, laitoksissa olisi voitu monesta säännöstä puhuttaessa käyttää termiä tapa. Laitoksissa oli runsas määrä erilaisia tapoja, jotka kuuluivat arjen rutiineihin. En ymmärtänyt, miksi lähes kaikista asioista oli tehty sääntö, vaikka kyseessä olivat tavat joita laitoksessa noudatettiin. Mielestäni on täysin turhaa esittää kaikkia asioita lapsille sääntöinä. Sääntö synnyttää jo sanana mielikuvan pakosta eikä pakko ole koskaan, kellekään mieluinen asia. Mielestäni olisi ollut paljon mielekkäämpää ja tehokkaampaa puhua esimerkiksi peseytymiseen liittyvistä asioista tapoina kuin sääntöinä. Olen varma, että lapset olisivat sisäistäneet esimerkiksi pesulle menemisen ennen iltapalaa paremmin ja helpommin, jos asia olisi esitetty niin, että kyseessä on tämän laitoksen tapa eikä sääntö ja perusteltu asia jotenkin. Nyt kun asia esitetään niin, että lapsen on käytävä pesulla ennen iltapalaa, siitä piti kinastella ja neuvotella lasten kanssa säännöllisesti.

Miksi sääntöjä ja sopimuksia sitten kirjataan ylös niin paljon ja miksi niistä on tehty sekä lapsille että henkilökunnalle vaikeita muistaa ja toteuttaa? Ajattelen tämän asian liittyvän yhteisölliseen asumiseen ja kasvatukseen sekä tarpeeseen hallita isompia joukkoja. Ovatko

säännöt, sopimukset ja rajoitukset luotu ehkä sittenkin ensisijaisesti henkilökuntaa silmälläpitäen? Työtä tehdään pienillä resursseilla ja laitoksiin sijoitetut lapset tulevat asumaan niihin aina vain haastavammista olosuhteista ja rankemmilla taustoilla. Voisiko ajatella, että esimerkiksi suurempi henkilökuntamitoitus voisi osaltaan olla karsimassa laitosten sääntöviidakkoa? Mitä jos henkilökunnan ei olisi enää pakko vain ”selviytyä” töistään? Uskon, että jos laitoksissa olisi työvuoroissa enemmän koulutettua henkilökuntaa paikalla, se rauhoittaisi laitoksen arkea. Entä häiritseekö arjen rajoittaminen säännöillä ja sopimuksilla ketään? Tiedän, että lapsia se ainakin harmittaa, mutta riittääkö sääntöviidakon ylläpitämisen perusteluksi se, että yleensä lapset tottuvat laitosten elämään, eivätkä he enää jonkin aikaa laitoksessa asuttuaan kyseenalaista sen toimintaa. Näin ollen voidaan siis ajatella, että sääntöjen, sopimusten ja aikataulujen avulla saavutetaan laitoksen itse omalle toiminnalleen asettama päämäärä. Tarkoitan tällä sitä, että laitoksessa työskentelevällä henkilökunnalla ja laitosta edustavalla organisaatiolla on jokin näkemys siitä, millaista elämän pitäisi laitoksessa olla ja miten se saavutetaan. Heidän on mietittävä arvojaan ja työskentelytapojaan. Samalla mietitään asioita, jotka tukevat valittuja arvoja ja auttavat saavuttamaan toiminnalle asetetut tavoitteet. Jos tavoitteena on saada laitoksessa asumisesta mahdollisimman tasaista ja rauhallista, on mietittävä, millainen käytös, työskentelytavat ja ilmapiiri tukevat näitä päämääriä. Samalla mietitään, millaiset säännöt ja rajoitteet rauhoittavat laitoksen arkea eli miten saavutetaan laitoksen itse omalle toiminnalleen asettamat tavoitteet.

Lastensuojelulaitosten erilaisia sääntöjä, sopimuksia ja aikatauluja voidaan pitää selvimmin hallinnan tekniikoina. Tekniikat ovat hallintatapoja, keinoja ja toimenpiteitä, joilla hallintaa pyritään toteuttamaan sekä ohjaamaan yksilöiden ja ryhmien käyttäytymistä (Moilanen 2011,283). Millerin ja Rosen (2010) mukaan, hallinta on erilaisten tekniikoiden ja menettelytapojen aluetta. Niiden avulla erilaiset voimat pyrkivät toteuttamaan ohjelmiaan ja joiden avulla syntyy monenlaisia kytkentöjä auktoriteettien pyrkimysten sekä yksilöiden ja ryhmien toimintojen välillä. (Emt., 94–95.)

Voidaan siis ajatella, että hallinnan tekniikoita käyttäen lastensuojelulaitoksissa pyritään ohjailemaan lasten käyttäytymistä. Sääntöjen, aikataulujen ja muiden sopimusten avulla pyritään siihen, että lapsi kokisi olonsa turvalliseksi, kotoiseksi, säännölliseksi ja johdonmukaiseksi. Näitä tekniikoita käyttäen pyritään varmasti myös siihen, että laitosten arki sujuisi mahdollisimman tasaisesti, ilman suuria myllerryksiä. Säännöillä, aikatauluilla ja sopimuksilla opetetaan lapsille myös käytöstapoja, arjen askareita, vastuunottamista, toisten

kunnioittamista ja niin edelleen. Erilaisten tekniikoiden avulla pyritään yksilöitä muokkaamaan haluttuun suuntaan. Lähtökohtaisena ajatuksena pitäisikin siis olla, että laitoksiin sijoitetuissa lapsissa on jotakin, mitä pitäisi muuttaa tai muovata. On ajateltava, että ohjaamalla ja opettamalla lapsia tiettyyn suuntaan, saadaan aikaiseksi jotain, mitä halutaan tavoitella. Mielestäni lukuisten sääntöjen, sopimusten ja aikataulutusten tarkoituksena ei siis itsessään ole vain luoda järjestystä ja sujuvuutta laitosten arkeen, vaan niiden tarkoituksena on myös hallita lapsia niin, että heidän käyttäytymisensä suhteen tavoitetaan jokin tietty päämäärä.

Laitosten sääntöjä, aikatauluja ja sopimuksia voi pitää myös rationaalisuuksien käytännöllisinä ilmenemismuotoina. Jotta hallinnalla olisi todellista vaikutusta, pitää sen muodostaa toimivia ja käytännöllisiä tapoja vallitseville rationaalisuuksille. Rationaalisuudet ovat hallinnan analytiikan kannalta kiinnostavimpia juuri silloin, kun ne kytkevät ihmisten käyttäytymisen ja itseohjautuvuuden tiettyyn, ohjelmalliseen ohjaukseen ja uudistamiseen. (Dean 1999,18, 31.)

Laitosten säännöt, tavat, tottumukset, sopimukset ja aikataulut tukevat niitä tavoitteita ja ihanteita, joita laitokset omalla kohdallaan vaalivat. Laitosten tavoitteena on luoda lapselle turvallinen ja kodinomainen ympäristö kasvaa ja kehittyä. Laitosten arvoja ovat yleensä esimerkiksi yksilöllisyys, tasa-arvoisuus, oikeudenmukaisuus, yhteisöllisyys ja suvaitsevaisuus. Näitä arvoja ja laitosten toiminta-ajatuksia voidaankin mielestäni pitää hallinnan rationaalisuuksien perustana. Näitä rationaalisuuksia taas pyritään toteuttamaan ja tukemaan erilaisin hallinnan tekniikoin. Aikaisemmin olen maininnut laitoksissa selvimmin esille tuleviksi tekniikoiksi säännöt, sopimukset ja aikataulut, mutta muitakin hallinnan tekniikoita on laitoksissa käytössä. Tästä voidaan ottaa esimerkiksi tilaan liittyvät rajoitteet. Olen kertonut, miten laitoksissa pidettiin ovia lukittuina tai lasten liikkumista rajattiin jollakin tavalla. Myös nämä tavat ovat hallinnan tekniikoita, joilla ainakin pitäisi olla olemassa selvät tavoitteet ja perusteet.

6.2 Logiikka ja johdonmukaisuus

Laitoksissa ollessani, ajattelin sääntömääriä ja niiden noudattamista siltä kannalta, että olisin itse kyseisissä laitoksissa töissä. Jos sääntö on kirjattu ylös paperille ja sovittu, että sitä

noudatetaan, eikö näin myös pitäisi toimia? Onko mielekästä luoda monisivuisia sääntöluetteloita ellei niitä noudateta? Entä sopivatko kaikki säännöt laitoksen jokaiseen tilanteeseen ja jokaisen nuoren kohdalle? Koska sääntö on sovittu ja kirjattu ylös, lapset odottavat, että niitä myös noudatetaan. Jos yhden lapsen kohdalla tekee poikkeuksen, pitäisi poikkeus sallia myös muille. Se lapsi joka onnistuu kiertämään sääntöjä, on tapahtuneesta mieleissään, mutta entäpä muut laitoksen lapset? Kaikki säännöt eivät vain sovi jokaisen lapsen tai aikuisen kohdalle, jokaiseen tilanteeseen, hetkeen ja tapahtumaan ja siksi niitä myös muokattiin laitoksissa paljon.

Laitosten sääntöjä lukiessa sai käsityksen siitä, mitä asioita pidettiin tärkeinä ohjata ja rajoittaa ja mitä taas ei. Säännöt ja laitosten toimintatavat eivät olleet kaikilta osin loogisia. Toisiin asioihin suhtauduttiin hyvinkin jyrkästi, kun taas toiset asiat tuntuivat olevan lähes aina neuvoteltavissa, eikä niitä juuri koskaan valvottu kovin tarkasti.

Esimerkiksi tupakointi oli molemmissa laitoksissa kielletty. Toisen laitoksen säännöissä oli jopa mainittu, että tupakan hallussapitokin on kielletty. Tämä sääntö on täysin looginen, kun ajatellaan Suomen lakia, koska esimerkiksi tupakan myyminen on kielletty alle 18-vuotiaille. Molemmissa laitoksissa oli kuitenkin lapsia, jotka tupakoivat säännöllisesti. Henkilökunta tiesi, että lapset tupakoivat ja että he säilyttävät tupakat huoneissaan, mutta asiaan ei puututtu millään tavalla. Vertaan tupakointisääntöä esimerkiksi laitosten siivousta koskeviin sääntöihin. Niistä pidettiin kiinni hyvinkin tiukasti. Siivouksen ajankohdasta ei esimerkiksi neuvoteltu ollenkaan, vaan siivous piti hoitaa ajallaan, juuri niin kuin se oli sääntöihin kirjattu. Molemmat asiat ovat omissa yhteyksissään tärkeitä, mutta itse ajattelen kuitenkin, että lapsen kasvun ja kehityksen kannalta olisi merkittävämpää, että tupakointisäännöistä pidettäisiin kiinni ja sitä myös valvottaisiin tarkemmin.

En havainnut loogisuutta myöskään sen välillä, milloin sääntöihin tehtiin poikkeuksia ja ketä ne koskivat. Havaitsin vain, että molemmissa laitoksissa poikkeusten tekeminen liittyi vahvasti tiettyihin työntekijöihin. Kaikki eivät sovitusta säännöistä ja sopimuksista neuvotelleet ja poikenneet, vaan jaksoivat väsymättä pitää ”linjansa” ja perustella sekä opettaa lapsille, miksi asiat tehdään niin kuin tehdään. Tämä taas johti siihen, että lapset asioivat tietyissä asioissa vain tiettyjen työntekijöiden kanssa.

Molempien laitosten säännöissä todettiin, että lapsilta odotetaan asiallisia ja kunnioittavia eli hyviä käytöstapoja. Esimerkiksi kiroilua ei laitoksissa hyväksytty. Oli kuitenkin täysin työntekijäkohtaista, kuinka paljon lapsi sai haistatella ja kirota työntekijälle tai muille lapsille.

Seurasin toisessa laitoksessa tilannetta, jossa yksi lapsista kirosi ja haistatteli sekä ohjaajaa että muita ”kohdalle osuneita”. Lapsen kielenkäyttö oli täysin asiatonta ja todella rumaa. Ohjaaja jatkoi toimiaan, haistattelusta huolimatta, eikä kiinnittänyt lapseen sen suurempaa huomiota. Kerran hän sanoi lapselle, ettei hänen kielenkäyttönsä ole oikein sopivaa, mutta tästä ei ollut mitään hyötyä. Tämä oli mielestäni taas hyvä esimerkki siitä, miten käytännön toiminnalla tehdään yhteiset säännöt merkityksettömiksi. Kaikki työntekijät eivät olisi kuunnelleet lapsen haistattelua, vaan lopettaneet sen sanallisesti ja todennäköisesti asettaneet lapselle asiattoman käytöksen vuoksi myös jonkin seuraamuksen. Se olisi voinut olla esimerkiksi viikkorahavähennys tai nuoren ohjaaminen omaan huoneeseen rauhoittumaan. Tämä tapaus viestitti nuorelle kuitenkin sitä, etteivät säännöt ole laitoksessa laki tai edes johdonmukaisesti noudatettu järjestelmä ja että eri työntekijän kanssa saa toimia erilailla ja sen, että myös hänellä on valtaa vaikuttaa omaan elämäänsä laitoksessa.

Rationaalisuuden tarkoituksena on olla mahdollisimman selkeä, johdonmukainen ja itsestään selvä suhteessa siihen, miten asiat ovat ja kuinka niiden tulisi olla. Dean kuvaa rationaalisuutta tavaksi järkeillä asioita. Se koskee sitä, kuinka hallintaa tulisi harjoittaa tietyssä ajassa ja paikassa. (Dean 1999,11.) Rationaalisuuden määritelmä ei mielestäni täyty lastensuojelulaitoksissa. Tutkimukseni mukaan rajaamiskäytännöt eivät olleet johdonmukaisia, selkeitä tai ilmeisiä, vaan niitä kuvasivat paremmin sanat sattumanvarainen ja epäselvä.

6.3 Soveltamisen aikaansaama sekaannus

Laitoksissa työskenteli lukuinen joukko sijaisia. Toiset heistä olivat töissä ensimmäistä päivää ja toiset olivat olleet sijaisena laitoksessa jo hyvin pitkän ajan. Sain kuulla monta kertaa laitosten sijaisilta, miten sääntöjen ja laitosten toimintatapojen soveltaminen vaikeutti heidän työtään. Lähes jokainen työntekijä tuntui toivovan, että lapset pitäisivät hänestä. Se että työntekijä sovelsi tai poikkesi sovitusta asioista, tuntui näennäisesti vaikuttavan työntekijän sen hetkiseen suosioon lasten keskuudessa. Osa sijaisista koki laitosten rajaamiskulttuurin hyvin hankalaksi ja epäreiluksi itseään kohtaan. Kun sijainen aloittaa uutena työntekijänä laitoksessa, hänelle kerrotaan laitoksen säännöt ja toimintatavat. Uudessa ja oudossa paikassa ei sijaisella ole mahdollisuutta soveltaa ja tehdä ”omavaltaisia” ratkaisuja lasten, arjen

toimintojen tai aikataulujen suhteen. Tämä takaa sen, että sijaiset joutuvat kohtaamaan aina kovimman vastarinnan lasten taholta. Sijaiset kertoivat, miten vaikeaa on muutenkin tulla uuteen työpaikkaan ja alkaa rakentamaan auktoriteettia ja omaa asemaa laitoksessa sekä opettelemaan uusia asioita, saati sitten alkaa kinastella lasten kanssa säännöistä ja sopimuksista.

Lapset tiesivät tarkkaan, kenelle työntekijälle he esittävät tietyt asiansa. He tiesivät, kuka työntekijöistä pitää varmimmin kiinni säännöistä tai aikatauluista. Samalla tavalla lapset valikoivat työntekijäkontaktejaan esimerkiksi silloin kun he tarvitsivat apua läksyjen kanssa, halusivat syödä jotakin makeaa, mutta koska ei ollut karkkipäivä, piti ohjaajalta saada lupa leipoa tai jotakin muuta tämän kaltaista. Lapset siis käyttivät hyväkseen työntekijöiden yksilölliset työskentelytavat ja luonteenpiirteet, mutta myös sen, miten hyvin he tiesivät työntekijän poikkeavan sovituista säännöistä. Molemmissa laitoksissa näin tapahtumaketjuja, joissa lapsi kävi ensin ”hyvittelemässä” työntekijää ja vain pian sen jälkeen sama lapsi oli pyytämässä poikkeusta sääntöön. Näytti myös siltä, että lapsen kannatti toimia juuri näin, jos hän halusi saada tai tehdä jotakin mitä säännöt yleensä kielsivät. Kaiston ja Pyykkösen (2010, 18–19) mukaan, erilaisilla hallintatekniikoilla, tässä tapauksessa laitosten säännöillä, pyritään edistämään tiettyjen subjektiivien muotojen voimistumista, mutta koska hallinta ei koskaan ole täydellistä ja pakottavaa, jää subjekteille aina mahdollisuus neuvotella hallinnan esittämistä vaatimuksista ja ehdotuksista.

Sääntöjen soveltaminen ja niistä poikkeaminen tuntui luovan myös eripuraa henkilökunnan välille. Toiset pitivät kiinni säännöistä huomattavasti tiukemmin kuin toiset. Osa työntekijöistä perusteli tarkkoja ja tiukkoja toimintatapojaan lapsille sillä, että koska asioista on näin sovittu, niistä pidetään myös kiinni. He kyseenalaistivat osaa säännöistä aivan kuten minäkin eli miksi sääntöjä luodaan, ellei niitä noudateta. Mielestäni olisi täysin luonnotonta ajatella, että lastensuojelulaitosten henkilökunta soveltaisi työssään vanhaa sanontaa, jonka mukaan säännöt ovat luotu rikottaviksi.

Eräässä keskustelussa työntekijät miettivät yhdessä, millaista laitoksessa olisi, jos esimerkiksi ruokailuun liittyviä sääntöjä oikeasti noudatettaisiin. Yksi työntekijöistä totesi keskustelun yhteydessä, että hänestä tuntuu turhauttavalta ja puuduttavalta puuttua jokaisessa ruokailussa asioihin, joista on säännöin sovittu, sillä hän tiesi, etteivät kaikki työntekijät tee samoin. Hän ymmärsi, että jos sääntöjä todella alettaisiin noudattaa, se olisi alussa hyvinkin vaikeaa. Samalla hän oli kuitenkin vakuuttunut, että ajan myötä ruokailut alkaisivat sujua niin kuin on

sovittu, mutta edellytyksenä olisi, että kaikki työntekijät sitoutuisivat noudattamaan sovittuja sääntöjä. Samassa keskustelussa työntekijät miettivät toimintatapojen yhdenmukaistamista ja samalla myös perusteita tiettyihin sääntöihin ja kotikasvatuksellisiin tapoihin. Eräs työntekijä totesi olevansa ”*lopen kyllästynyt*” tapaan, jolla laitoksessa rajoitetaan lapsia. Hänen mukaansa laitoksessa on sääntöjä niin paljon, että soveltamiselta ja sen aikaansaamalta sekaannukselta ei voitaisi laitoksessa millään välttyä.

Mikä sitten oli syynä siihen, etteivät kaikki työntekijät noudattaneet laitosten sääntöjä? Tähän asiaan on vaikea antaa tarkkaa vastausta, mutta näytti siltä, että syitä on hyvin paljon. Osa työntekijöistä ei pitänyt tiettyjä sääntöjä hyvinä tai tarpeellisina ja tästä syystä he myös niitä sovelsivat. Toiset poikkesivat säännöistä mukavuussyistä, koska pääsivät itse poikkeuksen myötä helpommalla. Toiset tahtoivat miellyttää lapsia ja olla heille ”kivoja”. Sääntöpoikkeuksia tehtiin jonkin verran myös palkitsemissyistä. Osa poikkeuksista tuntui tapahtuvan puhtaasti myös siksi, ettei työntekijä ollut varma, miten hänen kuuluisi kyseisen asian suhteen toimia. Myös henkilökunnan ikä, työkokemus ja koulutustausta tuntui vaikuttavan jonkin verran poikkeusten tekemiseen.

Säännöistä ja sovituista asioista poikkeaminen ei luonut sekaannusta vain henkilökunnan keskuudessa, vaan se vaikutti myös lapsiin ja heidän välisiin suhteisiinsa. Tiedyt lapset käyttäytyivät paremmin kuin toiset ja tästä syystä he saivat useammin tehdä säännöistä poikkeavia asioita. Tämä taas harmitti niitä lapsia, jotka eivät pystyneet jostakin syystä hillitsemään itseään yhtä hyvin kuin toiset. Aina poikkeuslupien saamisessa ei kuitenkaan ollut syynä lapsen käytös. Otan taas esimerkiksi tapauksen, jossa lasten piti käydä pesulla ennen iltapalalle saapumista. Kyseisessä tilanteessa molemmat lapset olivat saapuneet harrastuksistaan hikisinä ja heidän oletettiin menevän suihkuun ennen iltapalaa. Toinen lapsista ei kuitenkaan halunnut mennä suihkuun, koska kertoi olevansa niin nälkäinen, ettei jaksaisi odottaa iltapalaa yhtään kauempaa. Hän sai ohjaajalta luvan mennä syömään ennen peseytymistä. Toinen lapsista oli jo menossa suihkuun, mutta kun hän huomasi ettei toisenkaan tarvinnut mennä pesulla, hän ajatteli, että sama koskisi myös häntä. Näin ei kuitenkaan ollut. Tämän lapsen oli aivan pakko mennä suihkuun ennen iltapalaa, koska niin on sovittu. Hänen kohdallaan nälkä ei riittänyt enää syyksi siirtää peseytymistä myöhäisemmäksi. Seurasin tilanteen kehittymistä sivusta. Lopputuloksena toinen lapsista söi hikisenä iltapalaa ja toinen siirtyi hirveä huudon, kiroamisen, oven paiskomisen ja uhkailun siivittämänä suihkuun ja vasta sen jälkeen iltapalalle. Mielestäni tämäkin välikohtaus oli laitoksessa täysin turha ja ennalta vältettävissä. Ei ollut mitään järkevää syytä antaa toiselle

lapselle poikkeusta sääntöön ja samalla evätä sitä toiselta. Kyseessä oli mielestäni vain työntekijöiden käyttämä mielivaltaisuus, joka sai aikaan sen, että muiden lasten iltapalarauha häiriintyi, yksi lapsista koki aiheutonta mielipahaa ja kahden eriarvoisesti kohdellun lapsen välille syntyi turhia jännitteitä. Tämä tapaus oli yksi hyvä esimerkki aikuisten laitoksessa käyttämästä vallasta. Tämänkaltainen toiminta ei olisi mahdollista, ellei toisella olisi käytössään enemmän valtaa kuin toisella. Mielestäni tämä tilanne kuvasi hyvin myös sitä, miten työntekijöiden oma suhtautuminen ja tunteet eri lapsia kohtaan, vaikuttavat heidän tekemiinsä päätöksiin koskien laitoksen sääntöjä ja niiden noudattamista.

Subjektilla tarkoitetaan muun muassa erilaisia minuuksia, persoonia, toimijoita ja identiteettejä, jotka synnyttävät ja vetävät puoleensa hallinnallisia toimia ja myös muotoutuvat niiden yhteydessä (Kaisto & Pyykö 2010, 17). Foucault'n (1982, 212–224) mukaan subjektius voidaan ymmärtää joksikin, mikä rakentuu yksilön ja yhteisön oman ajattelun ja toiminnan suhteessa tietoon tosiasioista, valtakäytäntöihin ja ulkoiseen ohjaukseen. Millaisia subjekteja soveltaminen sitten luo laitoksissa? Jos työntekijöillä on pääasiallisesti aikuisen, työntekijän ja asiantuntijan subjektiviteetti, saa hän sääntöjen soveltamisen myötä varmasti monta uutta subjektin muotoa osakseen. Poikkeuksen tehdessään, hän saa ehkä kaverin subjektin ja kun hän antaa lapselle seuraamuksen esimerkiksi sääntörikkomuksesta, hän saa osakseen vallankäyttäjän tai jonkin muun negatiivissävytteisen subjektin.

6.4 Sääntöviidakkoon katoavat rajoitustoimenpiteet

Lainsäädännöllisesti katsottuna, rajoitustoimenpiteet ovat poikkeuksellinen sääntelytapa, jonka kohteena ovat vakavat järjestysongelmat. Lapsia ei hallita lähtökohtaisesti pahoina tai vaikeina vaan itsenäisinä subjekteina. Tämän perusolettamuksen voi huomata myös lastensuojelulainsäädännön tavoitteena määrittää rajoitustoimenpiteet poikkeuksellisiksi lasten sääntelyn mekanismeiksi. (Kouvonen 2011, 210–211.)

Lainmukaisia rajoituspäätöksiä tehtiin laitoksissa verraten vähän. Vaikka rajoitustoimenpiteiden voidaan katsoa olevan hallinnan tekniikoita, ajattelen, etteivät ne ole sitä täysin tarkoituksellisesti. Ajattelen, että rajoitustoimenpiteet ovat laitoksissa käytössä lähinnä hankalien tilanteiden hallitsemista varten eikä niinkään lähtökohtaisesti lasten

hallitsemista varten. Toki rajoitustoimenpiteillä pyritään aina ohjaamaan lapsen käyttäytymistä ja tätä kautta voidaan ajatella, että niiden avulla hallitaan myös lapsen elämää.

Havaintoni rajoitustoimenpiteiden käyttämisestä olivat sikäli erikoiset, että toisessa laitoksista niitä ei tehty ollenkaan ja toisessa niitä tehtiin aina tarvittaessa. Ajattelen rajoitustoimenpiteiden olevan sikäli poikkeuksellinen hallinnan muoto, että niitä hallintatekniikkoina ei käytetä laitoksissa samassa merkityksessä kuin esimerkiksi sääntöjä, sopimuksia ja aikatauluja. Ajattelen niiden tekniikkoina tavoittelevan erilaisia asioita. Lainmukaiset rajoitustoimenpiteet, joita laitoksissa käytetään, liittyvät lasten kokonaisvaltaiseen hallintaan, mutta ajattelen niiden perusteiden olevan lähempänä kasvatuksellista ja hoidollista päämäärä kuin arjen rajaamisen.

Onko kaikki laitoksissa tapahtuva rajaamisen sitten laillista? Tätä asiaa on hyvin vaikea kommentoida, sillä lähes kaikkia rajaamisen muotoja, joita itse pidin lain kannalta ”kyseenalaisina”, perusteltiin joko kotikasvatuksella tai sillä, että lapsi oli itse suostunut rajoitteeseen. Molemmissa laitoksissa rajoitettiin tavalla, josta ainakin minun mielestäni olisi pitänyt tehdä rajoituspäätös. Esimerkkinä mainitsen lasten puhalluttamisen ilman päätöstä henkilönkatsauksesta tai lasten tavaroiden tarkistamisen, puhelimen käyttämisen ja liikkumisen jatkuvan rajoittamisen.

Olen miettinyt koko tutkimukseni ajan myös rajoituspäätösten tekemisen tarpeellisuutta. Toisessa tutkimukseni laitoksista ei siis ollut tehty yhtään lainmukaista rajoituspäätöstä vuoden 2012 ja alkuvuoden 2013 aikana. Laitoksen esimies totesi, ettei rajoituspäätösten tekemiselle ole ollut mitään tarvetta. Itse olin kuulemani perusteella kuitenkin eri mieltä asiasta. En saanut keneltäkään selvää vastausta siihen, kuka hyötyisi, ettei esimerkiksi puhalluttamisesta tehty rajoituspäätöstä. Kysyin asiaa lähes kaikilta työntekijöiltä ja pyysin toisia jopa perustelemaan laitoksen toimintatapaa itselleni jotenkin, mutta kukaan ei osannut perustella minulle käytössä olevaa toimintatapaa. Käytyjen keskustelujen perusteella itselleni jäi kuitenkin mielikuva siitä, että työntekijät olivat epävarmoja tekemään päätöksiä ja heidän tietämyksessäänkin asian suhteen oli puutteita. Mielenkiintoa ja halua asian oppimiselle tuntui olevan, mutta jostain syystä asia ei ollut tässä laitoksessa edennyt siihen suuntaan, että rajoituspäätösten tekeminen olisi ollut siellä arkipäiväistä. En tarkoita tällä sitä, että päätöksiä olisi tarvinnut tehdä enemmän vain siksi, että niitä oli mahdollisuus tehdä vaan siksi, että niitä olisi joskus ollut mielestäni tarpeellista tehdä. Päätöksen tekeminen olisi kuitenkin sekä lapsen että työntekijän oikeusturvan kannalta paras teko.

Rajaamista koskevien asenteiden ja ajatusten tulee ensin muuttua ja vasta sitten laitoksiin saadaan aikaan toimiva rajaamiskäytäntö. Toisessa tutkimukseni laitoksessa tehtiin rajoituspäätöksiä aina kun työntekijät katsoivat sen lapsen kannalta tarpeelliseksi. Luin kaikki alkuvuoden 2013 aikana tehdyt päätökset ja olen sitä mieltä, että niitä ei ollut tehty turhaan tai harkitsematta. Päätökset oli perusteltu hyvin, niistä oli selvät kirjaukset ja ainakin paperilla ne tuntuivat olevan johdonmukaisia. Vaikka tässä laitoksessa ajateltiin päätösten tekemisestä täysin erilailla kuin toisessa tutkimukseni laitoksessa, ei sielläkään noudatettu samaa linjaa kauttaaltaan. Laitoksen työntekijät esimerkiksi kertoivat, miten he tarkistivat lasten laukut tai reput aina heidän kotilomiensa jälkeen. Eräs työntekijä sanoi, että lapset näyttävät laukujensa sisällön heille vapaaehtoisesti. Hän kertoi kuitenkin samalla, että aina lapset eivät viitsi laukkujaan purkaa ja käskivät työntekijän itse katsoa laukun sisällön. Rätty (2010, 465) muistuttaa, ettei säännös henkilöntarkastuksesta anna lupaa säännöllisille tarkastuksille, vaan aina sen tekemisellä pitää olla edellytyksenä se, että epäillään lapsen hallussa olevan esimerkiksi päihdyttäviä aineita. En ymmärtänyt miksi laitoksessa, jossa muuten noudatettiin mielestäni asiallista ja johdonmukaista linjaa rajoituspäätösten tekemisestä, ei tällaisesta asiasta ollut huolehdittu. Käytäntöä perusteltiin minulle vapaaehtoisuudella. Oliko se kuitenkin täysin vapaaehtoista? Olisiko tarkastuksesta tehty päätös, jos lapsi olisi kieltäytynyt näyttämästä reppunsa sisällön? Uskon, että asia on niin, mutta kuitenkin reppujen tarkistamisen ei tulisi olla säännöllinen käytäntö. Tiedän kuitenkin oman työkokemukseni kautta, että tätä käytäntöä noudatetaan hyvin monissa lastensuojelulaitoksissa.

Havaintojeni mukaan, rajoituspäätöksiä ei tarvitse tehdä usein, koska sääntöjä ja niiden rikkomisesta seuraavia seuraamuksia on niin paljon, että ne kattavat lähes kaikki asiat, joihin lainmukaisilla rajoituspäätöksilläkin pyritään vaikuttamaan. Tutkimukseni mukaan säännöillä ja rajoitustoimilla on kuitenkin selkeä ero. Säännöillä ja niiden rikkomisesta johtuvilla seuraamuksilla on kurinpidollisia piirteitä, kun taas rajoituspäätösten tarkoituksena on lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen, toisen henkilön tai omaisuuden suojaaminen.

Kurinpitovallalla Foucault (2012) tarkoittaa valtaa, joka tähtää ensisijaisesti koulintaan voidakseen vasta sen jälkeen tehdä valintoja ja hallita tehokkaasti. Laitoksissa käytössä olevilla säännöillä ja seuraamuksilla on mielestäni tämänkaltaisia päämääriä. Vallan muotona kurinpitovallalta ei sido erilaisia voimia heikentääkseen niitä, vaan se pyrkii liittämään ne yhteen, jotta se voisi moninkertaistaa nämä voimat ja käyttää niitä hyväkseen. Foucault'n

mukaan, kurin tarkoituksena on valmistella yksilöitä. Myös laitoksissa käytössä olevat säännöt valmistavat lapsia elämään sekä laitoksessa että koko yhteiskunnassa. Kuri on luonnollinen tekniikka vallalle, jolle yksilöt ovat yhtä aikaa sekä kohteita että vallan harjoittamisen välineitä. (Emt., 231.) Tutkimukseni mukaan, laitosten säännöillä ja niiden rikkomisesta seuranneilla seuraamuksilla oli kurinpidollisia ominaisuuksia. Erilaisten sääntöjen opettelemiselle ja noudattamisella pyrittiin siihen, että laitoksen arki sujuisi rauhallisesti ja tasaisesti, ilman suuri myllerryksiä tai välikohtauksia. Voikin sanoa, että lasten elämää pyritään hallitsemaan ennalta toivottuun ja sovittuun suuntaan.

6.5 Valta ja vastuu

Aikuisen on nähdäkseni hyvin helppo olla lastensuojelulaitoksessa ”vallan kahvassa” ja hallita lasten elämää. Perustelen näkemystäni sillä, että lähes kaikki lapsille tärkeä on työntekijöiden hallinnassa. Laitoksen työntekijöistä riippuu sääntöjen noudattaminen tai noudattamatta jättäminen, aikataulujen noudattaminen, lupien saaminen tai epääminen ja niin edelleen. Henkilökunta pitää hallinnassaan lasten puhelimia, papereita, he sopivat lasten kotilomista ja muista vierailuista. He lähtevät lasten kanssa kauppaan, uimaan, jalkapallo-otteluun, kirjastoon tai päättävät olla lähtemättä. Tällainen asetelma tekee laitoksessa olemisesta ja elämisestä pelin kaltaista. Kaikki riippuu jostakin. Mikään ei ole itsestään selvää. Tilanteet vaihtelevat. Työntekijät ja lapset vaihtuvat ja jokaisen vaihdon yhteydessä, ”pelin” säännöt uudistuvat ja muokkaantuvat. Tämänkaltaisen tilanne luo hyvät perusteet ja edellytykset vallankäytölle. Mitchell Dean haluaa (1999, 22–25) muistuttaa, ettei vallankäyttö ole kuitenkaan selkeää ”nollasummapeliä” vaan se koostuu väljästä ja muuttuvasta hallinnan tekniikkojen, käytäntöjen ja rationaalissuukien joukosta.

Lapsille tämä tilanne on vaikea ja varmasti myös kuluttava. Uudessa paikassa on omaksuttava aina uudet pelisäännöt, mutta nähdäkseni lastensuojelulaitoksissa on näitä sääntöjä normaalia enemmän. Lapset jotka omaksuvat nopeasti laitosmaailman pelisäännöt, pärjäävät tässä ympäristössä parhaiten. Tilanne on lapselle varmasti erittäin haastava, sillä hänen pitää tutustua uusiin ihmisiin ja uuteen paikkaan, opetella laitoksen säännöt, aikataulut ja muut toimintatavat, löytää oma paikkansa yhteisössä ja samalla tutustua ja opetella ”systeemi”, joka laitoksessa toimii. Laitoksissa ollessa näki erittäin selvästi sen, miten laitoksessa pidempään

asuneet lapset tiesivät ”pelin hengen” ja osasivat hyödyntää sitä. Laitosten uudet lapset taas seurasivat toimintaa etäältä, hiljaa oppien.

En usko, että työntekijät käyttävät laitoksissa valtaa tarkoituksellisesti. Se on heillä, tahtomattakin. Laitosten käytännöt ovat muovaantuneet vallan sävyttämiksi. Lukuisat säännöt, sopimukset ja aikataulut eivät myöskään vähennä tätä valta-asemaa työntekijöiden ja lasten välillä. Susanna Hoikkala (2011) toteaa, lastensuojelulaitosten arjen olevan hyvin strukturoitua. Arki koostuu jokapäiväisten rutiinien ja lapsille laadittujen hoito- ja kasvatussuunnitelmien toteuttamisen, koulutyön, vapaa-ajan vieton ja ennalta sovittujen kotilomien ympärille. Arkea pidetään yllä säännönmukaisella järjestyksellä ja arjen rutiineilla, hierarkkisilla ja epätasaisilla toimijoiden välisillä suhteilla sekä eri tavoin ilmenevillä liikkumisen ja tekemisen valvonnalla ja seuraamisella sekä kontrolloinnilla. (Emt., 246–247.) Kaikki laitosten arkitoimintoja tukevat rakenteet ovat siis vallan sävyttämiä. Joku on luonut säännöt ja rutiinit jollekin, jotakin niillä tavoitella ja joku niitä myös valvoo. Koska valta ja sen käyttö ovat niin suuressa osassa laitosten arkea, olisi niissä hyvä miettiä vastuukysymyksiä sekä sitä, miten valta toimii ja miten sitä käytetään laitoksissa.

Havainnointijaksojeni aikana näin ja kuulin useita tilanteita, joissa lapsi ja aikuinen ”neuvottelivat” jostakin asiasta. Yleensä kyse oli säännöistä ja niihin mahdollisesti tehtävistä poikkeuksista. Aineistossani on runsaasti merkintöjä siitä, miten työntekijät käyttivät sääntöjä saavuttaakseen haluamansa päämäärän. Ellei lapsi tehnyt määrättyä asiaa, hän ei saanut jotakin tai päässyt jonnekin. Ellei lapsi lopettanut tekemistään, hän joutui sinne, ei saanut sitä tai ei päässyt jonnekin. Sen lisäksi, että säännöillä ”pelattiin”, voitiin lasten käyttäytymistä ohjailla myös esimerkiksi viikkorahavähennyksillä, aikaistetulla huoneeseen menemisellä tai muilla aikataulumuutoksilla. Itse ajattelen, että tämä tapa on laitosten työntekijöille liian helppo ja siksi sen käyttäminenkin tuntuu arveluttavalta. Lapsille on hyvä opettaa syy-seuraus suhteita ja sitä, että kaikilla teoilla on myös seuraukset. Ajattelen kuitenkin, että jos säännöillä ja muilla sopimuksilla käydään jatkuvasti ”kauppaa”, koko laitokseen luoto järjestelmä menettää merkityksensä. Mitä merkitystä on säännöillä ja sopimuksilla, joita alituisesti muutetaan ja joita voi hyvät puhelahjat omaamalla muokata mieleisekseen. Eihän tämänkaltaiset sääntö- ja sopimusjärjestelmät voi olla kenen tahansa ja koska tahansa muokattavissa. Vertaan tätä asiaa tavalliseen kotiympäristöön ja kotikasvatukseen. Jos kotona on sovittu, että koko perhe ruokailee arkisin kello 17.00, ei voi olla niin, että yksi tulee syömään kello 16.00 ja toinen kello 18.30. Sopimus ei toimi myöskään niin, että tiistaisin syövät vain perheen naiset ja keskiviikkoisin pelkät lapset. Tämänkaltaisen

epäjohdonmukaisuus sekoittaa lapsia eikä varmasti opeta heille niitä arvoja, joita sopimuksella on alun perin tavoiteltu.

Myös rationaalisuuden ydinajatus kärsii epäjohdonmukaisesta toiminnasta. Rationaalisuuden tulisi olla ajattelutapana mahdollisimman selkeä, johdonmukainen ja itsestään selvä suhteessa siihen, kuinka asiat ovat ja kuinka niiden tulisi olla (Dean 1999, 11). Millainen rationaalisuus selittää sääntöihin ja sopimuksiin liittyvän toiminnan, jota laitoksissa harjoitetaan? Hallinnan kannalta tekniikat, joiden tulisi tukea rationaalisuuksia, ovat mielestäni ristiriidassa toistensa kanssa. Voisi jopa sanoa, että laitoksissa vallitseva hallinta tapahtuu vain erilaisia tekniikoita käyttäen, ilman selvää rationaalisuutta niiden taustalla.

6.6 Lasten ja aikuisten ajatuksia rajaamisesta

Kävin molemmissa laitoksissa keskusteluja rajoittamisesta sekä lasten että aikuisten kanssa. Aikuisten eli lastensuojelulaitosten henkilökunnan kanssa keskusteluja syntyi paljon ja päivittäin. Henkilökunta pohti rajoittamista, perusteluja rajoittamiselle, omaa työskentelyään ja yleensä laitosten toimintaa, välillä hyvinkin tarkasti. Toisinaan tunsin itseni jonkinlaiseksi ”työnohjaajaksi”, joka kuunteli mitä sanottavaa henkilökunnalla oli. Ajattelin, että tarvetta aiheesta puhumiselle ainakin on. Mietin myös, kuunnellaanko tavallista ”rivityöntekijää” laitoksissa tarpeeksi. Rivien välistä päättelin, että ainakin osa työntekijöistä olisi halunnut muuttaa ja kehittää omaa sekä koko laitoksen työskentelyä. He osasivat perustella oman kantansa niin hyvin, että pidin selvänä, että he olivat miettineet aiheita paljon jo ennen tutkimukseni aloittamista.

Kuten olen jo aikaisemmin todennut, lähes kaikki työntekijät pitivät tärkeänä sitä, että laitoksissa tapahtuvaa rajoittamista tutkittaisiin ja että aiheesta puhuttaisiin avoimesti. Toisaalta monet heistä olivat myös sitä mieltä, että jos laitosten rajaamiskäytännöissä on joitakin ongelmia, niitä on muissa kuin omassa laitoksessa. Ongelmakohtia osattiin nimetä paljonkin, riippuen siitä, millainen työntekijän työhistoria oli. Sain kuulla monta kertomusta siitä, miten aikaisemmissa työpaikoissa oli työntekijän mielestä toimittu rajaamisten suhteen kaikin tavoin väärin.

Yleensä käydyt keskustelut lähtivät liikkeelle tilanteessa, jossa lasta jouduttiin rajaamaan ja välillä minusta tuntui, että juuri sellaisissa tilanteissa, joissa rajaaminen oli työntekijänkin mielestä hieman ”kyseenalaista”. Tarkoitin tällä sitä, että toinen työntekijä saattoi arvioida minulle kollegansa toimintaa tai kun työntekijä oli rajannut lasta, hän alkoi itsekin miettiä, oliko rajaaminen täysin tarpeellista vai olisiko tilanteessa voinut toimia erilailla. Usein ohjaajat pohtivat omaa työskentelyään silloin, kun he olivat keskustelleet aiheesta kanssani juuri ennen rajaamisen tapahtumista. Usein tunnuttiin ajattelevan, että rajaamiselle on jokin yksi ja ”oikea” tapa. Työntekijät tuntuivat toivovan, että jokaiseen tapaukseen ja tilanteeseen löytyisi selvä toimintaohje ja ehkä juuri tästäkin syystä laitoksiin on luotu niin paljon erilaisia sääntöjä.

Jokaisen elämäntilanteen ja – tapahtuman ratkaisemiseen ja läpikäymiseen ei kuitenkaan voi luoda ohjeistusta. Eräs pitkään ohjaajana työskennellyt työntekijä totesi keskustelumme yhteydessä, että ajan myötä ihmisten työtavat muuttuvat, turha ”hötkyily” jää ohjaajilta pois ja myös tarve puuttua lapsen olemiseen pienenee. Tarve pieneni hänen mukaansa kahdesta syystä. Ensinnäkin lapset eivät enää kyseenalaista ja koettele ohjaajaa samalla tavalla kuin aikaisemmin ja toiseksi, ohjaajalla itsellään on enemmän keinoja selvittää asioita lasten kanssa. Ohjaajan mukaan, aina ei kokemukseen ole työyhteisölle eduksi. Työntekijän varmuus, hänen käyttämiensä keinojen ja työtapojen monipuolisuus sekä ansaittu auktoriteetti, voivat saada aikaan sen, että yhdessä sovittuja sääntöjä ei noudateta, koska niitä ei enää koeta yhtä tarpeelliseksi kuin aikaisemmin. Samainen työntekijä korosti sitä, että lasten kanssa työskentely sekä työskentelyn sujuminen, ovat hyvin riippuvaisia ihmisen persoonasta, ei niinkään iästä tai työkokemuksesta. Hänen mukaansa, joku ihminen vain sopii työskentelemään lastensuojelulaitokseen ja joku taas ei. Työt eivät hänen mukaansa kuitenkaan helpotu ajan myötä ja iän karttuessa. Samalla kun työkokemus karttuu, ihminen vanhenee ja maailma ympärillä kehittyy. Samalla myös lasten kohtaamat vaikeudet moninaistuvat ja koko lastenmaailmaa muuttuu. Ohjaajien pitää pysyä ”ajanhermolla”, tietää ja tunnistaa uudet lapsia koskevat haasteet, omata uusia työskentelytapoja, pysyä perässä teknologian kehittämisessä ja niin edelleen.

Työntekijöiden kanssa käydyistä keskusteluista kävi myös ilmi, etteivät kaikki työntekijät edes ajattele rajaamisesta sanan varsinaisessa merkityksessä. Työntekijöillä oli hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, mikä oli rajaamista. Työntekijät puhuivat rajaamisesta ainakin rajojen asettamisena, kasvatuksena, kotikasvatuksena, sanktioina, seuraamuksina, opetuksena ja opettamisena. Työntekijät eivät mielestäni osanneet eritellä rajaamista hyvänä tai pahana

asiana. Lähinnä sitä kuvailtiin välttämättömänä, pakkona, viimesijaisena ja työllistävänä asiana.

Keskustelin aiheesta myös lasten kanssa. Vain muutama lapsi puhui asiasta kanssani kahden kesken. Suurin osa käydyistä keskusteluista oli yleisiä, joihin kaikkien lasten oli helppo osallistua esimerkiksi kommentoimalla toisten mielipiteitä. Tästä aiheesta keskusteltaessa lapset olivat hyvin yksimielisiä mielipiteissään. He ymmärsivät, että laitoksissa oli jonkinlaiset säännöt, mutta poikkeuksetta jokainen kritisoi sääntöjen sisältöä tai ainakin osaa niistä.

Seurasin mielenkiintoisen keskustelutarjan laitoksessa A. Yhtenä iltana lapset katsoivat sohvalta televisiota ja alkoivat kysellä minulta tutkimuksestani. Keskustelu eteni niin, että lapset alkoivat kertoa omia laitoskokemuksiaan ja arvioimaan eri lastensuojelulaitosten sääntöjä ja rajaamisia. Keskustelu eteni hyvin asiallisesti ja jokaisen kokemuksen kuvailun jälkeen, muut kyselivät asiasta lisää ja kommentoivat kuulemaansa. Minulle jäi keskustelussa lähinnä kuuntelijan rooli, koska lapset olivat niin keskittyneitä omiin kokemuksiinsa, etteivät malttaneet pohtia tutkimustani tarkemmin. Lapset pohtivat myös sitä, mistä kaikki säännöt ovat peräisin ja ovatko ne kaikissa laitoksissa kovin erilaisia. Lopulta keskustelu päättyi siihen, että heidän mielestään oli olemassa vain ”rentoja” ja ”tiukkoja” laitoksia ja jokainen toivoi pääsevänsä ”rentoon” laitokseen.

Seuraavana iltana keskustelu jatkoi. Olin asiasta positiivisesti yllättynyt ja siirryin seuraamaan keskustelua lasten joukkoon. He jatkoivat, kuin itsestään, keskustelua ”rennoista” ja ”tiukoista” laitoksista. He pohtivat yhdessä, mikä tekisi laitoksesta rennon tai tiukan. Ihme kyllä, heidän ei ollut kovin helppoa nimetä ominaisuuksia rennolle laitokselle. Yleisesti todettiin, että laitoksissa on liikaa sääntöjä, mutta kukaan ei osannut oikeastaan eritellä, mitä sääntöjä tulisi karsia. He mainitsivat kuitenkin melkein heti, että huoneissa pitäisi saada säilyttää ja käyttää ainakin televisiota ja pelikoneita. Myös tietokoneen käyttöön toivottiin myönnötyksiä. Näiden sääntömuutosten jälkeen, heidän olikin jo paljon vaikeampi nimetä, mikä asia vaikuttaisi siihen, että laitos tuntuisi rennolta. Yksi lapsista mainitsi, että kotiintuloaikoja voisi pidentää, mutta muuta ei hänkään osannut sanoa. Pitkän pohdinnan jälkeen, yksi lapsista kysyi, *”Eikö niistä säännöistä vois ainakin joskus neuvotella?”*. Kysyin, tarkoittiko hän jotakin tiettyä sääntöä. Hän toivoi, että laitoksessa voitaisiin yhdessä pohtia ainakin television ja elokuvien katseluun liittyviä sääntöjä. Minusta toive oli hyvin kohtuullinen ja välitin tämän pyynnön työntekijöille.

Keskustelutarja oli hyvin mielenkiintoinen. Kun seurasi lasten reaktioita päivittäisissä rajaamistilanteissa, he osasivat kyllä niissä esittää mielipiteensä ja perustelunsa sille, miksi he ovat kokeneet mielestään ”vääräyttä” rajaamistilanteessa. Kun näitä asioita piti sitten todenteolla pohtia, ei selviä mielipiteitä enää noussutkaan esiin. Ajattelen, että liittyykö tämä asia tottumiseen, alistumiseen, tietämättömyyteen, ikään vai kenties tyytyväisyyteen. Ei pidä unohtaa, että säännöt ja niistä kiinnipitäminen luovat lapsille myös sitä turvallisuuden tunnetta, josta he hyvin usein ovat jääneet paitsi. Kuitenkin ajattelen, että olipa asia sitten miten tahansa, laitosten toiminta olisi hieman pienemmällä sääntömäärällä ja rajaamisella kodinomaisempaa, yksilöllisempää, joustavampaa ja kaikkia niitä asioita, joita laitoksissa kerrotaan arvostettavan ja arvoina vaalivan.

Lapset sanoivat, että tiettyihin asioihin ohjaajien on hyvä ja pakkokin puuttua. Ohjaajien puuttuminen tilanteeseen koettiin hyväksi, jos lapsi esimerkiksi alkaa riehua, rikkoa tavaroita tai käyttäytyä väkivaltaisesti. Lasten mukaan, tämänkaltaisten tilanteiden jälkeen ei ole väärin, että kyseinen lapsi saa esimerkiksi eristämisen- tai liikkumisvapaudenrajoitus päätöksen tai että ohjaaja ajautuu lapsen kanssa kiinnipitoon.

Osa lapsista koki toiset säännöt ja kotikasvatukselliset käytännöt sekä rajaamisen kiristämiseksi. Eräs lapsi sanoi, että rajaamisessa on aina kyse kiristämisestä. En ymmärtänyt mitä hän tarkoitti, ja pyysin asiaan selvennystä. Hänen mukaansa lukuisat säännöt ovat olemassa vain siksi, että ohjaajat pääsisivät ”kiristämään” lapsia. Hän tarkoitti tällä sitä, että ohjaajat voivat säädellä lasten elämää, elleivät he tottele tai pidä kiinni säännöistä. Useampi lapsi koki, että häntä on rajattu kiristämällä. Mietinkin, että varmasti lapsista tuntui siltä, koska lähes kaikki heille tärkeä on ohjaajien hallinnassa. He eivät nähneet omalla käytöksellään olevan yhtä suurta merkitystä asioiden sujumiseen kuin sillä, että ohjaajat pystyisivät niistä viimekädessä päättämään. Eivätkä lapset olleet ajatuksineen täysin väärässä. Sain havainnointijaksojeni aikana kuulla useita eri kertoja, miten työntekijät sanoivat lapselle, että ellei hän nyt tee sitä tai tätä, hän ei saa jotakin, pääse jonnekin ja niin edelleen. Tämänkaltaisia havaintoja on aineistossani kymmeniä. Päivittäin sai kuulla vastaavanlaisen keskustelun. Milloin oli kyse käyttäytymisestä, nukkumaan tai pesulle menemisestä, ruokailusta, läksyjen tekemisestä, television katselusta, musiikin kuuntelusta, pelikoneella pelaamisesta, siivoamisesta, pyykkihuollosta ja milloin mistäkin. Asioiden eteneminen saattoi vaikuttaa joko positiivisesti tai negatiivisesti lasten ulkoiluun, peli- ja televisioaikoihin, nukkumaan menemiseen, kotiintuloaikoihin, kännykän käyttöön, vapaa-ajan viettoon, vierailuihin, kavereiden tapaamiseen, hankintoihin ja niin edelleen. Lasten keskusteluja

kuunnelleessani mietin, että osalla heistä on rajaamisesta hyvinkin realistinen ja asiallinen kuva. Mietin miten hyvä olisi, jos lasten ajatuksia ja ideoita laitoksissa tapahtuvasta rajaamisesta kuunneltaisiin enemmän.

7 POHDINTA

Rajoista ja säännöistä puhuminen tuntuu kuuluvan lastensuojelulaitosten elämää kuvaavaan kirjallisuuteen tiiviinä osana. Riitta Laakso (2009) pohtii väitöskirjassaan, mitä laitoksissa käytävä puhe rajoituksista ja säännöistä kertoo lastenkotityöstä. Hän arvio, että kyseessä saattaa olla ajatus siitä, että aikuisen tulisi opettaa lapselle oikean ja väärän eroa. Aikuisen tai vanhemman tulisi ohjata lasta niin, että hän tulisi toimeen erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa hyviä tapoja noudattaen. Yhtenä näkökulmana Laakso (2009) pitää myös sitä, että lastensuojelulaitoksissa työntekijät omaa työtään selkiyttääkseen ja helpottaakseen puhuvat ja samalla myös asettavat laitokseen paljon sääntöjä ja rajoja. (Laakso 2009, 156–157.)

Millaista rajaaminen sitten on lastensuojelulaitosten arjessa? Tähän kysymykseen olen etsinyt vastauksia tutkimukseni aikana. Aikaisemmin tekemäni kirjallisuuskatsauksen perusteella minulle oli syntynyt käsitys jonka mukaan, laitoksissa tehtäisiin hyvin vähän lainmukaisia rajoituspäätöksiä ja että laitoksissa rajataan lasten elämää suurella määrällä sääntöjä, kotikasvatuksen nimissä. Tämä kuva on osoittautunut oikeaksi.

Tutkimukseni vahvistaa ennakkokäsitykseni lastensuojelulaitoksissa tapahtuvasta rajaamisesta. Rajaaminen vaikutti lasten elämään hyvin kokonaisvaltaisesti. Laitoksissa oli paljon sopimuksia ja sääntöjä, joita kaikkien oli tarkoitus noudattaa. Sääntöjä ja sopimuksia oli sekä kirjallisessa että kirjaamattomassa muodossa. Sääntöjen ja sopimusten lisäksi, laitoksessa asuvien lasten elämää rajattiin erilaisilla päiväjärjestyksillä ja muilla aikatauluilla, tilaan ja paikkaan liittyvillä rajoitteilla sekä lastensuojelulain mukaisilla rajoituspäätöksillä.

Aikaisemmin tekemäni kirjallisuuskatsauksen mukaan, lapsen elämän rajaaminen koettiin laitoksesta riippumatta tärkeäksi ja perustelluksi toiminnaksi. Esimerkiksi Tarja Pösö (2004) kertoo, miten tärkeäksi henkilökunta koki rajojen ja rajoitusten asettamisen lastensuojelulaitoksessa. Hän kuvaa, miten henkilökunta korostaa lapsen rauhoittumista

paikoilleen. Laitoksissa tavoitellaan Pösön mukaan, poikkeuksetta aina niukkatapahtumaista ja rutiinien rytmittämää arkea. (Pösö 2004, 103.)

Rajoituspäätöksiä tehtiin laitoksissa verraten vähän. Tähän saattoi olla syynä se, että tutkimukseeni kuuluneissa kahdessa laitoksessa oli tällä hetkellä lapsia, joita ei tarvinnut rajoittaa päätöksillä. Syy saattoi olla myös tieto-aidon puutteessa, asenteissa tai jossakin aivan muussa. Rajoituspäätöksistä puhuttaessa, sana pärjätä kuitenkin korostui. Lasten kanssa haluttiin pärjätä ja työntekijöiden mukaan myös pärjättiin ilman rajoituspäätösten tekemistä. Tämän asian korostaminen kertoo minulle ainakin sen, ettei lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden perimmäistä tarkoitusta ole kaikissa laitoksissa ymmärretty. Se kertoo myös siitä, että rajoituspäätökset koetaan joko työläiksi tai vaikeiksi, mutta ainakin ikäväksi tavaksi puuttua lapsen käyttäytymiseen. Rajoitustoimenpiteet eivät kuitenkaan ole minkäänlainen ”pärjäämisen” mittari. On väärin ajatella, että rajoitustoimenpiteitä tehtäisiin vain niissä tilanteissa, joissa kaikki muut ”konstit” on jo käytetty, eikä mikään muu keino enää auta.

Olen käyttänyt laitosten rajaamiskäytännöistä nimitystä sääntöviidakko. Mielestäni se kuvaa hyvin sitä, millaista elämä sääntöjen ja sopimusten ympäröimässä laitoksessa on. Sääntö- ja sopimuskäytännöt ovat kuin tiheäkasvuinen viidakko, jota katsellessaan voi ajautua siihen tilanteeseen, ettei näe enää ”viidakkoa puilta”. Sääntöjä on paljon, niitä sovelletaan, niistä neuvotellaan ja käydään ”kauppaa”, niitä yritetään noudattaa tai ne kierretään huoletta. Koska aikuisetkaan eivät kaikkia sääntöjä joko muista tai halua noudattaa, ei ole ihme, että myös lapset haluavat niistä tarpeen tullen laistaa. Sana viidakko kuvaa sääntökäytäntöjä hyvin myös siksi, että koskaan ei voi olla täysin varma, mitä eteen ilmestyy eli miten jokaisen säännön kohdalla menetellään. Osa säännöistä toimii koko sääntökäytännön perustana ja tukee laitosten toiminta-ajatusta, mutta suurin osa kirjatuista säännöistä on sen kaltaisia, että niitä voi ja pitääkin soveltaa aina aika-ajoin.

Mikä sitten on vallan ja erityisesti hallinnan paikka, lastensuojelulaitosten rajaamiskäytännöissä? Ilpo Helén (2000) kuvaa, miten Foucault hylkää käsitykset, jotka ymmärtävät vallan olemuksen hierarkkiseksi, pysyväksi tai institutionaaliseksi järjestykseksi. Vallan ensisijaiset aspektit eivät ole ylivalta, alistaminen, estäminen ja rajaaminen, eikä valta myöskään koskaan ole kenenkään hallussa. Valta on olemassa toiminnassa ja sitä käytettäessä. Kyse on toimivallasta ja kyvystä tehdä asioita. Valta on subjektien eli toimijoiden välinen toiminta- ja vaikutussuhde ja siksi se on aina luonteeltaan strategista.

Valtaa voi kuvata suhteeksi, jossa X:n toiminta ja tavoitteet vaikuttavat Y:n toimintaan ja päämääriin. (Emt., 276–277.) Tämä Ilpo Helénin määritelmä Foucault'n valtakäsityksestä, kuvaa mielestäni erittäin hyvin vallan asemaa laitoksissa. Valta on olemassa laitoksissa nimenomaan toiminnassa ja käytettäessä. Kirjoitin aikaisemmin, miten valta ”vain on” laitoksissa, ilman että sitä pyritään niihin rakentamaan tai haalimaan. Valta saa laitoksissa paikkansa juuri siitä, että toisilla on laitoksissa enemmän toimivaltaa kuin toisilla ja toisilla on myös mahdollisuus vaikuttaa tiettyihin asioihin enemmän kuin toisilla. Tästä samasta syystä vallasta tulee myös taktista. Koska sitä on mahdollista käyttää eritavoin ja sillä myös ”pelata”, sitä myös suunnitellaan strategisesti niin, että siitä saataisiin mahdollisimman hyödyllinen ja toimiva käytäntö.

Hallinnalla, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan tiettyä vallan harjoittamisen tapaa, on oma paikkansa lastensuojelulaitosten arjessa. Hallinnan avulla lasten elämistä pyritään muovaamaan. Tämän päämäärän saavuttamiseksi, hallinta käyttää hyväkseen erilaisia tietomuotoja ja tekniikoita. Näistä näkyvimminä esimerkkeinä ovat laitosten säännöt ja päiväjärjestykset. Kuten Helén (2010) on maininnut, ei hallinnan analytiikassa olla kiinnostuneita siitä, kuka pitää valtaa yllä tai kenet vallan avulla on alistettu. Sen sijaan ollaan kiinnostuneita siitä, miten valta toimii ja millaisia subjekteja, suhteita ja tapoja se saa aikaan ja tekee mahdolliseksi. (Emt., 29.)

Valta toimii laitoksissa huomaamatta ja kokonaisvaltaisesti. Havaintojeni mukaan, laitosten työntekijät eivät kokeneet omaa asemaansa laitoksessa vallan sävyttämäksi. Käsitykseni mukaan, he eivät ajatelleet hallitsevansa lasten elämää. He eivät myöskään tuntuneet ajattelevan, että erilaisilla hallinnan tekniikoilla olisi lapsen käyttäytymistä ja ajattelua muokkaava vaikutus. Asiaa ei ollut varmastikaan kovin syvällisesti mietitty. Havainnointijaksojeni aikana en kuullut kertaakaan, että työntekijät olisivat pohtineet omaa asemaansa ja laitosten käytäntöjä suhteessa lasten hallintaan tai valtaan. Ulkopuolisen silmin, laitoksissa vallitsi selviä valtarakenteita ja -käytäntöjä, mutta niitä ei vain mielletty sellaisiksi. Olen aikaisemmin maininnut, miten työntekijöillä oli valtaa, tahtomattaan. Jos olisin maininnut vallasta tai hallinnasta työntekijöille havainnointijaksojeni aikana enemmän, olen varma, että olisin saanut hyvin nopeasti, kärkevän vastikkeen ajatuksilleni laitosten valtakäytännöistä.

Työntekijöillä oli kuitenkin valtaa ja he käyttivät sitä ilman, että he ajattelivat sen olevan hallintaa tai valtaa. Miller ja Rose (2010) väittävät, että hallitseminen on sisäisessä yhteydessä

asiantuntijuuteen. Heidän mukaansa, sen osana ei ole luoda kaiken kattavaa sosiaalisen kontrollin verkostoa, vaan laittaa käytäntöön erilaisia yrityksiä toiminnan eri osa-alueiden mitattuun ohjailuun kasvattamalla, maanittelemalla, taivuttelemalla, johtamalla, lietsomalla, motivoimalla ja rohkaisemalla lukuisilla eri tavoilla. (Emt., 82–83.) Ehkä laitosten henkilökunnan harjoittamassa hallinnassa onkin kyse asiantuntijuudesta. Asiantuntijuuteen kuuluu tiettyjen asioiden suvereeni hallitseminen. Tätä ominaisuutta myös arvostetaan ja odotetaan olevan asiantuntijoissa. Hallinta ja asiantuntijuus ovat laitoksissa niin lähellä toisiaan, että niiden erottaminen omiksi, erillisiksi ominaisuuksiksi olisi hyvin vaikeaa.

Onko hallinta, vallan harjoittamisen muotona, sitten hyvä vai paha asia? Itse koen sen sekä hyvänä että pahana asiana. Pahan siitä tekee väärinkäytökset ja se että laitoksissa hallinnalla on niin suuri osa, että sen avulla tai välityksellä saadaan pienessä ajassa, väärin käytettynä, paljon pahaa aikaiseksi. Hallinnalla on kuitenkin mielestäni myös paljon hyviä ja tarpeellisia piirteitä. Jonkun on vain pakko hallita laitosten arkea ja lastensuojelulaitoksissa pääasiallinen hallinta kuuluu laitoksen työntekijöille. Pitää myös muistaa, että syyt lasten joutumiselle tai pääsemiselle laitokseen, ovat hyvin moninaiset. On paljon asioita joihin työntekijöiden on pakko pyrkiä vaikuttamaan, opettamaan ja kasvattamaan. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi lasten rajaton käyttäytyminen ja sosiaalisten taitojen heikkoudet. Vaikka laitokset kuinka pyrkisivät korostamaan toimintansa kodinomaisuutta, ei voi jättää huomioimatta sitä tosiasiaa, että vain harva lapsi kokee laitoksen kodikseen ja sen, ettei monen, toisilleen vieraan lapsen yhteisöllinen eläminen, vieraiden, alati vaihtuvien työntekijöiden keskellä ole kovin kodinomaista. Hallinnan ”hyvyys” tai ”pahuus” riippuu mielestäni täysin siitä, kuka asiaa ajattelee. Jos asiaa kysyisi lapsilta, he varmasti sanoisivat, että laitoksissa hallitaan heidän elämäänsä ja että laitoksissa valtaa käyttävät pääasiallisesti työntekijät. Todennäköisesti työntekijät kokisivat vallan käyttämisen ajatuksenakin hyvin kaukaisena heidän oman työnsä kannalta. Asian pohtimisen tekee vaikeaksi myös se, että on olemassa niin monenlaista valtaa, vallankäyttöä ja erilaista vallan muotoa.

Olen saanut omasta mielestäni tutkimukseni avulla selville sen, mitä lähdin alun perinkin selvittämään. Sain havainnointijakseni aikana realistisen ja kattavan kuvan laitosten arjen rajaamisesta. Ennakkokäsitykseni rajaamisesta perustuivat omiin kokemuksiini erilaisten lastensuojelulaitosten työntekijänä ja tekemääni systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen. Sekä omat kokemukseni, kirjallisuuskatsauksen kuvaukset että tämän tutkimuksen tulokset puhuvat samaa kieltä rajaamisesta. Laitosten sääntöviidakot takaavat lasten arjen kokonaisvaltaisen

hallinnan, jonka perimmäisenä tarkoituksena ei kuitenkaan ole vallankäyttö vaan tavallisen elämisen ja olemisen opettaminen lapsille.

Deanin (1999, 12–13) mukaan, yksilön ja yhteiskunnan hallinta on nykyään mahdollista vain yksilöiden ja ryhmien omien pyrkimysten ja valintojen välityksellä. Tätä ajatusta olisi myös laitoksissa hyvä pohtia. Lasten osallistuminen laitoksen arjen suunnitteluun ei mielestäni olisi huono vaihtoehto. Lapset omasivat paljon hyviä ajatuksia ja kehittämis ehdotuksia laitoksissa tapahtuvan rajaamisen suhteen. He käsittelivät aihetta aika-ajoin jopa analyttisemmin kuin laitosten työntekijät. Tähän saattoivat vaikuttaa esimerkiksi kiire, rutiinit, tutkimustilanteen erikoisuus tai muu senkaltainen asia. Kuitenkin ajattelen, että koska nämä lapset ovat jossakin vaiheessa muutamassa laitoksista pois, olisi heidän etunsa mukaista, ettei heille opetettaisi tavallisia, arjen asioita pelkkien sääntöjen välityksellä. Toivon myös, että laitoksissa pohdittaisiin sääntöjen, seuraamusten, aikataulujen ja sopimusten todellisia tarkoituksia sekä perusteita ja tavoitteita niiden käyttämiselle.

Lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaa rajaamista olisi hyvä tutkia myös tulevaisuudessa. Aihe on tärkeä siitäkin syystä, että lastensuojelun sijaishuollon tarve tuntuu vuosi vuodelta vain lisääntyvän ja koko sijaishuollon kenttää pitäisi suuren tarpeen vuoksi kehittää. Aiheen tutkiminen on tärkeää myös laitoksissa asuvien lasten sekä sosiaalityöntekijöiden, jotka ovat lapset laitokseen sijoittaneet, kannalta. Mielestäni on tärkeää keskustella lastensuojelulaitosten arvo- ja toimintaperusteista. Sekä sijoittavan kunnan että sijoitettavan lapsen kannalta ei ole yhdentekevää, millaiseen toimintaympäristöön, millaisen henkilökunnan hoidettavaksi, millaiset arvot omaavaan ja millaisia ihanteita kunnioittavaan ympäristöön lapsi muuttaa asumaan. Jokainen lastensuojelulaitos on yksilöllinen, mutta esimerkiksi laitosten rajaamiskäytäntöjen jonkinasteisella yhdenmukaistamisella ja riittävällä valvonnalla, laitosten toimintaa pystyttäisiin kehittämään, ainakin oman näkemykseni mukaan, parempaan, turvallisempaan ja tasa-arvoisempaan suuntaan.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Bardy, Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) (toim.) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Stakes.

Dean, Mitchell (1995) Governing the unemployed self in an active society. *Economy and Society* 24:4, 559-583.

Dean, Mitchell (1999) Governmentality. Power and Rule in Modern Society. Sage: London

Eronen, Tuija (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna. *Janus* 16 (1), 19-34.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2001) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastenuojelun asiantuntijakulttuurista. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino oy.

Foucault, Michel (1982) The subject and power. Afterword. Teoksessa Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul, Michel Foucault. *Beyond structuralis and hermeneutics*. Harvester Press: Brighton, 208-226.

Foucault, Michel (1999) Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Gaudeamus: Helsinki.

Foucault, Michel (2000) Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava.

Foucault, Michel (2005). Tiedon arkeologia. Vastapaino: Tampere.

Hammersley, Martin & Atkinson, Paul (2005) *Ethnography. Principles in practice*. New York: Routledge.

Helén, Ilpo (2000) Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus: Helsinki.

Helén, Ilpo (2004) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Gaudeamus: Helsinki.

Hemming, Mia (2009) Rajoittamistoimet lastensuojelulaitoksissa. Lapsen maailma 10, 45.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hoikkala, Susanna (2006) Onko lastensuojelun laitoshuollon asiakkaista tullut vaikeahoitoisia ja erityisen huolenpidon tarpeessa olevia lapsia? Nuorisotutkimus 2/006 (24), 83-87.

Hänninen, Sakari (2011) Vapauden ja kontrollin kaksoissidos. Teoksessa Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino: Tampere.

Janhukainen, Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) (2004) Nuoruus ja koulukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

Janhukainen, Markku (2004) Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Aiheita 29. Helsinki: Stakes.

Johansson, Kirsi, Axelin, Anna, Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) (2007) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turku: Åbo Akademis tryckeri / Digipaino - Turun Yliopisto.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Jyväskylä: Gummerus.

Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) (2010) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.

Kanninen, Katri (2003) Kontrollista kohtaamiseen – nuorten kokemuksia asemastaan koulukodissa. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto.

Kekoni, Taru, Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) Erityinen huolenpito koulukodeissa. Helsinki: Stakes, raportteja 36.

Kemppainen, Eija (2009) Alaikäisen itsemääräämisoikeuden rajoittaminen pakon käytön yhteydessä. Pro gradu – tutkimus. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.

Kouvonen, Petra (2011) Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntönä. Teoksessa Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino: Tampere.

Kyrönseppä, Ulla & Rautiainen, Juha-Matti (1993) Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY.

Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1444.

Lappalainen, Sirpa (2007) Johdanto. Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahmela, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahmela, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) (2007) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Lagström, Hanna, Pösö, Tarja, Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) (2010) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Yliopistopaino.

Lastensuojelulaki (LSL) 13.4.2007/417.

Luostarinen, Maria (2006). Lapsen yhteydenpito-oikeus ja sen rajoittaminen lastensuojelulain mukaisessa sijaishuollossa. Pro gradu – tutkimus. Kauppa- ja hallintotieteiden tiedekunta. Tampereen yliopisto. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu01216.pdf>. Viitattu 25.11.2012.

Metsämuuronen, Jari (2008) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia-sarja 4. Jyväskylä: Gummerus.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) Miten meitä hallitaan. Vastapaino: Tampere.

Moilanen, Johanna (2011) Lasten ja nuorten tukihenkilötoiminta ja sukupolvisuhteiden muuttuva hallinta. Teoksessa Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino: Tampere.

Mulari, Pauliina (2012) Rajoitustoimenpiteet lastensuojelussa. Pro gradu – tutkimus. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.

Nurmela, Anna (2012) Tutkimus rajoitustoimenpiteiden käytöstä lastensuojelun laitoshuollossa. Julkaisematon kandidaatin tutkielma. Tampereen yliopisto, Pori.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) Kurssi kohti diskurssia. Tallinna: Vastapaino.

Puonti, Annamaija, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) (2004) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi.

Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 383.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 133.

Rimpelä, Matti (2008) Lasten ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Moisio, Pasi, Karvonen, Sakari, Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) (2008) Suomalaisten hyvinvointi 2008, 65. Helsinki: Stakes.

Rose, Nikolas (1999) Powers of freedom. Reframing political thought. Cambridge: Cambridge University Press.

Räty, Tapio (2010) Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa – käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Sippola, Jaakko (2006) Turvalliset rajat.

Smith, Roger (2009) Doing social work research. Berkshire: Open University Press.

Sosialiportti.fi

Tennilä, Mari (2008) Pois maasta, pois syrjäytymisestä. EU:n nuorten vapaaehtoistyöohjelman hallinnan analyttistä tarkastelua. Pro gradu – tutkimus. Kasvatustieteiden tiedekunta. Helsingin yliopisto.

http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sites/default/files/tapahtumatiedostot/Meri_Tennila_gradu.pdf. Viitattu 23.11.2012.

Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Yliopistopaino.

Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamerensis 1075.

Vehkalahti, Kaisa (2004) Kissanpäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa. Jyväskylä: Gummerus.

http://yle.fi/uutiset/etelasuomalainen_lastensuojelulaito_rajoitti_oikeuksia_lainvastaisesti/6140168. Viitattu 23.11.2012.

Vilkka, Hanna (2006) Tutki ja havainnoi. Vaajakoski: Gummerus.

LIITTEET

Liite 1 Tutkimustiedote

TAMPEREEN YLIOPISTO

YHTEISKUNTA- JA KULTTUURITIEDEIDEN YKSIKKÖ / PORI

TUTKIMUSTIEDOTE

Olen Anna Nurmela ja teen Tampereen yliopistoon sosiaalityö-oppiaineeseen pro gradu-tutkimusta. Tutkimukseni aiheena ovat rajoitustoimenpiteet ja niiden käyttäminen lastensuojelulaitoksissa. Tutkielmassa kysyn: millaista rajoittaminen on lastensuojelulaitoksen arjessa? Teen kahdessa lastensuojelulaitoksessa osallistuvaa havainnointia. Havainnoin laitosten arkea ja siinä tapahtuvaa rajoittamistoimintaa noin viikon ajan. Lisäksi käyn läpi laitosten omat säännöt ja laitoksessa tehdyt rajoittamispäätökset. Tutkimus on tarkoitus toteuttaa tammi-maaliskuun 2013 aikana. Pyydänkin sinulta nyt suostumusta tutkimuksen tekemiseen.

Tutkimukseni tarkoituksena ei ole arvioida tai arvostella lastensuojelua eikä laitosten toimintaa, vaan haluan saada selville, miten ja millaisia rajoituksia käytetään käytännön työssä eli miten rajoittaminen näkyy lastensuojelulaitosten arjessa.

Konkreettisesti havainnointi tarkoittaa sitä, että tulen laitokseen, havainnoin ja tarkkailen laitoksen elämää ja teen muistiinpanoja vain asioista, jotka liittyvät rajoittamiseen. En siis tee muistiinpanoja yksittäisistä lapsista tai henkilökunnasta. En arvioi laitosta, henkilökunnan toimintaa tai laitoksessa asuvia lapsia/nuoria vaan sitä, miten rajoittaminen näkyy laitoksen arjessa (esim. lapsia koskevat säännöt, lapsiin kohdistuvat rajoitustoimenpiteet, kotikasvatus jne.). Yritän saada selville, millainen ”rajoittamisen kulttuuri” laitoksessa vallitsee.

Havainnoinnin aikana esille tulleet asiat raportoin tutkimusjulkaisussa tavalla, jossa yksittäisiä henkilöitä, heidän edustamiaan organisaatioita tai yhteisöjä ei voi tunnistaa. Kaikki tutkimuksen tiedot käsittelen luottamuksellisesti ja tutkimustulokset julkaistaan ilman henkilö- ja paikkatietoja. Vaitiolovelvollisuus koskee myös minua.

Tarkempia tietoja tai muita kysymyksiä tutkimuksesta saa esittää minulle sähköpostiosoitteeseen: (xxx). Tutkimustani ohjaa yliassistentti Heli Valokivi.

Yhteistyöterveisin: Anna Nurmela

TAMPEREEN YLIOPISTO

YHTEISKUNTA- JA KULTTUURITIEDEIDEN YKSIKKÖ / PORI

SUOSTUMUSLOMAKE

Tutkimuksen nimi: Rajoitustoimenpiteiden käyttö lastensuojelun sijaishuollossa.
Etnografinen tutkimus lastensuojelulaitosten arjessa tapahtuvasta rajoittamisesta. (alustava nimi)

Tutkimus: Tampereen yliopiston sosiaalityö-oppiaineeseen laadittava pro gradu-tutkimus.
Tutkimuksesta antaa tarkempia tietoja tutkimuksen tekijä Anna Nurmela, sähköposti: (xxx).
Tutkimusta ohjaa yliassistentti Heli Valokivi.

Suostumus: Olen lukenut tutkimustiedotteen ja tutustunut tutkimuksen tautaan ja tavoitteisiin. Minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkimuksesta lisäkysymyksiä.

Ymmärrän, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja että minulla on oikeus kieltäytyä siitä sekä perua suostumukseni milloin tahansa. Ymmärrän myös, että kaikki tutkimuksen tiedot käsitellään luottamuksellisesti ja tutkimustulokset julkaistaan ilman henkilö- ja paikkatietoja.

Porissa __. __. ____

Suostun osallistumaan tutkimukseen:

Henkilön allekirjoitus

Nimenselvennys

Osallistujan syntymäaika

TAMPEREEN YLIOPISTO

YHTEISKUNTA- JA KULTTUURITIEDEIDEN YKSIKKÖ / PORI

ALLE 15-VUOTIAAN HUOLTAJAN SUOSTUMUSLOMAKE

Tutkimuksen nimi: Rajoitustoimenpiteiden käyttö lastensuojelun sijaishuollossa.
Etnografinen tutkimus lastensuojelulaitosten arjessa tapahtuvasta rajoittamisesta. (alustava nimi)

Tutkimus: Tampereen yliopiston sosiaalityö-oppiaineeseen laadittava pro gradu-tutkimus. Tutkimuksesta antaa tarkempia tietoja tutkimuksen tekijä Anna Nurmela, sähköposti: (xxx). Tutkimusta ohjaa yliassistentti Heli Valokivi.

Suostumus: Lastani on pyydetty osallistumaan yllämainittuun tutkimukseen ja olen lukenut tutkimustiedotteen sekä tutustunut tutkimuksen tautaan ja tavoitteisiin. Minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkimuksesta lisäkysymyksiä.

Ymmärrän, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja että minulla on oikeus kieltää lastani osallistumasta siihen sekä perua suostumukseni milloin tahansa. Ymmärrän myös, että kaikki tutkimuksen tiedot käsitellään luottamuksellisesti ja tutkimustulokset julkaistaan ilman henkilö- ja paikkatietoja.

Porissa __. __. ____

Suostun siihen, että lapseni osallistuu tutkimukseen:

Huoltajan allekirjoitus

Nimenselvennys

Osallistujan nimi ja syntymäaika

TAMPEREEN YLIOPISTO

YHTEISKUNTA- JA KULTTUURITIEDEIDEN YKSIKKÖ / PORI

TYÖNTEKIJÄN SUOSTUMUSLOMAKE

Tutkimuksen nimi: Rajoitustoimenpiteiden käyttö lastensuojelun sijaishuollossa.
Etnografinen tutkimus lastensuojelulaitosten arjessa tapahtuvasta rajoittamisesta. (alustava nimi)

Tutkimus: Tampereen yliopiston sosiaalityö-oppiaineeseen laadittava pro gradu-tutkimus. Tutkimuksesta antaa tarkempia tietoja tutkimuksen tekijä Anna Nurmela, sähköposti: (xxx). Tutkimusta ohjaa yliassistentti Heli Valokivi.

Suostumus: Olen lukenut tutkimustiedotteen ja tutustunut tutkimuksen tautaan ja tavoitteisiin. Minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkimuksesta lisäkysymyksiä.

Suostun osallistumaan mahdollisiin haastatteluihin, joita tehdään havainnoinnin yhteydessä.

Ymmärrän, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja että minulla on oikeus kieltäytyä siitä sekä perua suostumukseni milloin tahansa. Ymmärrän myös, että kaikki tutkimuksen tiedot käsitellään luottamuksellisesti ja tutkimustulokset julkaistaan ilman henkilö- ja paikkatietoja.

Porissa __. __. ____

Suostun osallistumaan tutkimukseen:

Työntekijän allekirjoitus

Nimenselvennys